

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2019/3-4 szám

Tartalom

Villám

- [Ady Endre: Paul Verlaine álma](#)

Emlékezet

- [Ady Endre: Ismeretlen Korvin-kódex margójára](#)
- [Olajos István: Megfelelt a Napnak](#)
- [Krúdy Gyula: Ady Endre éjszakái](#)
- [Babits Mihály: Tanulmány Adyról](#)
- [Kosztolányi Dezső: Ady Endre](#)
- [Nándi Mihály: Ady kora](#)
- [Olajos István: Ady Endre istenképe](#)
- [Ballai László: Az „Ady Endre istenképé”-hez](#)
- [Ady Endre: Jóslások Magyarországról](#)

Déliab

- [Ady Endre: A Hortobágy poétája](#)
- [Ady Endre: Az értől az óceánig](#)
- [Babits Mihály: „Ady Bandi szánja”](#)
- [Babits Mihály: Kakasviadal](#)
- [Babits Mihály: Óda Adyhoz](#)
- [Babits Mihály: Ady temetésén tartott beszéd](#)
- [Krúdy Gyula: A költő utolsó karácsonya](#)
- [Ballai László: Háromszáz méter magasan](#)
- [Krúdy Gyula: Váci utcai hölgytisztelet](#)
- [Ballai László: Magyar odüsszeia](#)
- [Ady Endre: Még egyszer jönné](#)
- [Ady Endre: Halottan és idegenen](#)
- [Ady Endre: Valaki útravált belőlünk](#)
- [Ady Endre: Hunn, új legenda](#)
- [Ady Endre: Góg és Magóg](#)

Húrok

- [Csáth Géza: Bartók Béla és Kodály Zoltán](#)
  - [Ballai László: Galántai táncok](#)
-

Villám

Ady Endre: Paul Verlaine álma

Álmodom egy nőről, akit nem ismerek,
Forró és különös, áldott, nagy Látomás,
Aki sohasem egy s aki sohase más,
Aki engem megért, aki engem szeret.

Mert ő megért. Neki, óh, jaj, csupán neki,
Bús, áttetsző szívem többé már nem talány,
Sápadt homlokomnak verejték-patakán
Frissítve omolnak az ő szent könnyei.

Barna, szőke, vörös? Óh, nem tudom én, nem.
A neve? Emlékszem: lágyan zendül, mélyen,
Mint kedveseinké ott lenn, a sírba, lenn.

Nézése hallgatag szobrokénak mása,
Szava messziről jön, komoly, bús, fénytelen:
Mint elnémult drága szavak suhanása.

Emlékezet

Ady Endre: Ismeretlen Korvin-kódex margójára

Sírás és panaszkodás

Hozzád száll a mi nagy panaszunk, néhai való királyunk, Korvin, most, amikor a magyar fórumon, Pusztaszeren, új nagy kötést csinálnak a magyarok. Hajh, vajon újat-e? Serlegetekbe még nem ömlött felvágott ereitek nedve, még nem kész a lakoma. Nem hallgatnátok-e meg még a lakoma előtt az igriceket?

A mi mondanivalónk nem sok: értjük a magyar Athén fórumát, halljuk a szittyá paripák prüszkölését. Tehát újból Európa ellen mentek, lovas magyarok? Az Időre röhögtök, miért legyen másként, mint Szvatopluk után: szent Ázsia nevében törtetni fogtok előre.

Mi, fanyar igricek, azonban kiáltunk még egyet hozzátok. Omlásra készülő vérünket az egekig kiabáltatjuk föl: mit tettetek velünk? Mi komolyan vettük az Időt, mi 1896-ban komolyan 1896-ot írtunk, ti nem, ti csak 896-ot éreztetek akkor is. Meghurcolt benneteket ezer esztendő, át és átította véreteket kun vérrel, tatár vérrel, szláv vérrel, örmény vérrel, görög vérrel, germán vérrel, oláh vérrel. Ti már nem lehettek Koppányok s Gyulák, s ti Koppányok s Gyulák vagytok mégis.

Vívjátok a dühös szerelmi harcot Áron nyughatatlan népével: ebben a gyilkos ölekezésben bízunk eddig, a semita élesztőben, a zsidó segítségben. Elmúlt ez is, ez a bizalmunk: erős vagy te, Pusztaszer, erősebb vagy Jeruzsálelemnél, erősebb vagy Babilonnál, erősebb vagy Rómánál, erősebb vagy Párizsnál. Légy hivalkodó: erősebb leszel Bécsnél is.

Néha úgy képzeljük, ebben van a ti életetek, véreink, magyarok. Hogy megálltok, s kemény koponyátokat előre szegzitek, nem csalóka, tarka ideálok befogadására, de – döfésre.

Hiszen álljatok meg, maradjatok meg, tartsátok meg koponyáitok kerekességét és keménységét, éljete a magyar glóbus nagyszerűen ostoba hitében. De mit csináltok velünk, mi is magyarok vagyunk, és minket elbolondítottatok.

Meséljük el: Európa ámulására ezelőtt valami negyven és pár évvel újra fölbukkantatok én véreim. Nem akartátok, hogy Európa állattenyésztő legyen miattatok: mert teste közepében benneteket tenyészt. Már akkor Petőfitek is volt, valami csodálatos kultúrsciklandozás borzongó kétéjére emlékeztetek.

Komp-ország, Komp-ország, Komp-ország: legképessebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza.

Miért hazudták, hogy a komp – híd, – óh Potemkin, te kenetes kezű szent ember, te csak Katalin cárnőt csaltad meg.

Ideálisták és gonosztevők összeálltak, álság levegő-köveiből várakat csináltak, teleujjongták a világot, hogy a Kárpátok alatt kiépült Európa.

A Nyugattal szórványosan már régen elmatkázódtak itt lelkek, Magyarország durva ember-matériájából már kicsillant egy sereg differenciálódásra érett és alkalmas molekula. A nagy Humbug nem Európának ártott meg, a hazugságot itthon hitték el. Miért hazudtak már az apáinknak, és miért adták a hazugságot tovább? Mi nekünk váltig azt mondták, hogy itt Európa van, kultúréletre készültünk, s megfeszített idegekkel rángattuk magunkat egyre előbbre.

Közben zuhanások történtek, a Grünwald Bélák és a Péterfy Jenők menekültek [G.B. (1839–1891) ellenzéki politikus, P.J. (1850–1899) kritikus, mindketten öngyilkosok lettek – a szerk.], mihelyst tisztán láttak. Ki tudja, hányan és kik voltak ők, ki tudja, hányan jártak még rosszabbul, a többsége a szerencsétlen kiváltaknak csak vergődött. A nagy Humbugot meg nem ismerte, a nagy valóságba bele nem borzadt.

Bulgária nem csinál Ripeket [Rip van Winkle, W. Irving novellájának hőse húsz évet átalszik, és fölébredésekor nem érti meg az új világot – a szerk.] a fiaiból, nem hiteti el velük, hogy ő kultúrállam. A plojesti oláh az ő nagylángú fiát elküldi szépen franciának, a szerb iskola nem tanítja, hogy a szerb géniusz ormain jár a kultúrának.

Minket kergettek előre, nem volt szabad hátranézni, meglátni, honnan megyünk robogva. Meglátni, hogy néhány Fáraóé ez az ország, hogy szennyes állati életben tartják a milliókat. A Fáraók azt akarták, hogy legyenek itt gúlák és piramisok. Véréit és idegét hordja össze néhány vak bolond: hivalkodjanak majd vele ők.

Tízezer ember előreszaladt, Európaivá vált idegben, vérben, gondolatban, kínban, szomjúságban. Egy túlfejlődött embertípus termelt itt, mely előtte fut a magyar társadalomnak száz esztendővel legalább. Ezek a szent kengyelfutók nem is álmodták, hogy sarkukban százezrek nincsenek.

Íme egyszerre zúgás, a kendőzött Ázsia lemossa az arcát, szája bugyborékol, s kiárasztja folyóit, melyeknek áradata szörnyűséges, mint a Jankcekiángxé.

Turulok kerengnek a levegőbe, nyílzáport lönek a Nap felé, támadásra készülnek a magyarok. Hányadikra, mióta a betűtanító olasz papokat koncolták?

Nagy vagy én népem, nagy vagy én népem: ezer éve élsz folytonos harcban Európával, csapatokat gyűjtöttél közben, holott véreztél. De a gondolatot nem engedted győzedelmeskedni gyermekeid koponyáin, úgy élsz Európa közepén, mint eleven tiltakozás az állati élet megszüietlenítése ellen. És hogy most utolsó dátuma járt le az Időnek, hatalmasabban kelsz fel, mint valaha: zajlik a tatárság a Kárpátok alatt.

Komp-ország megindult dühösen Kelet felé újra: egy kis sarka leszakadt a kompnak, ott maradt a nyugati partok táján vagy tízezer emberrel, mi lesz ezekkel? Aranyas felét nem bánjuk, aranyuk partra veti őket valahol Nyugaton, nem kénytelenek érezni, hogy nincs hova menni. Hogy elnyeli őket a magyar társaság, a valóság, melyre íme ma ébrednek szegény magyar Ripek, hogy ez elnyeli őket.

Morituri te salutant [Üdvözölnek a halálba menők. Az ókori Rómában így köszöntötték a gladiátorok a császárt – a szerk.]: új magyar társadalom, az elámítottak, a becsapottak, az előreszaladottak, a kijátszottak, a túlfejlődött magyar lelkek, a vértanúságra kiválasztott magyarok.

Ki-ki úgy oldja meg a maga nagy problémáját, ahogy tudja. Száz évvel előbbreélni nem lehet, bolygani az úrben nem lehet. Komp-ország Keletnek indul, kérezkedik fel reá a gyenge.

És látom az új áldozatot Hadúrnak, az új Gellért-papokat. Élén az új magyar társadalomnak állnak az ordító táltosok. Szomorú embereket vonultatnak el. Akinek a homlokán ott vigyázatlankodik a Gondolat, akinek a szemeiből új érzések máglyája világít, akire rábizonyul, hogy szívesen áldozott az Eszme idegen és ékes isteneinek: az elveszett. Azt belesüllyesztik a mélységes, a piszkos, az örvénylő árba. Ave Caesar, morituri te salutant. De a halál előtt hallgass

meg bennünket Hunyadi János fia.

Panaszkodás és hit

Magyar Napkirály, renaissance lovagja, különös írást ró most ide egy késői, szegény és szomjas íródeákod. Ne fedd őt meg érte felséges Korvin Mátyás, mert balgának látszik, s maga előtt Attavante mester [Attavante degli Attavanti (1452–1517) firenzei miniátor, műhelyében számos corvina díszítése készült – a szerk.] köntösében valamit lát, ami nincs, és ír valamiről, ami nincs. Ilyenek voltak mindig ők, az íródeákok. Íme, én is híres Korvinádnak olyan darabjába vetem most betűimet, melyet meg sem írt egy talán meg sem született magyar ember, s akit igen jeles mestered, Vitéz János méltán lenézett, mert verseit s lázas álmodozásait paraszti magyar nyelven kiabálta. Sőt most is kiabálja, ez ismeretlen kódex íródik azóta egyre, vajon el lehet-e valaha olvasni? Avagy csak egy különös, nagy lelki-pör ez, melyet íme félmerészséggel tribunál elé cipel valaki, aki sok-sok éjszakán vívódott már azon, hogy jó: nem érdemes, helyes: golgota, de lehetséges-e egyáltalában? Nem olyat keresünk-e, ami nincs, s mi olyan, mint ez a kódex, melynek margóit betűkkel és kétségekkel besűríttem? Nem kódexi nyelven mondom, s talán a te finom, de századokkal ezelőtt megállított s bekriptázott lelked fel sem fogja mindjárt: fogunk-e itt mi valamikor afélét csinálni, amit mostanában különösen nagy erővel csinálnak a népek? Azért vagyunk-e itt, hogy teremtsünk lelkünkkel valamit a lelkünkéből, ami olyan, mint a lelkünk? Valamit, ami a mienk, ami nemcsak más, mint – más, de méltó ékessége lehet felemelt fejünknek. Vagy sorsunk csak azért kavart el itt bennünket Európa közepén, hogy durva anyagot szállítsunk a nagy világ-vegyfolyamathoz. Kifelejtődött idegszálaink közül néhány, meg kell maradnunk gyermekeknek, örökös, vén gyermekeknek, míg nem utasítatik a Történelem, hogy játszassa el velünk az utolsó játékot? Tömegében nézem és érzem ideáktól fázó népedet felséges Hollós Mátyás, és rettegek. És keresem ijedten a jeleket – magamnak: hiszen akkor magam is egy nyughatatlan, de meddő gnóm vagyok, mert nem is lehetek más. S mindenki az, ki kiválasztva és kiváltva magát, szállni szeretne itt. Óh, hogy kerülgetem: vércse-e a magyar géniusz, vagy ügyetlen szajkómadár, vagy Pallas Athéne szent madara, keresem a jeleket.

Sejtelem-ösvények vezetnek keresztül a Királyhágón: talán itt. Itt, ahol Bálványos vára legtovább kacagta Krisztus gyülevész papságát, amely jött a legfrissebb ázsiai csordát besorozni Petrus nyájába. Mert az erő bizony nem ott van, hol rögtönös a hajlás. Ha szabin asszonyok lettek volna a tarka vérű lovastörzsek, már mindjárt agyonölelte volna a magyart a római férfi, ki jött ölelni két urbsból is, Rómából, Bizáncból. A csatangoló, kancatej-ivó csak a nagy Fal tájáról jöhetett, de lelkének mégis megkovászoltnak kellett lennie ama kovásszal, mely itt Európában csinált mégis a homo sapiensből olyan egy kicsit isten, egy kicsit féreg, de szép valamit. Mert miért jött volna akkor s miért nem engedte idáig kitessekélni vagy agyonpréselni magát? Az ám, de lépteim a Királyhágó erdőit tapossák s nem érzem magam Julián barátinak, aki visszavágyik Nagy-Magyarországba. Szegény Nagy-Magyarország, talán sohasem is volt, csak Erdély volt mindig, Tránszilvánia, Erdőelve, Szilágyságon túl. És ha nem nonsens amit keresünk, akkor az innen korrespondeált mindig a Nyugaton küzködve finomodó idegen emberlélekkel. Nagy-Magyarország sohasem élte a maga életét; volt fajok nászágya, vérmedencéje. Akkor, mikor csak eredményeikben ismert, rejtelmes törvények azt szabták ki a népeknek: no, most kell megnőnök. Hiszen Erdély is janicsári életet élt, de Erdély állam volt, az önmagáé volt ez

időben. Miért? Szent véletlen jóvoltából? Nem, de mert csak az erdélyi Magyarországon maradhatott meg az, amit keresünk, s amit talán, óh, ott sem bizonyos, hogy megtalálunk.

Erdély adta nekünk a Napkirályt, Erdély szerezte a mohácsi veszedelmet [célzás arra, hogy Szapolyai János erdélyi vajda csapataival nem vett részt a a mohácsi csatában – a szerk.], hogy megszabaduljon tőlünk. Neki volt Fráter Györgye, aki tudta, hogy kell a törökkel bánni s távol tartani tarkónktól a simogató német kezét. És Erdély látott elsőnek mélyen be Európába. Jött a nagy égszakadás, jött a protestantizmus, és Erdély érezte legjobban, hogy ez lesz az ötödik, hatodik vagy nem tudom hányadik honfoglalás, de az lesz. S odakapcsolta magát Európához, lelkébe engedett mindent, ami jött, s produkálta a legmerészebb s legmagyartalanabb produkciót: az egészen újat. A nagy Kulturvolk a Rajna mentén még égette a zsidót, a dominikánus véredek csaholtak mindenütt Nyugaton, Erdélyben agg és primitív lelkű magyarok nem féltek circumcisiót kérni kóbor rabbiktól, s szinte Ázsia szélén egy kis ország akadt, mely ki merete mondani, hogy az embereknek hite pedig az ő maguk dolguk [az 1557-se erdélyi országgyűlés rendeletet hozott a szabad vallásgyakorlásról – a szerk.]. Innen indul meg magyarok rajzása már előbb nyugati scholákra. Összeszedni én kis memoriámból nem tudok mindent, de Shakespeare születésének esztendejében itt ír már drámát Karádi Pál. Itt szabad Krisztust megtagadni unitáriusoknak. Jeremiádok itt képviselik először a megfinomodott dallelket. A lantosoknak itt van vidám, szabad útjuk, innen adják az eseményeket Nagy-Magyarországnak, szegény, sanyargatott szomorú földnek. Bethlen Gábor itt teremt az oláh pakulároknak irodalmi nyelvet. Itt siratja az első magyar kultúrember, Szenczi Molnár Albert, hogy ő magyar, de nem lenne más egy világért sem. Itt terem az első asszonyíró, azután az erdélyi Mikes Kelemen példája annak, hogy nekünk futni kell a germántól s nyugatabbra menni eszmeházasodások céljából, és ugyanő az, aki megmenti tisztaságát, becsületét a kemény, szegény, de szűz és erős magyar nyelvnek századokra. Descartes Erdély [Apáczai Csere János – a szerk.] révén jut keletre, Comenius Amost erdélyi asszony veszi észre. A székely balladák vetekednek ez időből a skótokkal, Rákóczi Versailles-ban is becsült nagyúr, Bogdán, Mányoki, Kupeczky már festhetnek Erdélyben. Kell a zene, s nem udvari bolond a költő, Brillat-Savarin [Jean Anthelme Brillat-Savarin (1755–1826), ínycséségéről elhíresült francia jogász, politikus – a szerk.] már művészete van itt a konyhának. Itt születik Wesselényi, Kölcsey, s itt keresi a megvigasztaló, kultúrára legalkalmasabb magyart nagy magyar agitátora a civilizációnak: Kazinczy Ferenc. És mennyi minden nem jut az eszembe: egy kicsit Kazinczyak vagyunk mind, akik itt gondolkozunk és szomorkodunk. Kanton, Peking s a kínai városok jutnak az eszünkbe, ahol hajnalonként a kapukat lármás harsonaszóval nyitják meg, de őrködnek, hogy ne lopózzék be valaki, aki újat hoz a kulik népének. A vérkeresztelésben is szerencsétlenek voltunk. Akiket kaptunk szlávtól, svábtól, azok szinte mind tatárabbak a tatároknál. Ideafőbb fajtát nem képzelek a magaménál; hiszen Kínában már Montesquieu-t olvassák, s a sárga faj olyan renaissance-ra készül, milyen sohasem volt. Mi pedig, ha megyünk, visszafelé megyünk. Mit keressünk? – Hol keressünk? Úgy gondolom, meg kellene próbálni Kazinczyval Erdélyből kiásni, ha élt, s megtermékenyíteni, megsaporítani azt a magyar típust, mely nem medve, holott Erdélyben több a medve. Ha száz évvel hátrább cammogunk, és csak cammogunk, és újat nem tudunk adni, hacsak ha nem antikulturálisat, mi lesz velünk? Nem elég, ha vannak Apácai Csere Jánosok, ha nem mély a néplélek, hiába dobjuk bele a métermázsás követ is, nem fröccsen fel a víz egy méternyire sem. Csakugyan mi vagyunk azok, akiknek nem jutott a nemesebb fajok szükséges szenzibilitásából? Erdély mást bizonyít, próbáljuk Erdélyt folytatni, hátha lehet.

Nemes és csodálatosan nagy királyom, Hollós Mátyás, úgy-e zsémbes, úgy-e nagyon keserű,

úgy-e nagyon hitetlen késői íródeákod? Nem tudja: ír-e valamibe, nem tudja: ír-e valamiért, nem tudja: van-e itt valami. Néha vannak következő gondolatai: idejött régen egy vad, lehetetlen, bizonytalan, de erős vérű fajta. Eleddig ereje volt roskadva is élni s nemes idegeneket vérébe befolytatni. Miért nem lett belőle mégis semmi? Csakugyan kifelejtődött idegrendszeréből az a néhány szükséges idegszál? Miért iszik kancatejet ma is még, holott nektárt ihatna a magyar? Miért nem képes reagálni és megnyergelni önmagát, mikor már úgy sem lehet lovas nemzet? Miért? Miért? De szép volna hinni, hogy ideküldtünk kibőjtölni – az árját. Mikor az árja belefűl önmaga piszkába, mi helyébe ülünk, s intünk Ázsiának: küldj új csapatokat, megtanítunk benneteket arra, hogy kell egy külön kultúrát csinálni. De óh, rovom, rovom, a fekete betűket és a fekete keserűségeket Korvinád nem létező exemplárjának margójára és – nem hiszek. Én meddő vagyok, s aligha azonképpen nem halok meg. De akiknek gyermekei vannak. És gondolkozunk. És Apácai Csere Jánosok vagyunk. Német lesz-e, szláv-e, mi lesz a messze unoka? Rossz gondolat, bűnbe vivő, de becsületes. Óh, Napkirály, nincs igazam, de feléd fordulok. Én, aki szilági vagyok, mint ahogy Szilági és szilági volt nagy asszonyanyád. És taposom, áthágom a Királyhágót, s míg ebben az országban alig teszi, cselekszi valaki azt, amit cselekednie kellenék, s ami eltemetné azt, hogy a nagy Fal mellől jöttünk, én, a te késői íródeákod s mi mind keservesen, szerencsére, még csak ott tartunk, hogy: *talán*. Talán – higgyünk. És keressünk. Valahol. Akárhhol. Erdélyben? Erdélyben. Akárhhol.

Olajos István: Megfelelt a Napnak

Január utolsó napján újabb örvendetes alkalomra gyűlhattünk össze, ezúttal az Óbudai Társaskörben, Ballai László barátom díjnyertes történelmi regényének bemutatójára. A könyv tíz esztendővel ezelőtt látott először napvilágot, második kiadása a Hunyadi Mátyás Emlékév keretében a Pénzügyminisztérium támogatásával jelent meg a Hungarovox Kiadó gondozásában. Örömmel jelenthetjük ki, hogy ebben az esetben egy rendkívül nemes törekvés egy hallatlanul szerencsés döntéssel párosult, a példányok nagy részét ugyanis a jelenlegi határokon kívül rekedt magyar nyelvű iskolák kapják majd meg. Az ottani diákok, akik számára az idegen környezetben különösen nehéz anyanyelvünknek és hazánk történetének ismeretére méltóképpen szert tenni, így kettős nyereséget könyvelhetnek el. Mert ki mástól lenne érdemes a históriát és a magyar nyelv szépségeit elsajátítani, mint a történelmet kiválóan ismerő és gyönyörű stílusát az ebben a témakörben írt regényeiben is megcsillogtató szerzőtől. Felesleges hangsúlyozni, mennyire fontos foglalatosság ezek őrzése és ápolása, talán elegendő Blas Valera mesztic származású 16. századi jezsuita író *Historia et rudimenta linguae piruanorum* (a perui nyelv története és kezdetei) című munkájára utalni, melyet saját népe történelmének kutatását követően állított össze, természetesen már a spanyol megszállás idején.

A regényből felolvasott részek alapján a korábbi bemutatókról már jól ismert személyiségek,

Kaiser László költő, a Hungarovox kiadó vezetője és Lukáts János író, kritikus segítettek előadásaikkal, hozzászólásaikkal gondolatban visszatérni ebbe a régi időbe és egy rendkívül jó hangulatú beszélgetés keretében további érdekes témák is felvetődtek. Szóba került többek között, hogyan szótték a szálakat Mátyás sorsában a párkák, akiről be kell vallanunk, hogy az úgynevezett örökösödési sorrendben a nándorfehérvári diadal időpontjában még meglehetősen hátul kullogott. A trónon fiatal király ült V. (Postumus) László személyében, aki eljegyzését tervezgette, ezt később Valois Magdolna francia hercegnővel ki is tűzték. A Szépművészeti Múzeumban ma is láthatjuk az ebből az alkalomból készült közös portréjukat, ám a leendő vőlegény még azt megelőzően elhalálozott, minthogy a pár valaha személyesen találkozhatott volna. Mátyás atya, Hunyadi János jó eséllyel szállhatott volna harcba a koronáért, hiszen korábban éveken keresztül viselte a Magyarország kormányzója címet, a sok nagy diadalt megért hadvezér azonban a pestis elleni küzdelmet elveszítette. Idősebbik fia, Mátyás bátyja, László, nemsokára „tragikus hirtelenséggel” követte őt, az akkor még életben lévő király a Hunyadi fiúkat Budára hívatta és Lászlót mindenféle törvényesség mellőzésével lefejeztette. A regényben a további esélyekre vonatkozóan az alábbiakat olvashatjuk: „Az utód nélkül elhunyt király pannoniai trónjára mindenekelőtt nővérei tarthattak igényt. Anna és férje, III. Vilmos szász herceg aligha érvényesíthették követelésüket a távolság, de főleg a két ország között húzóódó ütközőterület, Csehország miatt. A második nővér, Erzsébet viszont IV. Kázmér lengyel király feleségeként komolyan szóba jöhetett. Ekkorra már egy fiút és egy leányt szült. Ráadásul Kázmér elődje a vitéz emlékezetű I. Ulászló volt. Ámde Kázmér a német lovagrenddel vívta évek óta tartó háborúját. Az osztrák hercegséget megöröklő III. Frigyes császár is igényt formált a magyar királyságra. A szent korona, több nyugat-magyarországi erősség és város elbitorlója az uralkodóválasztás idején azonban Alsó- és Felső-Ausztriára törő öccsével, Albert herceggel keveredett konfliktusba. Ám Hunnia dolgában a magyar szó dönt. Ki e honra csaknem új ilióni pusztulást hozott, birtokait féltve és hatalma ledőlését remegve, letörölve kezéről a Hunyadi vért, Garai László felkereste a Szilágyi testvéreket”. Ez sorsfordító lépésnek bizonyult, a halálos ellenségek megbékéltek és a nagybácsi, Szilágyi Mihály trónra segítette Mátyást, az uralkodói hatalmat pedig gyakorlatilag ő vette át. Az elhatározásnak azonban volt némi szépséghibája, melyre hamarosan fény is derült, és amely a könyvben ekképpen nyer megfogalmazást: „Ámde Prágából nem az a gyermek jött vissza, akit Szilágyi Mihály és a főurak vártak”. Ő ugyanis, amint ez a beszélgetés során is elhangzott, csehországi fogságát nem rabláncon a börtönben töltötte, hanem tevékenyen részt vett az udvar életében, átültetve a gyakorlatba azt a tudást, melyet korábban Vitéz János váradi püspök mellett szívott magába. A tőle elvárt engedelmes és jámbor magatartás helyett tizenöt esztendősen önálló döntéseket kezdett hozni, leváltotta Garai nádort, majd Szilágyit is eltávolította a kormányzói székéből.

Az a jóslat, mely szerint Mátyás nagy király lesz, utána pedig rettenetes nyomorúság következik, szó szerint beteljesedett. Gaal Mózes így ír erről, a nagy urak hozzáállásáról *Az utolsó lantos* című regényében: „Kétfelé szakadtak, mert régi hagyománya ez a magyarnak. Mikor látják, hogy veszély fenyegeti a drága hazát, akkor egymást okolják s tiszta, nemes hazafiságból: pártoskodnak, mert mindenki szentül meg van győződve arról, hogy az ő szándéka a legtisztább és legnemesebb és minden más szándék bűnös és kárhozatos. Így volt ez az Árpádok kihalta után, így Mátyás halála, így a mohácsi csata után. A nagy király örökre lecsukott szeme már nem látta azt a pusztulást, mely szép vetéseit tönkretette. Nagy világosság után nagy sötétség szokott következni s mindkettő vakít. Igen magasra emelte a nagy király nemzetét; megszédült, mert nem

volt elég ideje megszokni és lejjebb kívánczolt. Mátyás erős keze féken tartott mindenkit: főurat, főpapot, köznemest és jobbágyot. A jobbágy áldotta, a nagy urak félték tőle. A nemes ember igazán úr akart lenni. Szófogadó gyermeket ültetett a Mátyás trónjába, adott neki annyit, amennyiből valahogy megélhet s azontúl számba se vette őt. A Báthoriak, Perényiek, Thurzók, Drágfiak várai zengtek-bongtak a merő vigadozástól s a kis királyok csak akkor ébredtek fel, mikor a háromszáz ágyú Mohácsnál fülökbe zúgta a – halálharangot”.

Erre utal a könyv címe is, melynek magyarázatát nem lehet elégszer újra felidézni: „Ha a Nap kihunyna, mi történne a földdel, a bolygókkal? Mátyás megfelelt a Napnak. Ő volt az erő, a sugárzás, amely megvilágította a többieket is, egyben összehangolta s valamely cél érdekében elrendezte a mozgásukat”. „Rebus turbatis malum extremum discordia” (zavaros időkben szörnyű baj a széthúzás) – írta Publius Cornelius Tacitus. A széthúzás mindig is létezett, hatása azonban csupán kis mértékben volt észrevehető, amíg Mátyás tartotta a gyeplőt. Ám amint az kezeiből kihullott, megkezdődtek a viharos időszakok, melyek immár fél évezrede hozzák folyamatosan a romlást és a hanyatlást a magyarság számára.

Krúdy Gyula: Ady Endre éjszakái

– részletek –

...Hát lehetett ez a csárda *akármilyen utolsó ebben a nagy országban*: az igazi Ady mégiscsak itt mutatta ki valódi arculatát, két barátja és egy analfabéta kocsmáros előtt, aki odáig, amíg Ady-verset nem olvasott: egyetlen költeményről sem tudott a világon a káromkodáson és a Miatyánkon kívül.

Itt ugrott ki, a szurtos kis szobában, ahová néha messziről behallatszott a Terézia-templom déli verse (mert a harangozók mindig konkurálni akartak az illuminátorokkal), az az Ady Endre, akit Vészi bácsi udvarias zsúrján nem láthattak a még akkor hajadon fővel járó Vészi-hölgyek, de nem ismerhetett meg maga az okos Léda sem, ez a Nagyváradról származott kézilámpás, amely mindig előre szerette volna az utat mutatni a botorkáló költőnek, míg a költő néha szeszélyességében a háta mögé világított a lámpással, aminthogy mindvégig isme-retlen maradt ez az igazi Ady úgy a Három Hollónál, a Szentek és Bolondok Társaságában, valamint a Meteor-kávéházban, ahol ambíciós fiatal ügyvédek, orvosok, tanárok is tisztelegtek néha a költőnél és tiszteletükkel majdnem olyan terhére voltak, mint a plébánosnak a kezét csókolgató iskolásgyerekek.

Itt a csárdában, amelynek talán már a helye sincs meg: többek között kiderült a Költőről,

hogy veszekedő és gyűlölködő emberi tulajdonságai vannak. – Hej, hogy tudott marni, csízni, gyilkosságra uszítani itt irodalmi barátai és ellenfele ellen két Barátot, akik közül az egyik a jó Gondviselés komolyságával ült mellette, míg a másik olykor csak azért ereszkedett irodalmi témák megvitatásába, hogy ne kellessen még hazamenni, amit nem nagyon szeretett tenni. Azok a mondatok, haragosságok, gonosz lenézések, vitriolos kiszólások, amelyek valaha tán a nagyváradi bodegában kezdődtek, itt folytatódtak. Nemigen nyomtattak le az akkori magyar hírlapok két-szer egy nevet, amelyről a Kovács-kocsmabeli bús duhajnak nem lett volna meg a maga megjegyzése. Epe, gúny, dölyf, mélységes megvetés minden szó, amely a szurtos kis szobában elhangzik, ahol a jelenlévő Tisztelő, a kerek szemű kocsmáros érthetetlenül bólongat a „Fiúnak”, amint a költőt becézgetve nevezte. De azok az írók, akiket valamely külföldről ideplántálódott szokás szerint: beérkezetteknek szoktak mondani, szorongathatták a nadrágszíjukat, hogy a nadrág le ne essen róluk ilyen reggeleken, amikor a költő Kovács úr odújából szemlét tartott a kombattáns magyar irodalom felett. Az öreg Rákosi Jenőtől az ifjú Dinnye Mihályig mindenkiről volt valami olyan mondanivalója, amelynek nem nagyon örvendezett volna az illető, ha az ablakon át hallgatódzik.

Ez volt az igazi Ady - a gögbe, lenezésbe, sőt néha némi antiszemitizmusba burkolódzott csinoskás vidéki-fi, holott már javában a „Nyugat” főmunkatársa volt. Külsőleg finom, Párizst járt, elegáns magyar úriember...

...A Kovács-csárdában nem sokat számított a tartózkodás időpontja és a fogyasztás mennyisége, mert a társaságnak folyószámlája volt itt, mint valami bankban, ahol nagyobb letétet őriztek.

...És mégis: ezekben a kocsmás-csárdás időkben volt Ő a legdészesb karácsonyfa a magyar irodalom ligetjében.

A versforrás csodálatos bőséggel bugyogott belőle, akár a Kocsmá-csillag állott a feje felett, akár valamelyik barátságos házban évődött. Papirost és ceruzát vett elő a Holló-kocsmá asztalánál, hogy javítás nélkül, folyamatosan leírt új versével valamely barátját megajándékozza. De megtette ugyanezt a Télikert kucséberszagú, illatszeres miliójében is, mintha csak azt akarta volna elérni, hogy barátai sohase felejtsek el a vele töltött éjszakákat.

Ajándékozott, mint egy fejedelem.

Bizonyára maradtak versei különböző hölgyeknél is, amikor éppen Vénusz csillaga ragyogott az égboltozaton. Könyvei egymás után jelentek meg, a brómos üveget inkább poétás affektációból hordta a kabátja zsebében: valójában még nem volt arra szüksége. Fülledt volt a pesti éjszaka a mómortól, amelyet a francia módszer szerint készített borok, Egyiptom földjéről származott mákonyos cigaretták és a művelődést, irodalmat óhajtó nők okoztak – hiszen még mindnyájan emlékezünk arra a szerencsétlen leányra, emlékezetem szerint: Puella classicának nevezte magát, aki költőnként mutatkozott be az egykori Helvécia-kávéházban, papirosokat és könyveket tartott a kezében, amikor a vidéki kupecsek borral rakatták meg az asztalt, és valóban fel is olvasta az Éj leánya legújabb költeményeit, ha Ady Endre véletlenül a kávéházba bevetődött...

Ugyancsak az éjjeli mulatókat járta az a fokosos ember, aki színes papirosokra nyomott verseit árulta és szavalta: az egykori Hazafi-Vera Jánosnak valamely késői maradéka. De ugyanakkor az orfeumi zenekar már azokat a finom francia melódiákat játszotta, melyeket egy héttel előbb a

nizzai karneválon muzsikáltak, és nappal se volt csodálkozni való, hogy egy jobban sikerült magyar regényből rövid pár hónap alatt két-három kiadás megjelenik...

Még boldog béke volt Magyarországon, Budapest úgy vágyódott a civilizáció – és benne: a jó irodalom – után, mint azok a vad néptörzsek, amelyek először kóstolják meg a messziföldről jött hajósok pálinkáját.

A költő, aki kezdettől fogva valakinek érezte magát ebben a városban: olyan széles, céhmesteres léptekkel mehetett végig az Andrássy úton, mintha azt várná, hogy a paloták térnek ki majd útjából. Hiszen már Reinitz komponálásában a zenehangok is szárnyukra vették némely versét, különösen olyankor, ha azokat a zeneszerző személyesen bömbölte el a Magyar Világkávéház szeparéjában. Én mindig csodálkoztam az ilyen hangversenyek után, hogy nem kértek kártérítést a zongoráért. [...]

– Hát ebben az időben történik, hogy Pályi Ede böngészvén a nagyváradi újságokat a Magyar Szó szerkesztőségében: átolvas valamely verset, amely megtetszik neki. A költemény alá Ady Endre volt írva. A szerkesztő estéjét a Nagymező utcai Münchener-serházban tölti a tavaszi sör mellett, még néhányszor keresztültrepednek fejében az olvasott vers sorai, hazamegy, lefekszik, reggel, mikor felébred, elfelejti Ady Endre nevét, ellenben annál jobban emlékszik Nagy Endrére, akinek néhány humorisztikus tárcáját már olvasta ugyancsak a nagyváradi lapokban. Sebtyben kiadja az utasítást Zempléni P. Gyulának:

– Nagy Endre olyan verset írt a nagyváradi újságba, hogy Pestre kell őt hozni. Intézd el a kiadóhivatalnál, hogy táviratilag küldjenek neki tíz forintot, útiköltségül Pestre.

– Másnap megérkezett Nagy Endre Ady Endre helyett a Magyar Szó szerkesztőségébe, Pályi csak hetek múlva jött rá a tévedésre, mikor már többször is látta Ady Endre nevét a váradi újságokban. [...]

A Három Hollóban volt egy darabig Ady Endre dolgozószobája, különösen attól az időtől fogva, mióta a púpos Löffelmann nem döngette minden ok nélkül söröshordóit, hogy a söriváshoz animálja vendégeit. Egy nyájaskodó új fogadós sürgölődött ebben a modern Pilvaxban vagy Csigában, bizonyos Trenk nevű, akit a mindenáron vicceseknek feltűnni akaró fiatalabb évfáratú hírlapírók: báró úrnak is szólítottak. (Sikerült is színésznőt nevelni a fogadott leányából a nyomdafesték szagától megmérgezett kocsmárosnak.)

Ady abban a deszkafallal elkülönözött, dohányszínű függönyökkel beakasztott fülkében szeretett dolgozni, ahol egyébként néha bokáig érő borloccsadékban folytak az úgynevezett *hitviták*, későbbben a duhajkodások.

Révész Béla az „extra-szoba” közelében eső asztalnál üldögélt, amíg Ady Endre dolgozott és az északról-délről, a város különböző részeiből, az éj leple alatt érkező híveket és hitetleneket, bolondokat és szenteket, exkorhelyeket és cügoscipős álkorhelyeket azzal a hírrel fogadta, hogy Ady vasárnapi verseit írja. Ugyanezért senki se lépett be a megszokott fülkébe.

(Hiszen *dolgoztak akkoriban mások is kávéházban* vagy hasonló helyen, de a Három Holló hering-savanyú, füstkeserű, nőmámortól terhelt légkörét senkinek se jutott eszébe felhasználni,

mint Adynak: a versíráshoz.) [...]

– Igazán olyan jól tudsz aludni? – kérdezte Ady, és megcsörgette zsebében az orvosságos üveget.

– Felségesen alszom... különösen dél felé, mert ilyenkor azt gondolom magamban, hogy vannak bizonyos, többnyire tehetségtelen írók, akik ilyenkor a Váci utca környékén fölényes arccal sétálnak és jobbra-balra köszöngetnek, olyanoknak is, akiket nem ismernek. Mert jegyezd meg magadnak, Ady Endre, hogy az a legutolsó íróféreg, aki úgynevezett társadalmi úton is akar érvényesülni. Ez a legfertelmesebb fajzat! Aki meghívókat les a zsúrokra, a zsidók vacsorái felett viccelődik a keresztény társaságokban, míg a zsidók között a keresztények butaságait gúnyolja. Ezek a Kisztihandok, ezek a Csokolom a lábatok, ezek a Legalázatosabb szolgája, méltóságos uramok, – ezek a két könyökkel járók... Ezek a „társadalmi összeköttetések” útján érvényesülni akaró írók!... Azért szeretlek, Ady Endre, mert nem vagy ilyen. [...] Sajnos, Jolán asszony azóta nem szívesen ad pálinkáspoharat, mióta a hírlapíró urak szokásba vették, hogy a pálinkáspoharat zsebre vágják, hogy otthoni felszerelésüket emígy kiegészítsék. Azért csak az üveg nyakát fogjad, Bandi, mert téged jószívvel kínállak. Te talán még egyetlenegyszer sem jártál délben a Koronaherceg utcában, hogy mindenféle embereknek köszöngessél. Ezért viszed valamire a komoly emberek társadalmában. Ha már nem élvez a modern költő csendillákban, lugasokban, présházakban, mint a tizenkilencedik század poétái, legalább tartóztassa magát a városi életben úgy az asztaltársasági gyűlésektől, mint a zsúrok kisasszonyaitól. Nem lehet az igaz poéta, aki zsúrokon lóbálja a sörényét. [...]

...Nyílik az ajtó. Ebben a kávéházban már az ajtónyíláson felismerhető az, hogy rendes, mindennapi vendég igyekszik-e a kávéházba bejuthatni, vagy pedig amolyan Sonntags-jéger, aki első pillanatban nem is tud eligazodni a Meteor hering- és parfümatmoszférájában. Odakünn rendes téli idő van, kár az éjszakázóért, aki nem ülhet be valami kályha mellé, hogy ott gyermekkorára gondoljon. Karcsú cylinderkalapban, városi bundában Hatvany úr érkezik meg, akiről nem tételezhető fel, hogy ne lenne lakása.

Ady újabb bort rendel, mégpedig egyszerre egy literrel, mert tudja, hogy a baronet az italozást és az italozókat nem állhatja. Dacos, makacs gyerek ez az Ady a báró elkényeztetésével szemközt, szinte leereszkedik, amikor elfogadja Hatvany úrtól a Mária-Grünbe szolgáló vasúti jegyeket.

– Akkor utazom, amikor akarok – mondja Ady.

– Igen, a jegyek három hónapig érvényesek – felel Hatvany, meglehetősen elborulva, amikor a hatalmas borospalackot Vilmos főpincér az asztalra állítja. Ő nyilván belebetegedne, ha annyi bort kellene meginnia, mert Gyulai Pál volt tanára, aki maga is nagyon józan életű kis férfiú volt. De most leküzdi undorát a boros emberek iránt, mert nagyobb a baj, amely az éjféle órában őt a hírhedt Meteor-kávéházba vezette:

– A Kisfaludy Társaságban ma megtámadtak, Bandi – mondja a baronet.

Ady csodálkozva néz hadsegédeire, Reinitzre és Zubolyra. Ezek a nagyvilágot, az irodalmi fókuszot jelentő New York-kávéházból jönnek, és íme, nem hoznak hírt az eseményről...

– A Kisfaludy Társaságról a mi világunkban nem szokás beszélni – mondja kezével legyintve Reinitz, és úgy látszik, hogy nyomban mély álomba merül, mint mindig, amikor nem volt kedve a vitatkozáshoz.

Ady most a hűséges Zubolyra veti kérdő tekintetét, aki bár állandóan könyvcsomaggal jár: a muzsikus Reinitznél jobban tudja a napi eseményeket... De Zuboly is csak makacskodva rázogatta azt a fekete, borostás fejét, amelyről a világ bármely táján meg lehetett volna ítélni erdélyi származását.

– Nem sok luxust engedek meg magamnak ebben a földi életben, azt is legfeljebb elseje táján, amikor a Nemzeti kiadja éhbéremet. Ámde azt a luxust minden körülmények között megreszkírozom, hogy a Kisfaludy Társaság üléseiről szóló tudósításokat köszönettel elmellőzzem. Kegyelemben elbocsáttatott, mondom a mélt. költő uraknak, akik itt felolvasni szoktak.

Ady gyanakvó természeténél fogva már komolyan aggodalmaskodni kezdett, midőn két hű barátjának ezt a nyilatkozatát hallotta. Vajon, mi történt a Kisfaludy Társaság ülésén? – Az esti lapok tudósításaiban csak ama szűkszavú jelentés foglaltatik, amelyet a könyvnyomtatás szokott közölni a szerkesztőségekkel. Régen nem volt szokásban: külön tudósítókat küldeni a Kisfaludy Társaság üléseire.

– Nem is a gyűlésen történt – mondá most Hatvány úr, akit talán Pest összes lakosai között legjobban érdekeltek az irodalmi események. – A gyűlés után, a szokásos ebéden, az Erzherzog Stefanban, abban a hangulatos emeleti teremben egyszer csak fölállott és pohárköszöntőt mondott a régi irodalomra Beöthy Zsolt, amikor is meglehetősen elítélően nyilatkozott a Nyugatos irodalomról. Úgy látszik, a méltóságos professzor úrnak éppen úgy útjában van a Nyugat, mint kedves atyafiának, Rákosi Jenőnek.

Ady ajkai remegni kezdtek az izgalomtól, hiába horkantott közbe csillapítólag az alvó Reinitz, sőt Zuboly lekicsinylő igyekevei is kárba veszttek.

A báró a maga trombitáló hangján így folytatta:

– Név szerint ugyan nem nevezték meg Bandit, de azért mindenki megérthette, hogy a támadás ellene irányult. Az én tanárom Gyulai Pál volt, tudom, hogyan szoktak támadni az ilyen vén salabakterek. Arra az irodalomra, amely nem tetszik nekik: egyszerűen ráfognak, hogy hazafiatlan, nemzetellenes.

– Ady mint hazaáruló! – mosolygott Zuboly ama felejthetetlen ravaszdi, gyermekes, naiv mosolygásával.

– Felelni kell nekik! – indítványozta Hatvány úr. – Felelni kell, úgy hogy megemlegessék.

A Meteor, mint általában minden kávéház és kocsmában, ahová Ady Endre a maga különös társaságával betette a lábát, akkoriban már hozzáidomult az írói vitatkozásokhoz. Senki sem rökönödött meg, amikor éjfél táján a sarokasztaltól kukorékos bömbölés, asztalverdesés hallatszott. Reinitz, álmából felriadva: darab ideig nem tudta, hogy kit kell támadni. – Zuboly mondott-e valamely „országos marhaságot”, vagy Mikes úr szelleme jelent-e meg, hogy felborítsa a társaság békéjét. Reinitz mindenesetre Zubolynak támadott:

– Maga miatt nincsen az embernek egy nyugodt órája!

– Tudtommal doktor úrnak van lakása – felelt Zuboly –, komótosan hazamehetne, ha mindenáron nyugalmat akar.

Reinitz tovább dünnyögött:

– A legnagyobb marhaság, hogy idehozom az idegeimet kész prédának a maga számára. Mondja, hány embert gyilkolt már meg a „marhaságaival”? Az idegeim! – bömbölt föl Reinitz.

– Mi a csodáról beszél?

A báró észrevette, hogy a társalgás a mindennapi irányzatot kezdi fölvenni, anélkül hogy Beöthy Zsolt ügyét letárgyalta volna az apostoli gyűlés. A tanítványok, miután újságírók voltak, leginkább csak azokat a dolgokat vették komolyan, amelyekről az újságok írtak. Miután a pohárköszöntő szövege nem jelent meg az újságokban – azt majd csak a reggeli lapok hozzák, közöttük természetesen a Béhá –, Beöthy Zsolt dolgát a holnapi ülésre akarták halasztani.

Zuboly gúnyolódott:

– Tudom én, hogyan szoktak az ilyen társulati bankettek lefolyni. A fogadós megnézni a tavalyi étrendet és ugyanazt az ebédet főzeti. Miskolcra fölcsalogatják Lévy Józsefet, hogy mielőtt meghalna: mutassa meg magát tagtársainak. Várady Antal kivéteti a szalónkabátjából a foltokat. És igen komolyan eszik a vagdalt pecsenyét, amelyeket a pincérek a fogatlan öreg uraknak fölszolgálnak, igyekeznek kellemetes dolgokról beszélni egymás között, még ha utálják vagy irigylük is egymást, és mindig azzal a gondolattal válnak el, hogy kifog közülük a legközelebbi társulati bankettől hiányozni.

Hatvany úr, aki komolyan föl van háborodva a „Nyugatosokat” ért sérelem miatt: nem fogadta el Zuboly csipkelődését, valamint Ady Endre sem, aki szótlánul a szomszéd asztalhoz telepedett, és alig pár percnyi gondolkodás után megírta ismeretes versét:

*A harcunkat megbarcoltuk,
Gyáva kakasként fut az ellen,*

*Dúlt bóbitájú, nyomorult,
Fellegvárába beszorult,
Szemétdombjára beszorult.
Mit várhatunk, Tyukodipajtás... stb.*

Reinitz és Zuboly megszokták, hogy *Ady a Három Hollóban vagy más kocsmahelyiségben törlés, javítás, habozás nélkül, folyamatosan írja verseit*, de Hatvany úr ezt akkor látta először, és módfelelt csodálkozott rajta. Mágikus volt az, amint Adyban versei megfogantattak.

H. úr előadása szerint az ellenfeleket gyalázó versen kívül Ady ezen az éjszakán még egy verset írt, amelyet Lédához intézett. Ez volt a mindennapi hivatalos vers ama láthatatlan asszonyához. A harcok vers csak amolyan ráadás volt.

...A kávéház asztalára a versírás után megérkeztek a kifogyhatatlan borok, szőkén, mintha Léda szőke volna, zamatosán, mintha ők új ízeket tudnának hozni ama keserű szájba... Az

artisták már előzönlötték a Meteort, H. úr jobbnak látta eltávozni, míg Reinitz és Zuboly tanúként mentek át a szemközti New Yorkba: vajon mit beszélnek ott Beöthy Zsolt pohárköszöntőjéről?

Semmit sem beszéltek.

Babits Mihály: Tanulmány Adyról

– részletek –

Adyról régen az volt a közfelfogás, hogy könnyű, de könnyelmű költő; nem nehéz, mintha szigorú és tömör volna, hanem csak homályos, éppen mivel hanyag. Még legnagyobb rajongói is egy-egy helyét hajlandók voltak elejteni, mint „értelmetlent”; és koncedálták, hogy az értelmetlenség a nagyon is spontán költő megsikamlásából származik.

Ady – a „muzáj-Herkules” – mehökkentő termékenysége igazolni látszott ezt a feltevést. Földessy nagy érdeme, hogy bátran szembeszáll vele. Ha Adyban valamit nem értünk, annak nem az az oka, hogy a költő értelmetlen hagyta. Az értelmetlenség nem a kevésből, hanem a sokból származik. Nehezen érthető a költő gondolata, nem mintha nem gondolta volna el vagy fejezte volna ki elég dúsan, pontosan és szigorúan, hanem mivel nagyon is dúsan gondolta el, s nagyon is tömött pontossággal fejezte ki. Nem az ő magyarsága a hanyag, hanem a mi magyarul tudásunk a kevés. A költő nagyon is jól tud magyarul ahhoz, hogy ma és Pesten jól megértsék. Mulatságosan mutatja ezt ki Földessy ennél a sornál: *Fölzajdult a cinterem*; amely azért „homályos”, mert Pesten azt hiszik, hogy a cinterem: temető; holott az: templom körüli játszótér.

De legtöbbször sokkal mélyebb okai vannak az Ady „homályosságának”. Nincs a világirodalomban költő, aki következetesebben, mélyebben, lényegesebben szimbolista volna. Talán az egy Dantét kivéve. Azért mondom, meggondoltan, Dantét, mert Adynál is, mint Dantéban, az egész világ szimbólumok óriási láncolata, szimbólumoké, melyek szigorú egymásba illeszkedésükkel szinte a valósággal egyértékű szövetet alkotnak.

Hogy Ady éppen úgy benn él ezekben a szimbólumaiban, mint Dante az övéiben, azt legjobban mutatja, hogy nem ejti el őket, vissza-visszatér hozzájuk, nő, gazdagodik, de ugyanaz marad benne ez a szimbólum-világ, elfelejtettnek hitt szimbólumok merülnek föl évek után újra: úgy, hogy (amint Földessy mondja) „egész Ady-konkordancia-kötetet lehetne összeállítani” – és kellene – egy Ady-kulcsot, Ady-lexikont. Ha pl. a *Hunn, új legendában* (*Ki látott engem?*) olvassuk a sort: *s életük ez a mérsékelt csodáknak* – és nem értjük tisztán mindaddig, míg az évekkel ezelőtt írt Petőfi-tanulmány kezünkbe nem akad, ahol Ady az Univerzum kisebb titkairól beszél: akkor

lehetetlen, hogy ez a visszatérő és következetesen egyjelentésű szimbólum-nyelv, ez az éveken át való pontosság, ez a költőben vasszilárdsággal megőrzött és meg nem hajló szimbólumvilág a Dante-ismerőnek a firenzei látnok szimbolikus univerzumát ne juttassa eszébe.

Persze ez nem annyit jelent, hogy Ady másképp bármiben is hasonlítana Dantéhoz; – de mégis egy pillanatra még folytatnom kell ezt a hökkentő párhuzamot. Danténál a költő saját élete is szimbólum lesz, sőt minden szimbólumok tengelyévé válik; egy jelentőségekkel teleszürsölt élet, ahol minden emlék, minden kis mozzanat nagy, titkos értelmű. Valahogy így van Adynál is. Élete az örökkévalóság számára eleve elrendelt szimbolikus élet, amelyet maga is mint egy csodát él át és ad tovább az embereknek, mint egy kinyilatkoztatást... Minden szimbólumok kerete és foglalata ez az élet. Adynak a maga csodálva és lelkesen élvezett életében nyilatkoznak ki a Minden Titkok, s e körül jegecesedik ki a páratlanul gazdag szövésű szimbólumnyelv, amelyen őket el tudja mondani.

Az ilyen költő nyilván nem úgy ír, hogy azonnal és teljesen megértsék. A szimbólumokat mintegy bányászni kell, s teljes kibányászásuk gyakran nagy idők műve, mint Danténál. A Próza, földönlépő lábaival, messziről tud csak utána futni a Szimbólum föleresztett sárkányának: de utána kell futnia, hacsak el nem akarja eresztetni a Megértés zsinórját. Ady ezoterikus költő, mint Dante, amin mit se változtat az, hogy kifejezésében mindketten többnyire egyszerűek, s mindkettő írt gyermekesen könnyű verseket is. A bányászó mindig mélyebb szimbólumrétegekre akad, olyanokra, melyeket előbb jelentékteleneknek vagy értelmetleneknek hihetett: s föltárul annak, aki ismeri az erek irányát: először a Költő élete, belső élete, káprázatos gazdagságában, a gazdag szimbólumok mögött: – s aztán e mögött az élet mögött, mely maga is szimbólummá válik, fölsejlik valami nagy Titok, ami másképp el nem mondható, mint éppen evvel a szimbólummal... [...]

Az olyan módon szimbolista költő, mint Ady, okvetlen próféta lesz, *vates*, mert kijelentései vannak, csak szimbólumokban elmondható titkokról, a világ számára. A kijelentő nyugalmas tudatossága jellemzi őt. Még a stílusán is meglátszik ez. Ady csupa kijelentő mondat – ami igazán ritka más költőknél. Földessy emeli ki, hogy Adyban nincs is fölkiáltójel (csak egy, az se könyvben). A tények beszélnek itt, a szimbolikus tények. Még az érzés is tény, még az óhaj is egy szimbolikus tény. A tipikus szimbolista vers (amilyen pl. *A csóke-csatatér lovagjai* s hasonló, tíz és tíz) egymás után következő leleplezések, revelációk nyugodt sorozata. A költő itt is önmagát beszél, saját életét, lázait és látomásait; de itt is, másutt is, még leglázásabb verseiben is, láz, látomás, élet, minden csak szimbólum, tudatosan szimbólum, reveláció, egy nagyobb Titokról. Ez a magyarázata, hogy ebben a leglíraibb költőben, akinek minden hangja életéből fakadt: mégis hiába keresnénk külső életrajzot, amilyent pl. Petőfi versei megadnak. Még a szerelem is szimbolikus, a Lédák is szimbólumok, nincs egy női arckép. A költőt csak az érdekli az életből, ami szimbolikus jelentőségű: nem önmagáért érdekli az élet, hanem azért, amit jelent. [...]

Az élet maga a nyelv, amelyen a Titok beszél: más nyelven az Ady-titkok nem tudnak beszélni. így itt minden szó ezé az életé.

De ebben az életben van valami zord jelentőség, valami sorsszerű Magasság. Kijelentéses élet ez, mondom, szimbólum, a próféta eleve elrendeltségű élete; s ennek intenzív érzése avatja ennek

az életnek lírikusát a „pacsirtaálcás sirállyá”. Ady legmélyében zord költő és egyáltalán nem „édesszavú lantos”. Az Illés tüzes szekeren száguld ő, hűvös, magas szépségek felé és „bús-hazátlanul”. Próféta ő, mert rájött, hogy élete több mint egy esetleges tünemény; hogy életének, szavaiban, titkos nyelvvé kell jegecednie, melyet eleinte csak kevesen és nehezen érthetnek: próféta a meg-nem-értettség és egyedülség dacos gesztusával. A prófétaság nem a hirdetett igék igazságában vagy éppen jövőmondások teljesülésében rejlik; mert ami ezekben lényeges, az kívül esik az „igazság” és „idő” kategóriáin. Ha jóslásokat vagy eszméket keresünk, ki fog derülni, hogy majdnem minden költő ugyanazt jósolja, s a teljesülés véletlenektől függ, hacsak nem hiszünk a Nagy Teljesülésben, mely az emberiség milléniumában eljövendő. A prófétaság maga az attitűd, a költő kincsesen egyedül állása kortársai között, s hite önmagában, küldetésében, egy valóságos vallásos hit. Ez az Ady élet-hite, hogy élete fontos élet, nagy Rendelés; szent revelációkkal teli; amit ki kell teljesítenie, végig kell csinálnia áhítattal nemcsak magának, hanem nemzetének és a világnak számára; s így Ady prófétai attitűdjét jelzik nem is annyira azok a nagyon is kifejezett helyek, ahol tudatosan foglalja el ezt az attitűdöt (amilyeneket Földessy költészetének inaskorából idéz, s amik keveset bizonyítanak, mert hasonlókat más költőknél is bőven találunk) – mint inkább azok, ahol élete nagyszerűségének és sorsszerűségének érzése szólal meg, legelső kötetektől elkezdve:

Az én yachtomra vár a tenger . . .

Minden, mi új, felém üget . . .

(Harc a Nagyúrral)

egész a legutolsóig, ahol a háború borzalmi közt meri leírni:

Tudom én jól, én jó Istenem,

Mi ilyenkor az óhajtasod.

Élni, élni, hiteket osztva,

Élni, élni, s éltetni tudni...

Éljünk, éljünk, vígan, szilárdul

S ha elhullnak, milliók, mások,

Vegyük át vigság-öröküket...

(Áldozás piros kedvvel) [...]

Nem a Halál a nagy titok: élet és halál egyaránt hajszoltjai egy még nagyobb Úrnak (Összetévesztitek a Halállal, pedig ő a Halálnak is ura); egyaránt táncolnak és inognak a Nagy Cethal hátán. Ez a nagy Úr, aki van vagy nincs, de aki minden eleve-elrendelések ura, az, akivel egész életében küzd Ady, úgy, mint ahogy a próféták küzdenek Istennel. Bizarr képekben látja őt, átkozva áldja, és még mikor tagadni szeretné, akkor is hisz benne, mert szimbolikus életének ő a nagy korrelátuma. Örök probléma neki a nagy Ismeretlen, aki mélyen-sorsos életét kimérte; probléma maga a sors, a „sötét sorsok folyói” a rendeltetéses „Véletlen Idő”, mely a szerelmeket,

életeket és halálokat tereli; – véletlen vagy nem véletlen, alázattal elfogadja tőle magas, zord és egyedüli Illés-sorsát, maradéktalan kiélendő életét: engedelmeskedik neki, de közben folyton kérdezi, hogy ki ő? (L. a *Portus Herculis Monoeci* c. tanulmányát is.) – Míg végre megszólal az érthetetlen *Isten*, s „az ő bús »*Adám hol vagy?*«-ára / Felelnek hangos szívverések”. – A magasságban, ahol él, az Istennel társalkodik Illés. [...]

A magyar Pimodán teóriája: – a Csokonai-elmélet: – magyar próféta nem lehet bor nélkül. De kétszeresen nem lehet Ady, aki elsősorban a maga mámoros életének prófétája, melyet minden módon a lélek és test minden boraival kiél és gazdagít. Ez a mámor keresés nem élettagadás, hanem a legnagyobb fokú életigenlés.

S ezzel az életigenléssel megint visszaérkeztünk az Ady-rendszer központjába. Aki önmagában az életet oly vallásos áhítattal érzi, oly szimbolikusan nagy dolognak érzi: az nem a „halál rokona” (mint ahogy egy fiatalkori versben írta, mikor még nem ismerte eléggé önmagát) – hanem szerelmese minden életnek és életszerűnek, az élet és továbbélés minden nagyszerű szabadságának. Ha van Adynak hirdetett igéje, prózában kimondható proféciája: ebben van az.

*Az Isten: Élet – halleluja –
S az Életnek nincs soha vége,*

(Ének a Visztulán)

– mondja; és másutt ismét:

*... Isten: az Élet igazsága,
Parancsa ez: mindenki éljen,
Parancsa ez: mindenki örüljön,
Parancsa ez: öröm-gyilkos féljen,
Parancsa ez: mindenki éljen.*

(Az Isten harsonája)

Es ebből fakad Ady egész emberi hitvallása, állásfoglalása a politikában, szocializmusa. Szeret minden kultúrát, haladást, szabadságot, mindent, ami az Életet gazdagíthatja, színesítheti, elevenítheti. Es gyűlöl minden elnyomást, minden szegénységet, minden maradiságot, mindent, ami az élet kiélését akadályozza vagy lehetetlenné teszi. Ez a kulcsa a Pénzhez szóló himnuszoknak, majd forradalmi verseinek is. Pacifizmusának is ez a kulcsa. A háború rossz, mert az életet pusztítja, korlátozza, rabbá teszi. Utolsó kötetében nem győzi dicsérni az élet régi, eltűnt, szép szabadságait; s harsányan figyelmeztet:

*Őrzők, vigyázzatok a strázsán,
Az Elet él és élni akar,
Nem azért adott annyi szépet,*

*Hogy átvádoľjanak most rajta
Véres s ostoba feneségek...*

(Intés az őrzőkhöz)

Egyszóval: Ady az Emberiség nagy vallásának híve, amely annyira egyszerű, igaz és magától értetődő, hogy talán éppen ezért csak a zsenik tudják ma látni és vallani. Aki ennek a vallásnak tagadója, az rossz tisztelője Adynak: annak Ady sírjára vitt áldozata rossz illatú. De éppoly távol vannak Adytól a faj és a nemzet tagadói s az ész-utópisták. Ady nemzeti költő, éppen azért, mert az Élet költője, s semmi életet nem tagad. A nemzet pedig nagyon is élet, a legszínesebb és legmelegebb élethullámok közül való. Földessy nagyon igazul mutatja ki, milyen nemcsak nem ellentétes, hanem egy dolog Adyban az emberség és magyarság, nemzetiség és nemzetköziség. Ő önmagában megvalósította már, amit a nemzetek ki tudja milyen vajúdas után fognak majd megvalósítani, mikor majd tudatára jutnak, hogy igazi érdekeik egyik az Emberiség érdekével és egymás érdekével. S ha ellentétbe jutott nemzete hagyományos politikájával, arra is e nemzet szeretete vitte; mert érezte már, hogy ez a politika micsoda iszonyú szégyenbe és romlásba dönti az országot; – amit a háború beváltott. Persze itt legélesebben kitűnt a próféta egyedülvalósága. De Ady, szemben bár egész fajtájával, mégsem volt nemzetközi soha. Távol attól, hogy halványítani akarja a nemzeti színeket, azokat mindenképpen erősítette és előtérbe állította. Szimbólumai, szavai magyarok. De hát felesleges erről beszélni is. Köztudat ez ma már. Ady magyar, mélyen, fajban magyar; egész nagy szimbolikus életérzése magyar életérzés: mert magyar életnek érzi ezt a szimbolikus életet; tudatosan magyar. S e magyarságból kiindulva, a lázadó magyar dacából, le lehetne vezetni költészete alapvonásait. Talán nem véletlen az sem, hogy e legtipikusabban szimbolista lelket a mi – keleti – fajtánk adja a világnak? [...]

Az *Új Versek* tisztán jambikus vagy trocheikus verseiben – a Heine, Reviczky, Makai verselésében – Ady még nem tudja eléggé érvényre juttatni egyéni hangulatait; ezek a versek nagyon is simán, megszokottan gördülnek; pacsirták zenéjéhez illettek az ilyen ütemek, de a „pacsirta-álcás sirály” számára legfeljebb álcának jók. A zord próféta zord és szokatlan hangjait nem tudta kiadni ezen a hangszeren. Ha tudós vagy külföldi műveltségű poéta lett volna: talán keleti vagy ókori formák közt nézett volna szét, vagy a külföldön divatba jött szabad verset alkalmazta volna. De neki igazában csak magyar mintái voltak; s ezek is csak újak; a régi magyar verset még ekkor nem fedezte fel (s később is mindig csak stilizáló szándékokkal alkalmazta).

Egy útja maradt: a disszonancia. Már Kiss József beleejt jambikus versbe olykor egy-egy trocheikus kihangzású sort, ami nála kétségtelenül zökkenő (Földessy szerint a formaérzék hiánya). Ez adta-e Adynak a gondolatot, nem tudjuk, hogy egy-egy tisztán jambikus, Reviczky verselésű versbe egy-egy trocheikus sort csöppent bele, minden strófába egyet, megfelelő helyen. Később mind merészebben és szabadabban komplikálja ezeket a zökkenéseket, a jambikus és trocheikus sorokat a legváltozatosabb módokon cseréli, és a sima pacsirta- hangokat a sirály visításával váltogatja. De azért végig fölteszi olykor a pacsirta-álcát, s van úgy, hogy az ellentétes ütemű sorokat művészi harmóniába tudja összesimítani. Ahol azonban nincs meg ez a harmónia, ott Ady tudatos disszonanciával dolgozik.

Ady verselése tehát *időmértékes*, s eredetisége abban áll, hogy az ereszkedő és emelkedő ütemű sorokat (az ortodox verstan szabálya ellen) egy és ugyanazon versben változatosan elegyíti. Nincs

igaza Földessynek, aki ha meg is engedi, hogy egyes sorokban van időmérték is, komplikált és szabad mértékeket keres bennük, s pl. ezt a sort: *Vörös haja messze kilángolt*, anapestikusan skandálja. Ez jambusi sor, amit az egész vers (a többi strófák megfelelő soraival) mutat. Általában Ady sorai majdnem kivétel nélkül jambusok vagy trocheusok, persze nagyon gyakran elég gyenge jambusok és trocheusok. Ezeknek semmi közük a régi magyar verseléshez.

Hogy vajon hatásuk lesz-e a jövőre, s Ady velük egy új magyar verselést alapított-e meg? Ki tudhatná ma még? Én, részemről, hajlandóbb volnék azt hinni, hogy e verselés Ady egyéniségéhez van nőve; s ha az új magyar költészetnek szüksége is van új, zordabb, simává nem koptatott zenére (amely szükségét ma talán minden költő érez): vagy a külföldről hozott szabad versben fogja azt találni, mint Kassák és társai, vagy a hangsúlyos magyar ütemhez tér vissza.

Ady versét pedig – mint a Toldi buzogányát – csak bámulják, de forgatni nem tudják többé a törpe utódok.

Kosztolányi Dezső: Ady Endre

Vér és arany!... A reneszánsz véres és aranyos kora ragyog a szemembe, Benvenuto Cellinit, a kacagó, törön, véren és aranyon keresztül szeretkező és alkotó reneszánsz művészt látom, a túlfeszített, izmos élet diadalmas, dagadó teljességét. Arról van szó, hogy Ady Endre versekben ugyanezt az életet éli, a vér és arany életét. A mi izgatott sietségű modern korunkban ő valósággal fürdik, s tárt kebellet, nckiszegzett, dacos fővel megy neki mindennek, ami szép, ami új, ami élet. Ebben és nem holmi furcsa külsőségekben s bizarr eredetiségben van az új kötet súlya, s ez az út jelzi Ady Endre mindig följebb kanyarodó hegyi pályájának magas céljait és meg-meg-újuló fejlődését.

Az emberi gondolkozás őrszemei a világ minden pontján észrevették a modern kor fuvallatát, sőt már a filozófiát is meglegyintette. Az amerikai pragmatizmus, amely intuitíve nézi az életet, és csak az emberileg érdekes és értékes momentumokat keresi, egyszerre átcsapott Európába is, s az olaszoknál Giovanni Papini, a franciáknál Ravaisson, de főleg Bergson, a legújabb filozófia mestere, távol minden holt formától, már a véres, izgalmas életet formulázza, s a vécu-t, az átétet, a mozgalmas cselekvést ragadja meg. A líra ugyanezen az úton halad. Nem véletlen, hogy Ady Endre is új isteneknek gyűjt tömjént, és kegyetlen bálványukat, az aranyborjút őrzöngő táncsal keringi körül. Nem azt írja, amit megtud, hanem amit tud, érez és lát, mert agyán ragyogó sorozatban villannak el az élet kinematográfképei egy lírikus intuíció önkívületében. Ekkor azután szavakat keres, csengő, különös, sejtető szavakat, melyekkel mondani semmit sem akar, csupán a fantáziánkat izgatja, hogy mi is lássuk, amit ő látott a lelke mélyén. Éterinjekciót ad a képzeletnek. Sejtet és elhallgat. Az igazi érzés távol, sötétben nyíló virágként illatozik felénk.

De sokkal gyöngébb a lámpásom, semhogy be tudnék világítani abba az izzó konyhába, ahol

ezek a keserű, lángoló, új versek születnek. Ki vállalkozik arra, hogy még egyszer papírra lehelje ezt a bíborpiros életet, ezt a szilaj, szent szerelmet, ezt a sok hideglelős, holdfényes látományt összes finomságaival, kaján merészségével együtt? Írjuk le, hogy egy új arc néz ránk. Írjuk le, hogy míg a fiatal franciák és olaszok kétségbeesetten majomkodnak, hogy megríkassák a világot egypár Verlaine-utánzattal, addig a mi náboblelkű fajtánk egy erős, eredeti új költőt szült meg. Csak a mi földünkön történhetik csoda, ezen a túlzó, pazar, keleti magyar földön, ahol még a mocsarakba is csillagok hullnak...

Mert Ady Endre fájdalmasan, sírnivalóan – ez a helyes szó – tragikusan magyar. Még sírása, még duhaj mulató kedve is magyar, még örök tiltakozása is a kevély Kálvin protestálására emlékeztet. Egy született lázadó, aki tettek hiányában verskatonákkal harcol, s formák bilincset tör. Fejedelmi öntudata, gögös hite a méltóságos magyar paraszté, aki érezve lelki nemességét, nyugodtan és bölcsen megveti a világot, és senki különbet nem ismer el maga fölött. Az asztraltrónuson ül ő, a mámorfejedelem, s az élet, a vágy, a gyönyör lakomáján száz szál gyertyát, száz icce bort tétet maga elé, és siratja magát és a népét. Petőfi óta poéta ily sokat és ily komolyan még nem foglalkozott a magyarság végzetével. Ámde Ady Endre a meghiggadt idők árjában már másként lát, másként kell látnia, és így nem kerülheti el a Byronok, Shelley-k és Browningok sorsát, hogy nemzetgyűlölőnek bélyegezzék, holott csak a kis népek általános tragikumát dalolja, s annak a kifordított, de nagyon igaz közmondásnak ad lelket, hogy az igaz költőnek mindenütt rossz, de otthon a legrosszabb.

Vajon merre halad útja a jövőben? Ez az új kötet egy egész embert és egész költőt mutat be, aki millió és millió szállal kapaszkodik be az élet kerékfogaiba, s mindig emberibb lesz. Egyre közelebről látja a halált, az ősi, legnagyobb problémát, és egyre jobban szereti az Életet, amelyet titkos szimbólumává emelve, fogalmi szférákban mélyít el. Távolból egy asszony örök szerelme s a közeledő falu fehéres árnya kísért. Mintha egy ékes kiirt hang lenne a „leitmotiv”, mely később lassan-lassan könnyes zokogásba, fájdalmas és bölcs lemondásba fullad.

E gazdag gondolat- és érzésvilág mögött pedig egy diadalmas poéta áll, egy oroszlan szívű, nemes napember lép ki a könyvből.

A kritikus itt leteszi a pontot, mert érzi, hogy kezében megbotlik a toll, és akarata ellenére lírát ír.

Ady Endre annyira lírikus, hogy róla csak lírát tudok írni.

1907

Hadd jellemezzem Ady Endrét a saját ajkával, hadd írjam le a szót, aminél hamarjában jobbat nem tudnék lelni az ő harcos költőegyéységének megérzékeltesére. „Pacsirta-álcás sirály”: ez Ady Endre. Mintha megisméltődnék a múltak játéka, ő sem lehet el a harc és kard nélkül, amint nálunk senki sem, aki valami újat akar, a poéta legkevésbé. Katonái vagyunk a gondolatunknak és érzésünknek, s nem tréfa és olcsó szellemeskedés, hogy mi, lovas és szittyá hősök utódai, még a szalonkabát alatt is kardot rejtegetünk, mert az álmaink jogáért is viaskodnunk kell. Félig-meddig talán a reneszánsz humanistáihoz vagyunk hasonlatosak ebben, akik egyik kezükben kardot, a

másikban írótokot szorítottak, csak hogy mi nem heroikus pózból, hanem keserű szükségből, a magunk és igazunk védelmére tesszük ezt, úgy, hogy sokszor a jobb kezünkbe kell vennünk a kardot, és – izgató harcok után, a béke treuga Deijén – csak a balunkkal írhatjuk meg azt, amit sietve el kell mondanunk.

Ady Endrének is így kellett írnia, az új költészet küzdelmében, s minden szépség és elnagyoaltság, nagyszerűség és naivság, befejezettség ebből a harcból született. A fegyverek közt nála nem hallgatnak a múzsák. Sőt, éppen ez, a szimbolikus líráért való hosszú és szívós csatázás fejlesztette ki szinte betegesen nagy költői öntudatát, amellyel még a versírás pillanatában is látja magát, és azt az acélkemény hitet, amely a *Vér és arany* minden sorából felénk kiált. Ady Endre új poéta, szimbolista költő. Nem az elsődleges érzést teljesen fedő legelső kifejezést keresi, hanem valami távolabbat, igazabbat, az érzelmet a szavak perspektívájába helyezőt, s szavai, ezek az új veretű, nagyon benső, a csiklandó érzelmek szüksége szerint átmódolt szavak, tisztán arra szolgálnak, hogy – Tancrede de Visant idézzem – a legintimebb lelki folyamatokat betűkkel és hangokkal külsősítse. Valami van benne Verlaine könnyes, fátyolos, letompított, szentimentális realizmusából, a befejezetlenség befejezettségéből, a tökéletlenség tökéletességéből, amely sohasem mondja ki az utolsó szót. Néhány hangból, pár álmos koppanásból korhadt vén deszkák recsenéséből boszorkányos finomsággal szűri össze az őszi lármát, és mindnyájan érezzük az őszt. Párizsban pedig búcsúzó, sápadt nyáron tréfás falevelek zörgése közt találkozik az ősszel. Igazi Rippl-Rónai-kép. Más talán jobban kisikálta volna a verssorokat, de mi érezzük, ha csak egy hangot tennénk is hozzá, vagy csak egy betűvel lenne csonkább, már nem lenne oly egész, mint így, vázlatos befejezettségében. Neuraszténiás álma a jó Csönd-hercegről, a vér és arany misztikus zenéje, s könnyel és vérrel átítatott legnagyobb verse, *Az ős Kaján*, mind erről az új művészetről beszélnek. Magyar versei, melyekkel újabban leginkább exponálta magát, visszaéléseivel és merész előrenézésével új variációkat remegtetnek át a magyar lírán. Sok strófája oly ősi komolysággal, oly komor-búsan zúg fel, mint egy elnémult Rákóczi-kürt.

Ady Endrénél, aki igazán egész költő és egész ember, különösen veszedelmes ez, mert poézise nem ott kezdődik, ahol az írás mestersége, és nem ott végződik, ahol a nyomtatott szó hatása. Versei gyakran annyira hipnotikus hatásúak, hogy médiumai leszünk, s behunyt szemünkkel tapogatjuk ki költői alakját, és ha szeretjük, érezzük őt egészben. A kritikai spektrálanalízis ilyenkor csődöt mond. Az ultraviolet sugarak halkán, láthatatlanul elillannak az esztétika nagyítóüvege alól. Egy embert látunk, aki itt élt közöttünk a XX. század elején, és viharos, szenvedélyes, fájdalmas életével, új verseivel egész szeretetet és egész gyűlöletet kap a kortársaitól. Szeretetet és gyűlöletet kérek én is a számára. Egész szívet és egész kardot!

1908

Nézem a halott fejét, melyen – hirtelen és érthetetlenül – egyszerre megfagyott az élet.

A halál döbbenetes látványát sohase szokhatjuk meg. Minél több halottat nézek, annál idegenebb és különösebb. Mert mihelyt a szem másfelé tekint, az agy, mely mindig, még a koporsónál is az életet akarja, elfelejti a halált, és újra meg újra meg kell tanulnunk, mikor egy-egy halottat látunk. Ady feje a koporsó párnáján megszépült. „Megszépül szatír-arcom...” – írta egykor. Súlyosan és komolyan hever ez a fej dús és gyönyörű sörényétől övezetten, melyben

nincs még ősz hajsza, a sárgás fehérségben is élően, dacosan, forradalmian egy el nem békülő magyar rebellis nyakasságával. Szinte még mindig villamosság szikrázik a hajból, mely a halál után is él. A két ajak pedig keményen harapózik össze – ami szeszély és ideges rángás játszott körülötte, mind elbékült –, és egy római imperátor fönségét idézi. Babonás költő, ki nemcsak a költészetével, de az érzéki és testi mivoltával, az egyéniségével is hódít, azzal, hogy ő volt ő.

Legenda keletkezett róla már életében is, s vidéken, mikor messze az isten háta mögött felolvasásokon jártam, sehol se akadt olyan szomorú városka, hol a hívei ne szótték-fonták volna tovább – önkényesen is – ezt a legendát. Mindez belőle áradt és szikrázott és sugárzott. Ritka találkozás, egy volt a teste a verseivel. Ha valaki sohase látja őt, és csak a költeményei után képzelem el, akkor is szükségképpen csak ilyen lehetett, a fantáziában is, dióbarna szemű, hatalmas fürtű, barnás arcbőrű, egész mivoltán a szenvedély és szenvedés titkával. Halála előtt két hónappal szomorúan mutatta lábszárait, melyek vékonyak és finomak voltak, akár egy négyéves gyermekéi, de a feje akkor is hatalmasan trónolt a testén, a szeme akkor is valami barbár tűzzel lángolt. Majdnem külön életet élt ez a szép oroszlánfej, mely életében, de most halálában különösen hasonlított Beethoven fejéhez. Az Ady-maszkot össze lehet majd téveszteni a Beethoven-maszkkal.

A tudós meghal, és utána maradnak a művei. De a költőnek a halála, ki egy a természettel, az alkotó ösztönélettel, oly tragikus, mint egy gyönyörű nőnek az elmúlása. Valami titáni összeomlást érzek itt, ennek az alvónak a láttán. Utolszor, mikor beszéltem vele, az altatókat szidta, a Veronált, a Trionált, a Dionált, mert már régóta nem hatottak dúlt idegzetére, és csak a morfium említésére mosolyodott el hálásan és melegen. Ez volt az utolsó mosolya, melyet láttam. Az utolsó vágya az, hogy aludni tudjon. Most a halál, a vad és iszonyú altató hat rá.

Délután a Nemzeti Múzeum ravatalához megyek. Légmentesen elzárt érckoporsóját már leólmozták, és a kálvinista hagyományhoz megfelelően tölgyfa koporsóba tették. Még nem jöhet be a gyászoló közönség. Hangosan beszélnek, létrákat cepelnek, az ívlámpákat gyászfátyollal vonják be. Egyik gyászhuszár a sarokban cigarettázik. A koporsón ezüst betűkkel ez áll: Ady Endre, élt 41 évet. Ami itt befejeződött, az gyors és tragikus volt. De ami itt kezdődik, az hosszú, nagyon hosszú. Olyan hosszú, mint a legenda és a halhatatlanság.

1919

Hajh Erdélyország határszéle Hajh régi, híres, bús Magyarország Jól hal meg ott a lantos-féle. Ezen a havas délutánon, hogy ravatalának vörös fáklyái csonkig égtek, és testet elegyítették a porral – úgy rémlik –, hogy valami elkezdődik. Az, amit halál után való életnek, örökkévalóságnak neveznek. Aztán egy irodalomtörténeti korszak, melynek körülbelül ez lesz a jelzete: „Ady nélkül.”

Egy versét olvasom a szobámban a temetése után, melynek ez a címe: *Ha a szemem lefógták.*

*Óh, elégtétel éjszakája,
Óh, gyönyörűség éjszakája:*

*Szememet már lefogták szépen
És senki sem emlékszik rája.*

*Senki se tudja, mint néztem rá,
Kire haraggal, kire kéjjel?
S ostoba kis emlékezések
Indulnak útnak szerte-széjjel.*

A második könyvből, a *Vér és arany*ból való ez a költemény, melyet akkor írt, mikor a hírneve még nem verte fel lármás és ujjongó szárnyal az országot, de ő tudta magában a hivatást, a halhatatlanságot, azt az életet, mely halála után kezdődik. „Kis emlékezések indulnak útnak szerte-széjjel...”

A mai forradalmi költői nemzedék e halál után egyszerre úgy érzi, hogy elárvult és megvénült. Mindenesetre, egy nagy irodalomtörténeti korszak zárult be, melynek kezdetét 1905-re, a végét pedig 1919-re lehet tenni. E tizennégy év alatt újhódott meg a magyar líra és a régi magyar szellem, s vívta meg minden izgága táborok és érdekszövetkezetek ellenére az impresszionizmus és a szimbolizmus diadalmas harcát. Ki-ki hódított magának itt kisebb nagyobb területet. A költők már évek óta csak belterjesen gazdálkodtak ezen a földön, megművelték, parcellázták, szépítgették, amit megszereztek, szóval gyarmatosították. A honfoglaló kétségtelenül ő. Nélküle kopár és hihetetlen a harc, és akik vele indultak, most hiszik el igazán és komolyan, hogy ők is meghalnak.

A Révai Lexikon első kötetében, mely 1911-ben, nyolc évvel ezelőtt jelent meg, ezt olvasni: „Nem a hazai hagyományok alapján »költ«, sőt inkább ezek ellen fordulva, hanem a francia dekadensek nyomán.” Egykor bizonyára az iskolákban tanítják majd ezt a mondatot, mint az irodalomtörténeti rövidlátás és a balértékelés egyik márványba kívánczozóan klasszikus példáját. Ady Endre forradalma tulajdonképpen az, hogy újra magyarrá és fajivá tette a líránkat. Hittel állítom, hogy egyetlen magyarul író költő – Csokonait, Petőfit és Aranyt is beleértve – sem foglalkozott annyit (közvetlenül és közvetve) a fajtája kérdésével, mint ő. A világ neki csak a magyar világ. Még a halált is „felpántlikázott kaszával” látja, mint egy magyar parasztot. Jelképpé, szimbólummá tette ezeket a szokat: magyar és kuruc.

Ellenben nála – és ezt nem vették észre, még mai napig sem, az ellenfelei és a felületesebb hívei – nemcsak a mi, hanem a hogyan, a mód is ízig-vérig és tragikusan magyar. Mindent magyar szemmel néz, és írhat párizsi körutakról, beteg krizantémokról vagy úri bálokról, egyaránt kisugározhatja a fajtája tüzét és titkos életerejét. Még sírása, még duhaj mulató kedve is magyar, még örök tiltakozása is a kevély Kálvin protestálására emlékeztet. Egy született lázadó, aki tettek hiányában verskatonákkal harcol, s a formák bilincset tör. Fejedelmi öntudata, gőgös hite a méltóságos magyar paraszté, aki érezve lelki nemességet, nyugodtan és bölcsen megveti a világot, és senki különbet nem ismer el maga fölött. Az asztaltrónuson ül ő, a mámorfejedelem, s az élet, a vágy, a gyönyör lakomáján száz szál gyertyát, száz icce bort tétet maga elé, és siratja magát s a népét. Természetesen, a meghiggadt idők árjában már másként látott, másként kellett látnia, és így nem kerülhette el egy ideig a Byronok, Shelley-k sorsát, hogy nemzetgyűlölőnek bélyegezzék, holott csak a kis népek általános tragikumát dalolta, s annak a kifordított, de nagyon igaz közmondásnak adott lelket, hogy az igazi költőnek mindenütt rossz, de otthon a legrosszabb.

Csikorgó foggal, zokogva kiabálta egész életében, minden dalában: „Itt élned, halnod kell!”

Pacsirta-álcás sirály: ez volt. Mintha megismétlődnek a múlt játéka, ő sem lehetett el a harc és kard nélkül, amint nálunk senki sem, aki valami újat akart, a poéta legkevésbé. Zrínyi hadvezér és költő. Kik hatottak erre a rendkívüli szellemre?

Akik nem értették, azok a külsőségek után a francia dekadensekhez mérték, Verlaine-hez és Baudelaire-hez.

Teremtő eredetisége azonban minden ponton eltér tőlük.

Kezdő éveiben Nietzsche ihlette meg, kinek az Örömről és az Életről, a keresztény élettágadásról és a pogány teljességről való nézetei valósággal megbabonázták. („Pogány erőtl, daltól, vágtyól, A lelkem immár nem buzog, Megöltek az evangélisták, Az életbölcsek, krisztusok.”) Aztán Jászi Oszkár új magyar politikája, melyből a magyar verseinek gondolati vázát kapja, és távol minden racionalizmustól magasba emeli, a faji érzés forrásában feltündökölteti új magyarságát.

Úgy halt meg, mint egy magyar kálvinista. „Semmit se fordíthatok vissza” – mondta a feleségének, mikor a szanatóriumba vitték.

A kálvinista predestináció, az eleve elrendeltetés ígéje volt ez. Csodálatos, hogy itt találkozott legnagyobb ellenfelével, a kálvinista magyarral, Tisza Istvánnal, akinek utolsó szava ez volt: „Ennek így kellett történnie.”

Ha valaki meghal, akkor sietve rögzítjük meg életének egy pillanatát, nehogy a képe elmosódjon a semmibe. Én úgy látom őt, amint az Andrássy úti Három Holló nevű vendéglőben éjfél után ír, a boros, szivarhamus abroszon, lázzal és önkívületben egy verset, mely egyszerre, pillanatok alatt, készen szakad ki belőle, és olyan tökéletes, hogy egyetlen betűt se lehet változtatni rajta. *Beszélgetés egy szekfüvel.*

Akkor huszonhét éves volt.

Valaki, aki mellettem áll a temetésen, másként emlékezik. Mindenki mást és mást mesél. Annyi Ady Endre él a lelkekben, ahány ember van. Íme, így kezdődik a halhatatlanság. Egy regényes költő halt meg, ki a XX. század első éveiben túlszárnyalta a fajtáját, és az európai zenitre ért. Ő volt a magyar túlember, a magyar Übermensch.

1919

Nándi Mihály: Ady kora

1877. november 22-én Érmindszenten Ady Lőrincnek és Pásztor Máriának fiúgyermeke születik,

akit, mert igen gyöngécske, sebtében megkeresztelnek, s a kalendárium soros rendje szerinti András nevet kapja. Mikor azonban bizonyos lesz, hogy megmarad, az érmindszenti református egyház anyakönyvének bejegyzése szerint: „Az *Endre* név a szülők kívánságára jegyeztetett.”

1878 A berlini kongresszus, amely gátat vetett az 1877-1878-as orosz–török háborúban győzedelmes Oroszország balkáni térhódításának, ugyanakkor előidézője lett a balkáni háborúknak. Az Osztrák–Magyar Monarchia jogot kapott Bosznia-Hercegovina 30 évre történő katonai megszállására.

1879 A német–osztrák–magyar kettős szövetség

1880 A magyarországi Általános Munkáspárt megalakulása

1881 Megszületik Endre öccse, Lajos (1940-ben hal meg).

1881 Magyarországon felállítják a csendőrséget „a vidék rendjének fenntartására”.

1882 Olaszország csatlakozik a kettős szövetséghez.

1882-1883 A tiszesszlári per. A törvényes ítélet nem tudja elejét venni a magyarországi antiszemita hangulatkeltésnek.

1883-1886 Ady az érmindszenti református elemi iskola első három osztályába jár. Első tanítója Katona Károly. 1909-es önéletrajzában írja ezekről az évekről: „Gyermekkoromban a mesék igaztak meg, a verseket nem kedveltem, s a zoltárokat könyv nélkül nehezen tanultam meg. De azért verset már írtam akkor, amikor még a nagy betűket nem ismertem: Lajos öcsém egy sárbaeséséről rövid, de pompás gúnyú balladát. Első verses könyvem Kisfaludy Sándor *Regékeje* volt, egy fatális nagynéném adta névnapi ajándékkul nyolcéves koromban. Ezt szerettem, de Himfyt nagy diák koromban se tudtam megszeretni, s Goethe Tassója s Vajda János hódítottak meg a versnek később.”

1883 A magyarországi nemzetiségi iskolákban kötelezővé teszik az irodalom és a történelem magyar nyelvű oktatását.

1885 A főrendiház megreformálása.

Nagy vasútépítési hullám, létrejönnek a Budapestet vonzáskörzetével összekötő HÉV-vonalak.

1885-1886 A bulgáriai felkelés miatt kieleződik az Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország viszonya.

1886-1888 Ady az elemi következő két évét a katolikus népiskolában folytatja, ahol Hark István a tanítója.

1886-1889 Vámháború a Monarchia és Románia között.

1887 A magyar kormány megújítja a pénzügyi kiegyezést Ausztriával.

1888-1892 Ady Nagykaroly, a magyar és német ajkú város piarista gimnáziumában tanul tovább a középiskola első négy osztályában. Különböző családoknál kosztosdiák, többek között Szendrey Jánoséknál, akik rokonságban állnak Petőfi Júliájának családjával. 1891 vagy 1892 februárjában balszerencsés kiránduláson vesz részt, csónakjával az Ecsedi láp vizébe borul, hetekre beteg lesz a jeges fürdőzéstől, térdízületeiben maradandó nyomot hagy a betegség.

1889 A parlament tárgyalni kezdi a kormány véderőjavaslatát. Az ellenzéki, majd országos tiktakozások miatt Tisza Kálmán átalakítja a kormányát.

1890 Tisza javaslatot tesz a honossági törvény módosítására, hogy Kossuth Lajos honpolgársága megmaradjon. Leszavazzák, mire Tisza lemond. 15 évig tartó miniszterelnökségének vége a dualizmus válságát jelzi.

1891 XIII. Leó pápa kibocsátja *Rerum novarum* kezdetű enciklikáját, amely szerint az osztályellentétek áthidalására a keresztényi szeretet alapján nyílna mód. Francia–oroszlövetség.

1892-1896 Ady a zilahi református kollégiumban végzi el a gimnázium felső négy osztályát. Itt is kosztosdiák, de együtt lakik öccsével, aki a polgáriskolába jár. Tanárai semmi különös képességet nem fedeznek föl benne. Kötelességtudó, pontos, sőt pedáns. Az önképzőkörökben tevékenyen részt vesz. Szereti a zenét, rövid ideid hegedülni tanul, de nincs türelme hozzá, szombat esténként a diák-korhelykedések alkalmával szívesen énekel, társaival kis dalárdát alkotnak. 1893-1894-ben diáklapot szerkeszt *Ifjúság* címmel, 1894-ben az osztály legjobb tanulója, a *Márkó király* című balladájával sikert arat az önképzőkörben. De nem jó tornász, táncolni sem szeret, s nehezen viseli a serdülőkort, bajok vannak az idegeivel, az egyik nyári szünetben apja orvoshoz is fordul vele. A tanévek alatt, mint sok diák, ő is vállal házitánítóskodást, hetedikes vagy nyolcadikos korában instruktora lesz Kun Bélának.

Első szerelme Friedmann Erzsébet, Zsóka.

1896. március 22-én a *Szilágy* című hetilapban megjelenik első nyomtatásban közreadott verse, a *Március 20*.

1896 májusában-júniusában érettségizik, görögből és matematikából jó osztályzatot kap, a többiből jelest. Az érettségi után a diákokat az iskola fölviszi Budapestre az ezredévi kiállításra. Ekkor jár először a fővárosban.

Szeptemberben apja óhajának eleget téve, aki azt szeretné, ha fiából szolgabíró lenne, beiratkozik a debreceni református jogakadémiára. A jogi tanulmányok nem kötik le, inkább az akadémiai diákság mulatozásaiban vesz részt. Két tanára mégis maradandó hatással van rá: Ferenczy Gyula és Öreg János. Ferenczy Gyula, furcsa, sokoldalú tudós, Ady a legújabb kor történelmét hallgatja nála, de a következő évben egy sumiológiai könyvet ad közre. Előadásaiban

„a század nagy eszméjének, a liberalizmusnak 48-at előkészítő értelmét hangsúlyozta”. Öreg János pedig kiváló filozófus, a Magyar Philosophiai Szemle munkatársa Spencert fordít, filozófiai szaktanulmányokat jelentet meg.

1892 A magyarországi román nemzeti párt memorandumot dolgoz ki a nemzetiségi sérelmekről, amelyet Ferenc József olvasatlanul továbbít a magyar kormánynak. Wekerle Sándor pénzügyminiszter javaslatára a Monarchia az ezüst alapú forintról áttér az aranykoronára, amely Európa stabil pénznemei közé emelkedik. Wekerle alakít kormányt (a pénzügyi tárcát megtartva).

1893 A magyar kormány betiltja a katolikus népgyűléseket (amelyeket XIII. Leó pápa ösztönöz), és benyújtja a szabad vallásgyakorlásra vonatkozó törvénytervezetet.

1894 Meghal Kossuth Lajos. Temetésére Budapesten kerül sor. Hódmezővásárhelyen elfogják Szántó Kovács Jánost, fiát megverik, a csendőrség a tüntető tömegbe lő, egy ember meghal, temetését egyetlen pap sem vállalja. Kolozsvárt megkezdődik Memorandum-per a román nemzeti párt vezetői ellen. A XXI., XXII. és a XXXIII. tc. életbelépésével megtörtént állam és egyház szétválasztása Magyarországon. Wekerle lemond.

1894 Japán megtámadja Kínát, amely katonailag összeomlik.

1895 Bánffy Dezső a magyar miniszterelnök, aki erélyesen kívánja letörni a tömegmozgalmakat. Szántó Kovács Jánost és 26 társát összesen 32 évi börtönre ítélik. A szociáldemokraták tiltakoznak, mire vezetőiket is perbe fogják. és felosztatják a földmunkásköröket.

1896 A magyarországi millenniumi ünnepek, megnyílik az országos kiállítás és a budapesti földalatti vasút.

1897 Ady az otthon töltött karácsonyi szünet után visszautazik Debrecenbe, de a félév végén esedékes alapvizsgáját őszre halasztja.

Márciusban *Árnyak* címmel és Yda aláírással megjelenik első novellája a Szilágyban. Szeptemberben leteszi az alapvizsgát, s utána a budapesti egyetemre iratkozik immár másodéves joghallgatónak. A tandíját elmulatja, egy rokontól kér kölcsön, de annak az összegnek is nyakára hág, apjának táviratozik segítségért, címéül a Valéria kávéházat jelöli meg. Díjnoki állást vállal a temesvári királyi táblánál.

1897 II. Vilmos német császár parlamenti megnyitójában bejelenti a flottafejlesztés szükségességét, ezzel kezdetét veszi az angol–német flottaháború. Magyarországon hatalmas aratósztrájk Hajdu, Torontál, Csanád, Csongrád és Bács megyében.

1898 Ady január végéig marad Temesváron, hazautazik, majd Budapesten beiratkozik a második félévre, de a tandíjának ismét a nyakára hág.

Márciustól júliusig Zilahon vállal gyakornoki állást egy ügyvédi irodában. Sűrűn jelennek meg írásai a Szilágyban, élénken részt vesz a kisváros kulturális életében. Júliusban előfizetési felhívást tesz közzé a Szilágyban, s előfizetési íveket küld ismerőseinek.

Szeptemberben visszairatkozik a debreceni jogakadémiára. Novemberben levélben jelenti be édesanyjának, hogy el akarja ugyan végezni a jogot, de nem kíván a jogi pályán érvényesülni, ahogy a család szerette volna, hanem életét teljesen az irodalomnak szenteli. „Talán egypár év, és büszke lesz a fiára” – írja.

Összeszólalkozik egy barátjával és párbajt vív vele.

Decemberben a kormánypárti Debreceni Hírlap belső munkatársa lesz.

1898 A magyar kormány rendeletet bocsát ki a családnevek magyarosítására, a nemzetiségi területeken a magyar településnév használata kötelező.

Az ischli klauzula értelmében az osztrák–magyar gazdasági kiegyezést bármely fél felmondhatja, ha azt 1903-ig nem újítják meg. Belpolitikai válság.

Meggyilkolják Erzsébet királynét.

1899 Ady áprilisban átmegy az ellenzéki Debrecenhez, s decemberig ott marad.

Áprilisban nagy sikert arat verseivel a Vértesi Arnold által alapított Csokonai-kör ülésén. Félévi vizsgáit nem teszi le, s már nem iratkozik be a második félévre.

Június 17-én Ábrányi Emil levélformában írott előszavával megjelenik első kötete, a *Versek*.

Ősszel elígérkezik a nagyváradi Szabadsághoz, de csak néhány hónappal később tudja elhagyni Debrecen.

1899 Franciaországban felmentik a koholt vádak alapján elítélt Dreyfuss kapitányt, ezzel a törvényesség súlyos csapást mér az antiszemitizmusra.

Magyarországon megalakul Széll Kálmán kormánya.

Ausztria és Magyarország 1907-ig meghosszabbítja a vámszövetséget.

1899-1902 Az angol–búr háború. Az angolok létrehozzák az első koncentrációs táborokat.

1900 Ady Januárban belép a nagyváradi kormánypárti Szabadság szerkesztőségébe. A városban elsők között Szűts Dezsővel ismerkedik össze, aki különböző lapoknál újságíróskodik, bátorítja, támogatja Adyt költői útján, de ő vezeti be a váradi éjszakai életbe is.

A Szabadság szerkesztőségében barátságot köt Biró Lajossal és Nagy Endrével. Mindhárman nyilatkozatban utasítják vissza a helyi Szigligeti Társaság elnökének, Rádl Ödönnek támadását a modern irodalom ellen. Összebarátkozik Dankó Pistával.

Tavasszal bejelenti, hogy új verseskötetet szándékozik kiadni, augusztusban megjelenik a kötet első előfizetési felhívása a Szabadság hasábjain, ősszel segélyt kér Szigligeti Társaságtól a kiadásra.

Megismerkedik egy csinos szőke diáklánnyal, Márton Gabriellával, aki írói ambíciókat dédelget, hírlapi cikkei is megjelennek.

Szeptemberben éles, szarkasztikus írásban utasítja vissza a fővárosban élő, neves irodalomtörténész, Bodnár Zsigmond nézetét, hogy „a klerikalizmus és antiszemitaság térfoglalása az idealizmus növekedését jelenti”.

1900 Kitör a kínai boxerlázadás, amelyet a nagyhatalmak együttes erővel vernek le. Magyarországon megjelenik a Huszadik Század című folyóirat első száma. Felavatják a budapesti tudományegyetem központi épületét. Megalakul a Vázsonyi-féle Polgári Demokrata Párt. Átadják a forgalomnak a pesti Duna-part villamosvonalát.

1901 Január 1-jén megjelenik Ady *Írók és írások* című cikke. „Az Übermensch tehát nem fantóm – írja benne. – Igaz, élő ember: kiválóság.”

Megismerkedik Fedák Sárival.

Április 22-én megjelenik a Nagyvárad Friss Újságban megjelenik az *Egy kis séta*. „Mennyi nyomort lehetne enyhíteni s mennyi könnyet letörölni a kanonokok pénzével” –írja benne. A káptalan bepereli, három napi fogházra és tíz korona pénzbírságra ítélik.

Májusban elhagyja a Szabadság szerkesztőségét és átszerződik az ellenzéki szellemű, erősen radikalizálódó Nagyvárad Naplóhoz. Szerkesztője, Fehér Dezső – akit Ady a „nevelőmesterének” nevez – őszintén hisz költői tehetségében, és egyengeti útját.

Október 24-én *Tisza István és a bibari dzsentry* címmel október 24-én jelenik meg első bíráló cikke Tisza Istvánról.

Novemberben *A poétakirály és felesége* címmel beharangozza a Jókai házaspár váradai meghívását és kiáll Jókai mellett, akinek sokan nehezményezték a zsidó származású Nagy Bellával kötött házasságát. (Jókaiék csak a következő évben tesznek eleget a meghívásnak.)

Decemberben mozgalmat indít a párbaj betiltásáért.

1901 Megalakul a Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ). Megalakul a Társadalomtudományi Társaság. Országgyűlési képviselő-választások a Szabadelvű Párt győzelmével.

1902 Januártól Fehér Dezső társszerkesztőjévé teszi Adyt a Nagyvárad Naplónál.

Márciusban rövid, lelkesült cikket ír Kiss Józsefről, majd megismerkedik Bródy Sándorral.

Májusban a váradai királyi tábla elutasítja fellebbezését az *Egy kis séta* perében és helybenhagyja az elsőfokú ítéletet.

Nyáron bontakozik ki néhány hónapig tartó viszonya egy nála idősebb orfeum-énekesnővel,

Rienzi Máriával.

Júliusban ötnapi fogházbüntetést tölt Szegeden egy még 1899-ben, Debrecenben vívott párbaja miatt.

Ady, Biró Lajos és Dénes Sándor egy-egy egyfelvonásos darabot írnak, amelyet szeptemberben adnak elő. Várady Zsigmond cikket ír a Nagyváradai Naplóba *A mi fiaink* címmel. (Várady ügyvéd, újságíró, később képviselő, s 1913-ban öngyilkos lesz, amikor meghiúsul az általános választójog bevezetése.) Cikkében a három fiataalt méltatja, és felhívja a figyelmet a vidéki városok önálló kulturális kezdeményezéseinek fontosságára.

Októberben Osvát Ernő közreadja a jelenetet a Magyar Műhely hasábjain.

Novemberben Ady *Irodalmi reakció* címmel felemeli szavát, amikor egy budapesti lap Erdős Renée új verseskötete kapcsán a modern irodalom „beteges érzékiségét” emlegeti.

1902 A budapesti Vígszínházban bemutatják Bródy Sándor *A dada* című színművét. Megalakul a Gyáripárosok Országos Szövetsége (GYOSZ). A kir. József-műegyetem új – lágymányosi – elhelyezésével foglalkozó 1902: XVII. te. kihirdetése. Átadják az új Országházat; tervezője Steindl Imre. A budapesti Népszínházban bemutatják Huszka Jenő *Bob herceg* című operettjét.

1903 Ady Nagyváradai Napló felelős szerkesztője. Újévi cikkében – reagálva a kormány és Bartha Miklós azon hecckampányára, miszerint a valamikori Rákóczi-birtokon a zsidó bérlők szipolyozzák ki a rutén parasztokat – az egész nagybirtokrendszert teszi felelőssé a szegénységért.

Februárban a Szigligeti Társaság neki ítéli Pálfi Antal 200 koronás újságírói pályadíját.

Március 1-jén közli a Nagyváradai Naplóban *Levél az apámnak* című írását az újságíróhivatásról, Heinével a szentlélek lovagjainak nevezi az újságírókat. Néhány napra Velencébe utazik.

Áprilisban versei jelennek meg Bródy Sándor lapjában, a Jövendőben.

Májusban harcos cikkeket ír az evolucionista, darwinista Somló Bódog mellett. A *Merénylet a nagyváradai jogakadémián* címűt *Por a gondolkodás ellen* címmel vezércikként közlik a Budapesti Naplóban.

Júniusban letölti az *Egy kis séta* miatt kirótt háromnapos fogházbüntetését.

Júliusban a Társadalomtudományi Társaság nagyváradai megbízottja lesz.

Augusztusban megismerkedik Diósy Ödönné Brüll Adéllal. (Brüll Adél (1872-1934) jómódú nagyváradai polgári családból származik, okos, művelt, szép nő. 1898-ban megy hozzá Diósy Ödönhöz, akivel 1900-ban Párizsban telepednek le, ahová járatják a Nagyváradai Naplót.)

Szeptemberben Adél Pestre utazik. Közlésre kerül az első hozzá írott vers: *A könnyek asszonya*.

Megjelenik Ady új kötete, a *Még egyszer*.

Októberben Adél visszatér Párizsba. Ady hazautazik Érmindszentre, franciául tanul. Utolsó cikke a Nagyváradai Naplóban október 24-én jelenik meg, ebben között megemlíti, hogy a

következő évben külföldre megy, talán Pétervárra, talán Párizsba, talán Berlinbe.

Novemberben megyei segélyt próbál szerezni külföldi tartózkodásához.

Decemberben Vészi József munkatársnak hívja a Budapesti Naplóhoz.

1903 Fejérváry Géza honvédelmi miniszter betérjeszti a képviselőházban az újonclétszám emelésére vonatkozó törvényjavaslatát.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt X. kongresszusa új szervezeti szabályzatot és programot fogad el. Legfőbb céljai az általános és titkos választójog, az egyesülési és gyülekezési szabadság, valamint a 8 órás munkanap.

A parlamenti ellenzék obstrukciót kezd az újonclétszám-emelési törvény- javaslat elfogadása ellen. Khuen-Fígderváry Károly alakít kormányt.

Ferenc József chlopyi hadparancsa a hadsereg egységéről.

Átadják a forgalomnak a budapesti Erzsébet hidat.

Tisza István alakít kormányt.

A képviselőházban újrakezdődik az obstrukció az újonclétszám emelése ellen.

1904 Januárban Ady kihallgatáson jelentkezik Tisza Istvánnál a segély ügyében. Lapokkal tárgyal.

A Budapesti Napló és a Pesti Napló mellett megbízást kap párizsi levelek küldésére a Rákosi Jenő szerkesztette Budapesti Hírlaptól is. Szilágy megye ösztöndíjjal, a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége pedig segéllyel támogatja. Február elején érkezik Párizsba. Ugyanabban a házban bérel lakást, ahol Diósyék laknak.

Márciusban megismerkedik Bölöni Györggyel, aki ősz óta tartózkodik kinn a Magyarország tudósítójaként. Levélben kér további anyagi segítséget Tisza Istvántól.

Áprilisban kiütözköznék rajta a vérbaj első jelei. Megírja *Tűzes seb vagyok* című versét.

Májustól Diósyék segítségével kezelteti magát.

Szeptember második felétől november közepéig Adéllal csaknem két hónapot tölt a francia Riviérán.

1904 Anglia és Franciaország egyezményt köt, amelyben elsimítják a gyarmati ellentéteket. Létrejön az antant.

Az obstrukció megakadályozása céljából Tisza a házszabályok megszigorítására vonatkozó javaslatot terjeszt elő a képviselőházban.

Meghal Jókai Mór.

Megalakul az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület (OMKE).

A kormánypárti képviselők házszabály-ellenesen elfogadják a házszabályok megszigorítását (zsebkendőszavazás).

A kormánypárti politika elleni hatékonyabb harc érdekében az ellenzéki pártok koalícióba tömörülnek.

Tisza politikájára és a zsebkendőszavazásra adott válaszként az ellenzéki képviselők szétverik a képviselőház berendezését.

1904-1905 Orosz–japán háború, amely Oroszország súlyos vereségével végződik.

1905 Januárban Budapesten a Budapesti Napló szerkesztőségében kezd dolgozni. Megismerkedik Révész Bélával, a Népszava munkatársával. Megszületik az *Új Versek* nagy része, legfőbb közlő fóruma a Budapesti Napló.

Február 19-én jelenik meg a *Találkozás Gina költőjével*, itt írja le először a Léda nevet.

Április 8-án a Budapesti Naplóban megjelenik modern művészi hitvallása *A fekete macska*. Az Osvát szerkesztette Figyelő közreadja az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című nemzeti programírásának első részét. Második része októberben jelenik meg. (A későbbi kiadásokban a két rész sorrendjét felcseréli.)

Májusban Adél hazautazik Párizsból, Ady Münchenig megy elé, néhány napot együtt töltenek a Starnberger See partján. Ez az élményalapja *A tó nevetett* című versnek. Adél őszig Nagyváradon tartózkodik, Ady többször meglátogatja.

Júniusban Fejérváry Géza miniszterelnöki kinevezésével megalakul az ún. „darabontkormány”, amelynek legfőbb sajtótámogatója a Budapesti Napló. Vészi elvállalja a miniszterelnökségi sajtóiroda vezetését.

Októbertől több lap is publikálja Ady új verseskötetének előfizetési felhívását.

Decemberben Juhász Gyula ír hosszabb beharangozó cikket az *Új versekről* a kolozsvári Új Század hasábjain: „Emberek, ez Valaki! Megmondom, ki: a legnagyobb magyar költő: Ady Endre! Az ő verseit mohó gyönyörűséggel olvassák a magyar modernek, és fogcsikorgató ellenkezéssel a szívós maradiak. Igen, a maradyak.”

1905 Országgyűlési választások a Függetlenségi Párt, illetve az ellenzéki koalíció győzelmével. A képviselőház érvényteleníti az 1904. november 18-án elfogadott hárszabályrevíziót.

Próbaútra indul a Csonka János tervei alapján készült első négyütemű magyar gépkocsi. Átadják a városligeti Millenniumi Emlékmű első részét.

A választásokon győztes pártok jelöltjei helyett Ferenc József Fejérváry Gézát nevezi ki miniszterelnökké (aki a királyi testőrség, a „darabontok” parancsnoka).

Az ellenzéki koalíció nemzeti ellenállást hirdet.

A budapesti munkásság első általános politikai sztrájkja és tüntetése az Országház előtt (vörös péntek); cél az általános választójog kivívása.

Kristóffy József belügyminiszter beterjeszti a választójog kiterjesztésével foglalkozó törvényjavaslatát.

1905-1907 Polgári demokratikus forradalom Oroszországban.

1906 Február elején megjelenik az *Új Versek* kötete. A kritikák többnyire méltatják, de az olvasók széles rétege értetlenül és ellenségesen áll szemben e költészettel.

Márciusban Ady meglátogatja szüleit, majd Zilahon és Kolozsvárt jár.

Áprilisban megbukik Fejérváry Géza kormánya. A Budapesti Napló elveszíti a kormányzati

támogatást.

Júniusban Ady újra Párizsba utazik.

Július 1-jén jelenik meg a Budapesti Naplóban a *Párizs az én Bakonyom*.

Júliusban-augusztusban Ady orvosi kezelés alatt áll.

Ősszel többhetes Földközi-tengeri hajóúton vesz részt Adéllal.

Novemberben visszatér Párizsba.

1906 Ferenc József felmenti báró Fejérváry Géza miniszterelnököt és kormányát, s a nemzeti koalíció vezetőivel kötött titkos megállapodása alapján Wekerle Sándort kéri fel kormányalakításra.

Feloszlik a Szabadelvű Párt.

Országgyűlési választások a Függetlenségi Párt elsőpró győzelmével.

Kettészakad a Társadalomtudományi Társaság.

A kassai székesegyházban örök nyugalomra helyezik II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai Törökországból hazahozott hamvait.

Megnyitják a budapesti Szépművészeti Múzeumot.

1907 Januárban jelennek meg először Ady versei a Népszavában (ahol 1914-ig publikál).

Ady júniusig marad Párizsban. Hazautazása után ismét a Budapesti Napló szerkesztőségében dolgozik.

Júliusban Adél is hazautazik édesanyja betegségének hírére, de édesanyja meghal, mire hazaérkezik.

Augusztusban Adél halva szül egy kislányt.

Októberben a Radó Antal szerkesztette Magyar Könyvtár sorozatban megjelenik Ady első elbeszéléskötete, a *Sápadt emberek és történetek*. Csődbe megy a Budapesti Napló, amelyet Pályi Ede egyesít a Magyar Szóval. Evvel megszűnik a Budapesti Napló régi jellege. (Vészi Berlinbe távozik, ahol Jung-Ungarn címmel indít lapot, melyet 1911-ig szerkeszt.) A szerkesztőségből kiválik Biró Lajos és Kabos Ede. Ady is már más lapoknál keres állandó jövedelmet biztosító állást, szerződést.

Novemberben A Héttel próbál szorosabb kapcsolatba lépni, de nem tud egyezsége jutni Kiss Józseffel.

Decemberben megjelenik a *Vér és arany*.

1907 Ferenc József szentesíti az 1907:XIX. tc.-et az ipari és kereskedelmi alkalmazottak betegségi és baleseti biztosításáról; az 1907:XXVI. és XXVII. tc.-et a nem állami népiskolák állami felügyeletéről, a tanítók jogviszonyáról és javadalmazásáról, valamint a magyar nyelv kötelező oktatásáról (Lex Apponyi); valamint az 1907:XLV tc.-et a gazdák és a gazdasági cselédek közötti jogviszonyról (ügynevezett derestörvény).

A csendőrség sortüzet nyit a Liptó vármegyebeli Csernova szlovák lakosságra, amiért az ragaszkodik ahhoz, hogy új templomukat politikailag is elkötelezett nemzettársuk, Andrej Hlinka szentelje fel a kiküldött pap helyett. A halottak száma 15, a sebesülteké ennél is több. Megalakul az Országos Keresztény Szocialista Párt. Főbb céljai a keresztény kisember védelme és a nagytőke befolyásának visszaszorítása.

Ferenc József szentesíti az 1907:LV tc.-et, amely szerint a következő 10 évben Magyarországnak 36,4%-os arányban kell hozzájárulni a birodalmi közös költségekhez.

1908 Január 1-jei dátummal megjelenik a Nyugat első száma, benne Ady *A magyar Pimodán* című publicisztikájának első részlete (a következő számokban három folytatás követi) és *A Sion-hegy alatt* című vers. Adél néhány hetet Budapesten tölt. Ady barátságot köt Hatvany Lajossal és Reinitz Bélával.

Februártól májusig Érmindszenten lakik, ez alatt az idő alatt onnan utazik Debrecenbe, Nagyváradra, Pestre. Februárban részt vesz Váradon a fiatal íróknak azon a baráti összejövetelén, amelyen irodalmi kör megalakítását tervezik, A Holnap címen.

Márciusban cikke jelenik meg a Budapesti Naplóban Fényes Samu első Zarathustra-fordítása kapcsán Nietzschéről. A Nyugat március 16-i száma közli a betegségéről szóló, önvallomásos novelláját a *Mihályi Rozália csókját*.

Májusban ismét Párizsba utazik.

Augusztusban Olaszországon, Velencén keresztül tér haza Adéllal. Adél szeptemberben néhány napos látogatást tesz Érmindszenten.

Szeptemberben Antal Sándor szerkesztésében és előszavával, Vajda János emlékének dedikálva megjelenik A Holnap első kötete. Ady, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Ernőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka verseit tartalmazza. Már a Nyugat megindulása is konzervatív támadásokat váltott ki az év elején, de most a kötet megjelenése után még élesebben két táborra szakad az irodalmi közélet, és megkezdődik a modern magyar irodalom első nagy vitája, mely a következő évet is felöleli. Az antológia és az új költészet elleni támadások élén a Budapesti Hírlap és az Új Idők áll.

Ady októberben végleg megválik a Budapesti Naplótól. Nagyváradon részt vesz a Holnap Társaság megalakulásán.

November 15-én megjelenik az Új Időkben *A duk-duk affér* című írása. A duk-duk polinéz rítus, amelynek során a sámán szelleme beleköltözik a törzs tagjaiba. Ady nem kér belőle, hogy az ő szellemiségét átvegyék: így fordítják le írásának különös metaforáját. „Nevemben és mellettem egy csomó senki mozog, dúl-fúl, harcol és ír, akikhez semmi közöm.” Cikke sértődést, megbántottságot vált ki az őt támogatók körében.

Decemberben megjelenik *Az Illés székerén* kötet.

1908 Az Osztrák–Magyar Monarchia annektálja Bosznia-Hercegovinát. Az általános választójogért tüntető munkások rátámadnak az ellenük kivezényelt rendőrökre (úgynevezett vasbotos tüntetés).

Andrássy Gyula belügyminiszter beterjeszti a képviselőházban a pluralitás elvére épülő választójogi törvényjavaslatát.

Ferenc József szentesíti a népiskolai oktatás ingyenességéről rendelkező 1908:XLVI. tc.-et. Megalakul a Galilei Kör.

1909 Január közepétől június 10-ig Ady Párizsban tartózkodik. Január 16-án elvi cikke jelenik meg a Népszavában *Irodalmi háborgás és szocializmus* címmel. Gondolatmenete a Holnap-vitára utaló megjegyzésekkel indul, aztán arról ír, hogy az új, elátkozottnak nevezett irodalom a már nem halogatható szociális átalakulás előfutára. A lap hasábjain. Csizmadia Sándor erre a holnaposok művészetét nyafogó irányzatnak, tébolydaköltészetnek nevezi. Adyt a szerkesztő, Bresztovszky Ernő védelmébe veszi, s hetekig tartó éles vita alakul ki.

Februárban megjelenik Bányai Elemér (Zuboly) szerkesztésében a Budapesti Újságírók Egyesületének 1909. évi almanachja, amely terjedelmesen foglalkozik a Holnap körüli vitával. Révész Béla, Schöpflin Aladár, Mikes Lajos pártolja az új költészetet, Herczeg Ferenc, Beöthy Zsolt támadja, Gyulai dohog miatta, Mikszáth gúnyolódik rajta.

Márciusban Ady Adéllal a Riviérára utazik, megfordulnak Nizzában és Monte Carlóban. Megjelenik második novelláskönyve, az *Új csapáson*. Octavian Goga románra fordítja és közreadja néhány versét. Verseit szavalják a Galilei Körben.

Áprilisban Kollányi Boldizsár szerkesztésében megjelenik A Holnap második kötete.

A Nyugat június 9-ei számát Adynak szenteli. Fenyő Miksa, Kéri Pál, Móricz Zsigmond, Ignóty, Balázs Béla, Tóth Árpád, Lesznai Anna, Schöpflin Aladár, Lengyel Géza, Hatvany Lajos, Karinthy Frigyes, Biró Lajos, Babits Mihály, Laczkó Géza, Lengyel Menyhért, Miklós Jenő és Gellért Oszkár tisztelegnek előtte.

Június 10-én érkezik haza. Személyesen is megismerkedik Móriczcal. Június végétől július végéig a kolozsvári idegklinikán kezelik.

Augusztus elején a Gyalui havasokban üdül kolozsvári barátaival. A hónap második felében Adél hívására Svájcba utazik.

Szeptember közepén jön haza, hazautazik Érmindszentre, majd decemberig a fővárosban és különféle vidéki városokban vesz rész irodalmi matinékon és esteken.

November elején Bécsben tölt néhány napot Fenyő Miksával és Ignótysszal. Elnyeri a főváros 2000 koronás Ferenc József irodalmi díját.

Decemberben megjelenik Horváth János *Ady s a legújabb magyar lyra* című könyve. Lényegében konzervatív támadás az új költészet ellen, de Ady tehetségét elismeri, s elsőnek tesz kísérletet arra, hogy szimbolikus kifejezőmódját értelmezze. Ady Párizsba utazik. Megjelenik a *Szeretném, ha szeretnének* kötet.

1909 Ferenc József elutasítja az önálló magyar jegybank létrehozására irányuló kormányzati tervet.

Nagyatádi Szabó István vezetésével Szentgálon megalakul a 48-as és Függetlenségi Országos Gazdapárt. (Programja: általános és titkos választójog, progresszív adózás, paraszti érdekvédelem,

valamint a latifundiumok állami megváltása és a kisbirtokosság kezére juttatása bérletként vagy – vásárlás útján – tulajdonként.)

Felavatják a budapesti József Műegyetem új épületeit.

A budapesti Vígszínházban bemutatják Molnár Ferenc *Liliom* című színművét.

1910 Márciusban megjelenik Ady Petőfi-válogatása *A forradalmár Petőfi* címmel, valamint újabb novelláskönyve, *A tízmillió Kleopátra* és egyéb történetek.

Május közepén érkezik haza Párizsból. Érmindszentre utazik, majd feljön a fővárosba.

Júniusban Adél itthon kezelteti magát. Egyre többet civódnak, Ady szakításra gondol. Szinte menekül Adél elől, a Csorba-tóhoz utazik, ahol öccse tölti a mézesheteit.

Június és augusztus között a Renaissance hat részben közli *Petőfi nem alkuszik* című tanulmányát.

Szeptemberben kibékülnek Adéllal.

Novemberben rosszul lesz egy Miskolcon rendezett Nyugat-esten. Érmindszenten betegeskedik. Vádaskodó, veszekedő levélváltás Adéllal. Adél Ady családját okolja viszonyuk romlásáért.

Decemberben publikálni kezd a radikális politikai elveket képviselő napilapban, a Világban. Három könyve jelenik meg a Nyugat kiadásában, az *Így is történelmi* című novelláskönyve, verseinek első válogatott gyűjteménye és új kötete, *A Minden-Titkok verseiből* (Későbbi kiadásokban: *A Minden-Titkok versei*).

1910 Khuen-Héderváry Károly alakít kormányt.

Felszáll az első magyar – Adorján János tervezte – motoros repülőgép a Rákos mezején. Volt szabadelvű és más politikusok részvételével megalakul a Nemzeti Munkapárt. (Fő célkitűzése a dualista rendszer stabilizálása.)

Kodály Zoltán első szerzői estje Budapesten (*I. vonósnégyes, Cselló-zongora szonáta*).

Bartók Béla szerzői estje Budapesten (*I. vonósnégyes, Zongoraötös*).

Az országgyűlési választásokon a Nemzeti Munkapárt elsőprő győzelmet arat.

1911 Januárban Ady Párizsba utazik. Mind több a veszekedés Adéllal.

Februárban összevész Bölöni Györggyel.

Márciusban Adéltól búcsú nélkül jön haza.

Április közepén két hetet tölt Érmindszenten.

Májusban újra útnak indul Párizsba. Röviddel megérkezése után Monte-Carlóba utazik Adélhoz. Együtt utaznak Olaszországba, felkeresik Pisát, Firenzét és Rómát.

Június végén érkezik haza. Júliusban Adél is Pestre utazik.

Július elejétől szeptember közepéig Érmindszenten tartózkodik.

A Nyugat augusztus 1 -jei számában megjelenik Hatvany *Irodalompolitika* című cikke, s evvel a nyilvánosság előtt is kirobban ellentéte Osvát Ernővel. Hatvany nem nézi jó szemmel Osvát törekvését, hogy új és új írókat, új és új munkatársakat szerepeltet a lapban, ahelyett, hogy megállapodna az alapító gárdánál s annak támogatására fordítaná minden erejét. Ezt üzleti szempontból is célszerűbbnek tartaná, hiszen ezzel jobban figyelembe vennék az olvasók kívánságait. Ady hasonló véleményen van.

Augusztus második felében látogatást tesz Margittán Horváth Jánosnál. A hónap végén a Cserna Andor szerkesztette Auróra – valószínűleg Bölöni György és Kaffka Margit kezdeményezésére – ankétot szervez a Nyugat szerkesztéspolitikai vitájáról Hatvany mellett. Szeptember közepén Ady a Chiemseenél találkozik Adéllal, Münchenbe mennek. A hónap végén tér vissza Budapestre. A Dorottya utcai Magyar Király Szállóban száll meg. Itt ismerkedik össze Steinfeld Nándorral, akinek anyja a szállóhoz tartozó vendéglőt bérli. (Steinfeld Nándor banktisztviselő, tizenhét évvel fiatalabb Adynál, a költő iránti rajongásból fizetés nélküli titkárává szegődik. Ady ettől kezdve haláláig ügyeinek rendezését, bizonyos levelezési munkákat bíz rá, diktál neki.)

November második felében levelet kap Svájcából. „Kedves Ady Endre. Itt a francia Svájcban, egy lánypensionatban ezen a szomorú őszi délutánon kezembe került a maga arcképe és erősen elszomorított. Bocsásson meg, de borzasztó elgondolnom, hogy maga, a ma talán egyetlen élő magyar zseni, ilyen fiatalon, ilyen betegen, ilyen kiélten néz a világba. Nem tudom, létezik-e s ha létezik jó-e Magához a Maga Léda asszonya, de kérve- kérem, vigyázzon Magára.” A levél írója az akkor tizenhét éves Boncza Berta, akinek édesanyja gyermekági lázban hunyt el, és a nagymamája nevelte fel.

A levélre Ady december végén válaszol.

November 26-án a Nyugat Mórícz-matinéján hangzik el a *Levél-féle Mórícz Zsigmondhoz*.

Decemberben hazautazik Érmindszentre. Elküldi válaszát a *Világ Irodalompolitika – A győzelmes forradalom aktái* címmel feltett körkérdésére. Ami a Nyugat szerkesztéspolitikáját illeti, Hatvany véleményét osztja (aki nemcsak versei kritikai támogatója, hanem anyagi gondjain is rendszeresen segít).

Boncza Berta újévre jókívánságait küldi Svájcából, levelében írja: „A betegsége szomorúvá tesz – őszintén érint – bár érdek nélkül.”

1911 Az agadiri válság – a német hadvezetés háborús provokációját az angol és francia diplomácia egyelőre elhárítja

Kínában kikiáltják a köztársaságot.

Magyarországon megjelenik a Magyar Figyelő című folyóirat első száma (szerkesztője Herczeg Ferenc).

Átadják a Párisi Nagyáruházát Budapesten.

A fiatal képzőművészek egy csoportja Kernstok Károly vezetésével kiválik a „MIENK” Képzőművészeti Társaságból, és megalakítja a Nyolcak körét.

Zsilinszky Gábor és Endre meggyilkolják Áchim L. András békéscsabai parasztvezért.

Hazai Samu honvédelmi miniszter betérjeszti a képviselőházban az új véderőtörvény-javaslatot, amely a katonai kiadásokat 50%-kal, az újonclétszám pedig 40 ezerrel emeli. A parlamenti

véderővita ismét obstrukciós jelleget ölt.

1912 Január első napjaiban párbajjal ér véget Osvát és Hatvany vitája. Hatvany visszavonja tőkét a Nyugat kiadótól. Osvát megtartja szerkesztői pozícióját, de júliustól formálisan lekerül neve a címlapról s Fenyő Miksa mellett Ady nevét tüntetik fel szerkesztőként. „Talán címezhetném Kedves Kis ismeretlen barátnőmnek is magát” kezdettel levelet ír Boncza Bertának.

Februárban megjelenik *A menekülő Élet*.

Februártól a nyár végéig a Városmajor Szanatóriumában kezelik. Ott ismerkedik meg egy aradi férjes asszonnyal, Bisztriczky Józsefnével, akihez az Ada-versek szólnak.

Márciusban levélben, áprilisban cikkben áll ki Octavian Goga mellett, akit nemzetiségi izgatás címén fogházbüntetésre ítélték Szegeden.

A Nyugat április 16-i számában megjelenik a *Valaki útravált belőlünk* című verse, mely az Adéllal való kapcsolat végét jelzi.

Május elején fölveszik a Martinovics szabadkőműves páholyba. A Nyugat május 16-i számában megjelenik az *Elbocsátó, szép üzenet*. Ez utolsó Léda-verssel lezárul kapcsolata Brüll Adéllal. Kibékül Bölöni Györggyel. Rövid látogatást tesz Zilahra, egy tanárgyűlésen szerepel verseivel. Szerelemre lobban a neves debreceni színésznő, Borbély Lili iránt.

Folytatódik levelezése Boncza Bertával, a lány júniusban végleg hazatér a svájci intézetből Csucsára.

Júliustól decemberig a Nyugat folytatásokban közli a *Margita élni akar* című verses históriát, amelyet a kortársak verses kulcsregényként olvasnak.

Szeptemberben elhagyja a szanatóriumot. Megismerkedik Böhm Arankával.

Karácsonyra hazautazik Érmindszentre. Boncza Berta újévre üdvözlő lapot küld.

1912-1913 Az első Balkán-háború.

Átadják az átépített budapesti Állatkertet (tervezői Kós Károly és Zrumecz Dezső).

A munkapárti többség Tisza Istvánt választja meg a képviselőház elnökévé. A szociáldemokraták politikai tömegsztrájkjal és a kor legnagyobb budapesti felvonulásával tiltakoznak Tisza házelnöksége ellen, és követelnek radikális reformokat (a „vérvörös csütörtökön” a karhatalom belől a tömegbe: egy halott és számos sebesült).

Tisza István, mint házelnök letöri az obstrukciót; az ellenzéki képviselőknek nem adja meg a szót, és a munkapárti többséggel megszavaztatja a véderőtörvényt. A tiltakozó ellenzéki képviselőket rendőrökkel vezeteti ki a Parlamentből.

Ferenc József szentesíti a véderővel és a honvédséggel kapcsolatos 1912:XXX. XXXI. tc.-et.

Kihirdetik az 1912:XXXVI. tc.-et a debreceni és a pozsonyi tudományegyet felállításáról.

Ferenc József szentesíti a háború esetére szóló kivételes intézkedésekkel foglalkozó 1912:LXIII. tc.-et.

1913 Ady Egész évben folyamatosan levelez Boncza Bertával.

Januárban több író társaságában találkozik Octavian Gogával. (Mit sem tudnak arról, hogy éppen azokban a napokban Goga egy aradi román nyelvű lapban éles, nacionalista, antiszemita támadást intéz az új magyar irodalom ellen.)

Március 16-án a Nyugatban megjelenik a *Kis női csukáké*.

Márciustól júliusig Graz mellett a Maria-Grün-i szanatóriumban kezelik Hatvany anyagi segítségével. Az erdei utakon csinos fiatalasszonyokat kíséretet, akik kapva kapnak a híres ember udvarlásán, szerelem is szövődik nem eggyel közülük. Így Zwack Micivel – akit verseiben Mylittának nevez – és Sándor Lászlónéval, akit valószínűleg morfinizmus miatt kezelik. Nehezen tűri a szanatóriumi elvonókúrát, az igazgató főorvos hetente egyszer engedélyez számára fél liter bort, hogy verset írjon. Igyekszik kijátszani a szigort.

Március végén jelenik meg *A magunk szerelme*.

Áprilisban novelláskötete lát világot *Muskétás tanár úr* címmel.

Májusban zajlik vitája Hatvanyval költészetének állapotáról, ekkor írja a *Hunn, új legendát*.

Júliusban hazautazik Érmindszentre, Zilahra, Nagyváradra látogat. A hónap végén ügyészi eljárás indul ellene a *Robanunk a forradalomba* című verse miatt.

Augusztusban két hétig gyomorpanaszokkal kezelik a Városmajor Szanatóriumban, majd hazautazik Érmindszentre.

Októberben a hűvösvölgyi Park Panzióba költözik.

Novemberben Balázs Béla bemutatja neki Dénes Zsófia újságírónőt, akinek hamarost megkéri a kezét. Ám Dénes Zsófia, mint laptudósító Párizsba utazik.

Decemberben Ady a János Kórházban fekszik. A Népszava karácsonyi számában jelenik meg *Gyűlölet és Harc* című verse. Rákosi Jenő felháborodottan ír róla a Budapesti Hírlapban. Ady december 30-án egyszerre két cikkben válaszol a támadásra, az egyiket a Világ, a másikat a Népszava közli.

1913 A második Balkán-háború Szerbia győzelméhez és területi gyarapodásához vezet. Belgrád ettől kezdve minden más szempontot félretéve a térség destabilizálására törekszik, ettől reméli nemzeti céljai megvalósítását. „Az első menetet megnyertük, most a másodikra kell készülnünk Ausztria ellen” – jelenti ki mámorosan Pašić szerb miniszterelnök. Magyarországon Ferenc József szentesíti az új – csak minimális változásokat hozó – választójogi törvényt (1913:XIV te.). Ferenc József elfogadja Lukács László miniszterelnök lemondását, és Tisza Istvánt bízza meg kormányalakítással.

1914 Januártól Adyt február közepéig a városligeti Park Szanatóriumban gyógykezelik.

Február elején megjelenik a *Ki látott engem?* kötet.

Márciusban az Adriai-tengernél pihen Sándor Lászlónéval.

Áprilisban hazautazik Érmindszentre. Április 23-án Csucsára látogat, több mint kétévi

levelezés után személyesen is megismerkedik Boncza Bertával. A lány férjhez meneteli szándékát zavarja meg Ady betoppánása. Váradon mulatozás után mámoros fővel ül vonatra, fáradtan, gyűrötten érkezik Csucsára. Néhány nappal később írott levelében mentegetőzik is kinézetéért.

A Nyugat május 1-jei számában jelenik meg a csucsai bemutatkozást idéző vers: *Vajon milyennek láttát?*

Egyre bensőségebbé válik levelezésük. Júniusban Ady Csucsán tölt egy hetet, amely után Ady megkéri Berta kezét a nagymamától, aki áldását adja a frigyre. Boncza Berta ekkor lesz „Csinszka”. A lány magát is így nevezi. Megszületik *A Kalota partján* című vers.

Ady levélben kéri meg Boncza Miklóstól leánya kezét. Csinszka ugyanabba a borítékba teszi bele apja hozzájárulását kérő sorait férjhezmeneteléhez. Nem érkezik válasz, ezért kérelmezik a gyámhatóságtól Csinszka nagykorúsítását.

Júniustól decemberig Ady Érmindszent, Csúcsa, Kolozsvár és Pest között ingázik. Próbálja sürgetni az eljárást, kerülő utakon, összeköttetései révén próbálja jobb belátásra bírni Csinszka apját. Mozgósítja közös ismerőseiket. Hasztalan. Márpedig Boncza Miklósnak, ha az árvaszék az ő akarata ellen dönt, joga van megfellebbezni a határozatot, és évekig elhúzhatja a házasságkötést. Így is nyolc hónapig áll ellent leánya kívánságának. Nem maradiságból, nem gőgből ellenzi a házasságot, nem az a baja, hogy leánya egy poétához akar hozzámenni, Ady nőügyeit és italozását is elnézné. A beteg embertől félti leányát.

Ady az év végét Csúcsán tölti.

1914 Szarajevóban meggyilkolják Ferenc Ferdinánd Habsburg trónörökösöt.

Az Osztrák-Magyar Monarchia nevében Ferenc József („mindent megfontoltam és mindent meggondoltam”) hadat üzen Szerbiának, Oroszország mozgósít a Monarchia és Németország ellen, Franciaország Németország ellen, végül Nagy-Britannia hadat üzen Németországnak és a Monarchiának.

Kitör az I. világháború.

Tannenbergi csata – a Németország felé irányuló orosz előrenyomulás megállítása.

Marne-i csata – a Franciaország elleni német offenzíva megállítása.

Magyarországon Károlyi Mihályt választják az Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt elnökévé.

Jászi Oszkár és Szende Pál vezetésével megalakul az Országos Polgári Radikális Párt (célja Magyarország általános demokratizálása).

Az osztrák-magyar csapatok felkészületlensége és hadvezetésének alkalmatlansága miatt az orosz csapatok elfoglalják Galíciát és az Uzsoki-hágó megszerzésével már közvetlenül Magyarország területét veszélyeztetik.

Az osztrák-magyar csapatok elfoglalják Belgrádot.

Csak német segítséggel sikerül Galíciában vereséget mérni az orosz haderőre és megkezdeni a visszaszorítását.

1915 Januárban Ady Érmindszentre utazik, onnan Pestre, hogy előmozdítsa a gyámügyi engedélyezést. Tisza Istvánt levélben keresi fel, kihallgatást kér tőle: „Egy szörnyű világválságon kívül el kellett jönnie az én nagy emberi válságomnak is, hogy tudjam, érzem: nekem is Tisza

Istvánhoz kell fordulnom.” Tisza nem fogadja. Ady ital, sőt veronálmérgezést kap, február közepéig a Városmajor Szanatóriumában ápolják.

Február 26-án Kolozs vármegye árvaszéke engedélyezi Csinszka kérelmezett házasságkötését. Boncza Miklós továbbra sem adja áldását a házasságához, de a tizenöt napos fellebbezési idő alatt nem nyújt be fellebbezést.

Csinszka és Ady március 27-én házasodnak össze.

Április első napjaiban visszautaznak Csucsára. Adyt Tasnádon behívják sorozásra. Az orvosi vizsgálaton alkalmatlannak minősítik. Érmindszentre, Zilahra utaznak.

Április 18-tól november 7-ig Ady publicisztikai sorozatot közöl a Világban *Távol a csatatérről* főcímmel. Az első, a *Szegény Zuboly emlékének* az uzsoki hágónál elesett Bányai Elemért búcsúztatja.

Májusban Kalotaszegen tesz rokoni látogatásokat Csinszkával.

Júliusban Bölöni és felesége náluk Csúcsán, együtt kirándulnak Dél-Erdélybe.

Októberben Rákosi Jenő támadást intéz Ady és a modern magyar irodalom ellen. A támadásra az ad alkalmat, hogy két diák Ady véleményét kérdezi Gyóni Géza költészetének értékéről. Ady rövid levélben közli, hogy Gyóni sosem volt költő és nem is lesz, még egy világháború sem tudja azzá tenni. „Csak annyi ő, mint a háborús revük szerzői.” Rákosi a magánlevelet közzé teszi a Budapesti Hírlapban, hosszú gúnyolódó kommentárt fűzve hozzá Adynak és az „Ady-felekezetnek” pökhendiségéről és cinizmusáról. A támadó hangú cikke a Világ intéz ellentámadást és hamarosan hatalmas vita kerekedik, mely átnyúlik a következő év első hónapjaira s mintegy félszáz írást ölel fel. A háborús párt az orosz fronton fogságba esett Gyóni Géza itthon népszerűvé lett verseinek zászlaja alatt igyekszik növelni a táborát a haladó értelmiség rovására. Rákosi Jenőnek Prohászka Ottokártól a debreceni egyetemi körökig széles táborot sikerül megmozgatnia. A másik oldalon a Világtól és a Nyugattól Kassák lapjáig, A Tettig húzódik a front. A vitában megjelenik egy aggasztó harmadik erő, mely mindkét szembenálló tábort egyaránt elmarasztalja: a Milotay szerkesztette Új Nemzedék hasábjain megszólaló szélsőséges nemzeti radikalizmus. Adyt névtelen feljelentés alapján csendőrök keresik, mint katonaszökevényt. Tasnádon ismét sorozáson kell megjelenni, végül felmentik.

Novemberben újra meg kell jelennie Tasnádon.

Decemberben a bánffyhungyadi felülvizsgálat azonban alkalmasnak mondja ki, január közepén be kell vonulnia Kolozsvárt.

1915 Az orosz csapatok ismét benyomulnak a Kárpátok térségébe.

Megindul a rendszeres autóbusz-közlekedés Budapesten.

Rakovszky István katolikus néppárti képviselő javaslatot terjeszt elő a parlamentben a frontkatonák választójoggal való felruházásáról.

A német csapatokkal megerősített és német parancsnokság alá helyezett osztrák-magyar csapatok Gorlicénél áttörik az orosz frontot, és megkezdik Galícia visszafoglalását.

Ante Trumbić vezetésével Londonban megalakul a Jugoszláv Bizottság, hogy a délszlávok lakta területeket egyetlen államban egyesítése.

Olaszország hadat üzen az Osztrák-Magyar Monarchiának.

Az isonzói (doberdói) harcok kezdete az olasz harctéren, Eduard Beneš, Tomas Mašaryk és Milán Rastislav Štefánik vezetésével Párizsban megalakul a Cseh Külföldi Bizottság, amely a csehszlovák állam megteremtését tűzi célul. Német segítséggel sikerül Szerbia elfoglalása. Bevezetik a kenyérjegyet.

1916 Januárban Ady Vészi József segítségével a Nyugat írói listáján újságírói felmentéshez jut. A hivatalos értesítés késik, meg kell jelennie Kolozsvárt. A mentesség csak ideiglenes, időről időre meg kell hosszabbítani. Ady ettől kezdve nem szabadulhat a behívástól való félelemtől.

A Nyugat március 16-i száma közli *Az én kálvinistaságom* című cikkét, melynek az a háttere, hogy a Debreceni Egyetemi Kör Rákosi Jenő mellé állt vitájukban. „Az én kálvinizmusom megmarad, mert adott energia halálig, de undorral vagyok mindenkihez, kik kaphatók, gyávák, bölcsek vagy hallgatók a felekezetemben.” A cikkben Ravasz László antiszemitizmusát is megemlíti.

Márciusban Csinszkával Pestre utazik, noha köszvényre, neuraszténiára panaszkodik. 26-án részt vesz a Nyugat matinéjában. Háborúellenes megmozdulás ez, amelyen Babits kelti a legnagyobb hatást *Húsvét előtt* című versével.

Áprilisban ismét a Városmajor Szanatóriumba kerül. Csinszka vigyáz rá, rövid idő alatt rendbejön. Amikor Csinszka elutazik, újra italozni kezd.

A Friedrich Naumann-féle – egy korszerű berendezkedésű, liberális beállítottságú, de német orientációjú Közé-Európa megteremtését célzó – terv körüli vitában Ady kénytelen Tiszával és Rákosival egyetérteni. A Nyugat május 16-i számában *Ellenségeikkel egy szándékon* című cikkében a német orientáció veszélyére figyelmeztet: „él Kossuth Lajos még mindig s Nyugattól tanulva én mégiscsak Bizánc felé kedvelek fordulni”. Ignotus így reagál: „Én szívesen osztanám az Ady Endre félelmét, ha még jobban attól nem félnék, amire ő, úgy érzem, nem vet elég ügyet, hogy a mai Bizánc: Moszkva.”

Júniusban Csinszka hazaviszi Csucsára.

Augusztusban elkezdődik pereskedése a Nyugat Részvénytársasággal, amelytől szerződés szerint havi háromszáz koron illeti meg. Mivel az Rt. felszámolás előtt áll, nem folyósítja az összeget. Ráadásul eközben Ady kiadó nélkül van, s nem tudja kötetbe rendezni 1914 óta felgyűlt verseit.

Az év második felében végig Csucsán tartózkodik. Látnia kell, mint vonulnak el a villa alatti úton a dél-erdélyi menekülők, akik a szülőhelyükre betört román csapatok elől voltak kénytelenek elhagyni otthonaikat.

1916 A verduni csata – a világháború legnagyobb anyagcsatájában nem sikerül a német áttörés.

A Somme folyó menti ütközet – a Verdunt tehermentesítő ellencsapás a háború legtöbb emberéletet követelő mézárszékévé terebélyesedik.

Az orosz csapatok a Bruszilov-offenzíva során Lucknál áttörik az osztrák-magyar arcvonalat,

majd elfoglalják Bukovinát.

Károlyi Mihály megalakítja az új Függetlenségi és 48-as Pártot. (A párt céljai: annexiómentes béke, perszonálunió, általános és titkos választójog, nemzeti birtokpolitika.)

Románia csapatai hadüzenet nélkül betörnek Erdélybe.

Német segítséggel sikerül a románokat kiverni Magyarország területéről.

A budapesti Király Színházban bemutatják Kálmán Imre *Csárdáskirálynő* című operettjét.

Meghal Ferenc József; utóda IV. Károly

A német hadsereg osztrák-magyar segédcsapatokkal elfoglalja Bukarestet.

1917 Januárban meghal Boncza Miklós. Végrendelete szerint egyedüli örököse Csinszka.

Áprilisban Ady és Csinszka két hetet töltenek Pesten.

Május elejétől június elejéig Balatonfüreden tartózkodnak. Ady május 20-án részt vesz a Nyugatnak a Zeneakadémián rendezett matinéján, melyen Bartók is szerepel.

Júniusban hazafelé utaztukban két hétre újból megállnak Budapesten. A Nyugat Rt.-vel folytatott pert Ady elveszti, ám Hatvany Lajos a Pallas Kiadó nevében, de saját számlájára felvásárolja Ady még raktáron lévő kötetait, 1906-ig visszamenőleg megvásárolja a Nyugat Rt.-től és a korábbi kötetait kiadó többi kiadótól Ady jogait és mindezekért élete végéig havi hatszáz korona járandóságot biztosít számára. (Hatvany a szerzői jogot Ady halála után Csinszkanak ajándékozta, aki nem hajlandó osztozkodni Ady szüleivel, akik a trianoni béke után nehéz helyzetbe kerülnek. Hosszú pereskedés kezdődik Csinszka és az Ady-szülők között.)

Júliusban ismét késlekedik Ady ideiglenes katonai mentesítésének hivatalos meghosszabbítása.

Szeptemberben Szegeden felolvassza az újságírók Tömörkény-matinéján.

Októberben Csinszkával Pestre utazik, átveszik Boncza Miklós Veres Pálné utcai háromszobás lakását. Berendezik és a hónap közepén beköltöznek.

A karácsonyt Csucsán töltik.

1917 Az orosz februári forradalom győzelme.

Szentpéterváron ideiglenes „polgári” kormány jön létre.

Az Egyesült Államok hadba lép az antant oldalán.

A németek Tarnopolnál áttörik az orosz frontot.

A németek Caporettonál áttörik az olasz frontot.

A bolsevikok november 7-i hatalomátvétele Szentpéterváron.

IV. Károly titkos békeajánlatot tesz a francia elnöknek, aki azt visszautasítja, viszont a németek, akiknek tudomására jut a lépés, megvalósítják az Anschlusst.

A budapesti Operaházban bemutatják Bartók Béla *A fából faragott királyfi* című táncjátékát.

Az új uralkodóval támadt ellentétei miatt Tisza István benyújtja lemondását.

A baloldali pártok az általános és titkos választójog kivívása érdekében megalakítják a Választójogi Blokkot.

Esterházy Móric alakít kormányt.

1918 Januárban Ady elküldi Kőhalmi Bélának olvasmányélményeiről szóló életrajzi vallomását. Ez az utolsó, néhány sornál hosszabb prózai írása. Katonai felmentésének meghosszabbításához jogcímigazolásért táviratozik a Nyugatnak.

Februárban részt vesz a nagyváradi újságíró-rendezvényen. A közönség döbbenetben látja romló állapotát, ittasságát.

Június végétől október végéig Csucsán van.

Augusztusban megjelenik *A halottak éln.*

Október végén Csinszkával Pestre utaznak, már a Nemzeti Tanács ülészik, bizonyos a háborúvesztés, valószínű az ország feldarabolása. 31-én meggyilkolják Tiszát.

Novemberben állapota rosszabbra fordul, kisebb szélütés éri. A köztársaság kikiáltásakor mégis eltámogatják a parlamentbe. „Ott áll tanácstalanul néhány percig. Senki sem vesz tudomást róla. Aztán megfordul és hazamegy. Ekkor ötlük fel barátainak, akik az elnöki emelvényről látták, üdvözölni kellene a rokkant költőt. Két nap múlva Hock János vezetésével a Nemzeti Tanács tisztelgő küldöttsége keresi fel. Válaszbeszédét nem tudja megírni. Mindössze két szót képes papírra vetni: »Dadogva, gyáván.«”

November 27-én meghívják a Vörösmarty Akadémia előkészítő ülésére. Már nem képes ellátni az elnöki teendőket.

Decemberben felkötözik hozzájuk Csinszka nagymamája, aki fél a zavargásoktól. Mindnyájan megbetegszenek. Ady tüdőgyulladást kap.

1918 Wilson amerikai elnök meghirdeti 14 pontját, amely a nemzetek önrendelkezésének elve alapján hirdeti meg a háború utáni rendezést.

A németek elfoglalják Ukrajnát, mire a bolsevikok megkötik a breszt-litovszki békét.

A dalmáciai Cattaróban fellázadnak a matrózok.

A Monarchia nemzetiségei római kongresszusukon állami önállóságot követelnek a maguk számára.

A németek támadásba lendülnek a nyugati fronton, mielőtt kibontakozna az amerikai erőfölény.

Románia különbékét köt a központi hatalmakkal.

A Monarchia támadása elfullad az olasz fronton.

Az amiens-i csatában a német hadsereg visszafordíthatatlan defenzívába szorul a nyugati fronton.

Bulgária, majd Törökország leteszi a fegyvert.

Németország is fegyverszünetet köt az antant hatalmakkal.

IV. Károly szentesíti az új választójogi törvényt (1918:XVII. te.), majd bejelenti Ausztria föderatív alapon való átalakítását.

Tisza István a képviselőházban elismeri, hogy a központi hatalmak elvesztették a háborút.

Károlyi Mihály vezetésével megalakul a Magyar Nemzeti Tanács.

Prágában forradalom kezdődik; a Nemzeti Tanács a megalakítandó csehszlovák állam kormányává nyilvánítja magát.

Az olasz hadsereg áttöri az osztrák-magyar vonalakat a Piavénái.

A zágrábi horvát nemzetgyűlés deklarálja Horvátország függetlenségét és csatlakozási szándékát a leendő szerb-horvát-szlovén államhoz.

A túrócszentmártoni Szlovák Nemzeti Tanács határozatot hoz Szlovákia Csehországhoz való csatlakozásáról.

Bécsben sztrájkba lépnek a munkások; a hatalom az ideiglenes nemzetgyűlés kezébe kerül. Budapesten győz a forradalom; a Nemzeti Tanács pártjaiból Károlyi Mihály elnöklete alatt koalíciós kormány alakul. – Ismeretlen katonák agyonlövik Tisza Istvánt.

A Monarchia fegyverszünetet köt Padovában az antanthatalmakkal.

Linder Béla tárca nélküli miniszter Belgrádban aláírja a déli demarkációs vonal nyomvonalát rögzítő fegyverszüneti megállapodást. – IV Károly Eckartsauban nyilatkozatot ad ki, melyben lemond az államügyek vitelében való részvételről.

Megalakul a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE).

A Nemzeti Tanács határozatban jelenti be, hogy Magyarország „független és önálló népköztársaság”.

Közzéteszik az 1918:1. néptörvényt az általános és titkos választójog bevezetéséről.

Megalakul a Kommunisták Magyarországi Pártja.

Az újvidéki Szláv Nemzeti Gyűlés a dél-magyarországi megyék Szerbiához csatolásáról fogad el határozatot.

Az erdélyi, partiumi és bánási magyar lakosság küldötteinek marosvásárhelyi nagygyűlése hitet tesz a budapesti kormány „wilsonizmuson alapuló” nemzetiségi politikája mellett és kifejezi ragaszkodását az ország területi integritásához.

Az erdélyi románok gyulafehérvári gyűlése Erdély Romániához csatolásáról fogad el határozatot.

Az antanthatalmak nevében Vix alezredes jegyzékben követeli a Felvidék katonai kiürítését és átadását Csehszlovákiának.

Az erdélyi és kelet-magyarországi magyarság küldöttei kolozsvári nagygyűlésükön deklarálják, hogy Magyarországgal „egyazon állami közösségben” kívánnak élni.

Az Erdélyben előrenyomuló román csapatok elérik Kolozsvárt.

Megjelenik a ruszin nép autonómiájával foglalkozó 1918:X. néptörvény.

A csehszlovák csapatok elérik és elfoglalják Kassát.

A balkáni francia csapatok bevonulnak Szegedre.

1919 Januárban Ady állapota válságosra fordul. Beszállítják a városligeti Park Szanatóriumba. 27-én reggel meghal. 29-én a Nemzeti Múzeum oszlopcsarnokában állítják fel ravatalát, innen kíséri hatalmas tömeg a Kerepesi úti temetőbe, ahol Móricz Zsigmond, Jászi Oszkár, Babits Mihály, Schöpflin Aladár, Kunfi Zsigmond, Biró Lajos és Kernstok Károly búcsúztatja.

Olajos István: Ady Endre istenképe

A Sion-hegy Izrael szent helye, a prófétai írásokban Jeruzsálem jelképeként is emlegetett

magaslat, ahol a Teremtés könyvének tanúsága szerint Ábrahám Isten parancsára fiát, Izsákot feláldozni készült. Később itt állt Salamon temploma, ahová a zsidók bizonyos időközönként ellátogattak, ahol az Örökkévaló jelenléte különösen kézzelfoghatóvá vált, és ahonnan aztán mindenki hazavihette az örömhírt az otthon maradottaknak: az Úr nem feledkezett meg róluk, mindent Őreá építhetnek, mivel csodálatos szabadítást készített népének. A 48. zsoltár gyönyörű szavai őrizték meg számunkra Sion zarándokainak dicsőítő énekét. Az Újszövetségben Sion az üdvösség szimbólumává vált, itt száll majd alá Isten mennyei városa (Zsid 12,22), melyet János apostol részletesen bemutat nekünk a Jelenések könyvének végén. A magyar irodalom történetének kutatói gyakran megjegyzik, hogy míg a közismerten istenfélő Arany János költészetében nem találkozhatunk kifejezetten „istenes” versekkel, addig a száz évvel ezelőtt, 1919. január 27-én 41 évesen elhunyt, jóval „zaklatottabb” életvitelt folytató diósadi Ady András Endre esetében, éppen ellenkezőleg, egész kollekciót állíthatunk össze ezekből, közülük egyik a Sion hegyéről szól.

A Marczius Tizenötödike 2017. év végi számában jelent meg Szabó Lőrinc: Ady emléke egy budai kávéházban című írása. Ebből, illetve pontosabban „Tóni”, azaz Konecsny Antal főúr beszámolójából megtudhatjuk, hogy Ady a szomszédos szanatóriumból járt ide szórakozni. Később az idős tulajdonosnő veszi át a szót: „Annyira szeretett mulatni Dani Gyuri bandájával, annyira leitta magát, hogy sokszor mondtam is neki: Nézze, én üzletasszony vagyok, és azon vagyok, hogy minél többet fogyasszon a vendég, de már inkább elveszteném azt az egy-két üveg pezsgőt, csak ne rúgna be, csak menne már haza! Néha egész magánkívül volt, úgy vitték el, Lebeda Feri, az akkori főpincér meg a fiatal Tóni támogatta a konflisba. Ha a szanatóriumba hazafelé tartott, előbb mindig ide jött a kocsival, és mert tudta, hogy ott szigorúan tartják, tőlünk vitt magával egy pár üveg bort. Mert inni muszáj volt”.

Ez utóbbi megállapítás igazsága kétségbevonhatatlan, sőt az jelen időben is megállja a helyét. Noé csodálatos venyigéinek termését maga is megízlelte, ám a Bibliából úgy tudjuk, hogy ő mindössze egy alkalommal ittasodott meg. Az Ovidiusnak tulajdonított mondás szerint „Vinum bibent homines, animalia cetera fontes” (az emberek bort isznak, a többi teremtménynek ott a forrás). Az alkohol ugyanis szintén Isten adománya, a mértéket azonban erre vonatkozóan is megszabta. Ady tragikus sorsa ebben a tekintetben párhuzamba hozható Nagy Sándoréval, a nagy macedón uralkodó a görög szokással ellentétben, honfitársaihoz hasonlóan, hígítás nélkül fogyasztotta a bort, igen gyakran ürítve a poharakat Dionüszosz tiszteletére. Ő 32 évet élt. Így sohasem fog kiderülni, hogyan alakul a világtörténelem, ha Nagy Sándor zsenialitása még vagy harminc évig vezetheti birodalmát, mint ahogy az sem, milyen irányba halad tovább irodalmunk, ha Ady Endre lángelméje még három évtizeden keresztül világíthatott volna felette.

Mert, ha nem akarjuk szépíteni a dolgot, akkor annak kijelentésére kényszerülünk, hogy Ady menthetetlenül az ital rabjává vált (más forrásból tudjuk, hogy végső stádiumában a napi egy üveg konyakot 4-5 liter borral öblítette le mintegy 120-140 szál cigaretta, valamint egyre növekvő mennyiségű altató kíséretében), és feltehetően a szifiliszt sem a levegőből szívta magába. „Élvezte” tehát az életet, ugyanakkor Isten felé is próbált sántikálni, mindemellett művészetében gyakran fellelhető a gőg és az öndicséret. Az alábbiakban megkíséreljük kideríteni, hogy ezek az ellentmondó elképzelések képesek-e hosszú távon egymás mellett létezni.

Ady Endrét a kávéházban egyébiránt kellemes megjelenésű, kedves, rokonszenves emberként nevezték meg, és a múzsák vitathatatlanul bőségesen ellátták őt Hippocrene forrásából. Amint

Ballai Laci barátom mondta, manapság sokan gondolják, hogy ha isznak, attól már költők lehetnek, Ady ezzel szemben hatalmas tehetségét tékozolta el ezzel a tevékenységével, elősegítve korai elmúlását. Felmenői protestáns kötődésűnek voltak mondhatóak, két dédapja és egyik nagyatyja is lelkesként működött, és költeményeiből kitűnik, hogy ő maga is kutatta Istent, csak hogy Ő az alkoholgőzben, a cigarettafüstben és a bordélyházakban ritkán található meg. Az alábbi versrészletben (az első sor egyben a költemény címe is) jól láthatjuk a bizonytalankodást, hiszek, bár nem hiszek, de most rá vagyok szorulva, tehát megpróbálom, igaz ugyan, hogy amíg minden rendben volt, addig ez eszembe sem jutott:

„Hiszek hitetlenül Istenben,
Mert hinni akarok,
Mert sohse volt úgy rászorulva
Sem élő, sem halott”.

Későbbi sorok aztán még inkább rámutatnak erre:

„Hiszek Krisztusban, Krisztust várok,
Beteg vagyok, beteg...

Minden titok e nagy világon
S az Isten is, ha van”.

Valójában arra találhatunk itt példát, hogy még Isten létezéséről sem vagyunk meggyőződve, de amikor már semmi más nem segít, akkor ez is jó lesz, akkor jöhet Jézus meggyógyítani. Aztán mehet is, ha már nincs rá szükség. Ha Ady zavarosnak tűnő, pitojábilis (azaz száználmas) szókapcsolatait összehasonlítjuk az alábbi vallomással, mely Sík Sándor *Hiszék* című verséből származik, jól érzékelhetjük a különbséget:

„Hallják meg hívők és hitetlenek
Élet-halálra szóló eskümet!
A szív bősege zúg fel ajkamon,
Az kényszerít a Krisztus vallanom.
Hallják meg rokkant, vén aposztaták
S a vétekben vajúdó új-világ,
A forradalom, a vak Leviáthán,
És hallja meg a settenkedő Sátán:
Isten nevében vallomást teszek:
Hiszek.

Hiszek, és hitem súlyos és kemény.
Nem tünde tan, nem pille vélemény.
Nincs benne így-úgy, bárcsak és talán:
Igen és nem, kereken, magyarán”.

Itt egy megalapozott, kiforrott istenközelséggel állunk szemben, nincsenek mellébeszélések,

feltételek, ez egy határozott megindulás a keskeny úton, igaz bűnbánat, megtérés, újjászületés utáni állapot, melyekről Ady esetében még nyomokban sincs szó. Ugyanis, amennyiben ez megtörténik, akkor a gőgösség helyére a megalázkodásnak, az öndicséretére pedig Isten magasztalásának kellett volna lépnie. Ő a mai divatos szóhasználatból élve „liberális keresztény” volt. Nem feladatunk ehelyt mélyebben belebonyolódni eme kifejezés magyarázatába, annál is inkább, mivel ebben a jelzős szerkezetben rettenetes paradoxon rejlik. Mert vagy liberális valaki, vagy keresztény. Elegendő csupán arra a szabadelvű nézetre utalnunk, mely tagadja Krisztus feltámadását, azt egyfajta mitikus, reménykedő vallásos jelképnek tartván, kétségbe vonva ezáltal a mi örök életünket is. Pál apostol az első korinthusi levél 15. részében világosan ír erről: „Ha azért Krisztusról hirdettetik, hogy a halottak közül feltámadott, mimódon mondják némelyek ti köztetek, hogy nincsen halottak feltámadása? Mert, ha nincsen halottak feltámadása, akkor Krisztus sem támadott fel. Ha pedig Krisztus fel nem támadott, akkor hiábavaló a mi prédikálásunk, de hiábavaló a ti hitetek is. Sőt az Isten hamis bizonyágtevőinek is találtatunk, mivelhogy az Isten felől bizonyágot tettünk, hogy feltámasztotta a Krisztust; a kit nem támasztott fel, ha csakugyan nem támadnak fel a halottak”. Ennél tovább nem is kell mennünk, ha ezt a tantételt elfogadnánk, onnantól kezdve keresztény meggyőződésünk, üdvbizonyosságunk teljes egészében elveszítené értelmét.

Partecédulákon ma is gyakran feltűnik az alábbi idézet Ady *Az Úr érkezése* című verséből:

„Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten”.

E sorok olvasása közben az az érzésünk támadhat, hogy a költő egészen közel került az Úrhoz, különösen akkor, amikor később így folytatja: „És megvakultak hiú szemeim”. A *Köszönöm, köszönöm, köszönöm* című költemény pedig egy szép hálaadó ének, „Számban nevednek jó ize van” – írja, majd így fejezi be:

„Hogy te voltál élet, bú, csók, öröm
S hogy te leszel a halál, köszönöm”.

Úgy tűnhet tehát, hogy átadta életét Istennek. Bár így lett volna! Ám mindezek csupán fellángolásoknak bizonyultak valahol ennek a csapongó, lázadó, ingadozó léleknek a legmélyén, ahol ezek a tüzek hamarosan ki is aludtak. Ennek következtében Istennel és a bibliai történetekkel kapcsolatos meglátásai helyenként igen különösek. Az *Illés szekerén* című vers példaképpen így kezdődik: „Az Úr Illésként elviszi mind...” – mintha ez a tüzes jármű menetrend szerint közlekedne. *Az Isten balján* címet viselő költeményben pedig egyebek mellett az alábbi téveszmék szerepelnek: „Isten... sokáig látatlan és néma” (csak addig az, amíg valaki nem hittel fordul Hozzá), „Az Isten nem jön ám felénk, hogy bajainkban segítsen” (de jön, ahhoz aki teljesen Reá bízta magát), „Az Isten hatalmas nagy úr, sötétség és világosság” („Az Isten világosság, és nincs benne semmi sötétség” (1Ján 1,5).

Térjünk most rá a korábban már említett *A Sion-hegy alatt* című versre, mely egyben Ady egyik legmegdöbbentőbb kinyilatkoztatása. Az utalás itt is megtalálható arra vonatkozóan, hogy a

kezdeti lépéseket tulajdonképpen a jó úton tette meg:

„És rongyolt lelkemben a Hit
S eszemben a régi ifjuság:
Éreztem az Isten-szagot
S kerestem akkor valakit”.

Sajnos meglehetősen gyakori az ilyen, később komolyan nem vett keresés, a „Jézuska” karácsonyi jászolánál való leragadás, amikor valaki a nagypénteki Golgotáig már nem érkezik meg, ahol pedig kiderül, hogy a kereszten a Mindenség Ura hordozta el a mi vétkeinket, és így kimarad a húsvéti feltámadás csodájából is. Ennek megfelelően a bevezető sorokban a Teremtő leírása rendkívül tiszteletlenre sikeredik. Azt gondolhatnánk, hogy a Szentírás olvasásának teljes hiánya okozhat ekkora visszaesést, ám ez sem lenne tökéletesen igaz, Ady Endre bizonyíthatóan rongyosra forgatta Bibliáját, tudjuk, hogy nagy hatással volt rá a Zsoltárok könyve, olyannyira, hogy ő maga is írt zsoltárokat. Feltehetően azonban mindezt nem alázattal, Isten Lelkének segítségül hívásával tette, így aztán nem is érthette meg, amit az Úr számára üzeni szándékozott. Kétségbeesetten próbálja Istent megszólítani:

„Hogy hívnak téged, szép, öreg Úr,
Kihez mondtam sok imát?
Jaj, jaj, jaj, nem emlékezem.”

Itt rögtön rá is tapint a következő súlyos igazságra, fel sem ködlik már az, hogy miként kell imádkozni. A rendszeres imaélet ugyanis szintén hozzá tartozik ehhez a kapcsolathoz. Hozzászokni ahhoz a megszólításhoz, amelyet Jézus használt, bennünket is erre bátorítva: „Abbá”, ahogyan a zsidó kisgyerekek hívták édesapjukat (ebben az értelemben apucikának, papácskának fordítható). Amikor az ember bajba kerül, akkor rögtön előhúzná Istent, akárcsak a bűvész a fehér nyuszit a cilinderből. Csakhogy akkor már általában késő, nem találjuk a fogást a hosszú fülön, mert ez nem is létezik, mint ahogy a „borzolt, fehér Isten-szakáll” vagy a piros betűkkel foltozott kabát sem, melyekkel a költő Mennyei Atyánkat felruházta. Itt már lenne töredelmes bűnvallás:

„Halottan visszajöttem hozzád
Én, az életben kárhozott.
Csak tudnék egy gyermeki imát.”

Ilyenkor azonban már rendszerint nem tudunk, mert nincs meg a kontaktus, melyet korábban kellett volna kiépíteni. Ekkor következnek a vers végének megállapításai: „Ő nézett reám szomorún”, számunkra pedig már csak ennyi marad: „S én ülök sírván a Sion-hegy alatt”.

Nemigen lehet büszkélkednem azzal, hogy régebben én sem sokat törődtem Isten ügyével, más egyebek mellett nem tudtam, hogyan kell egy-egy gyermekért köszönetet mondani, hálát adni a mindennapi megtartásért, gondoskodásért, ugyanakkor magam is jelentős kárt tettem a szeszes italokban és a dohányáruban (a nemi betegség veszélye szerencsére csak távolabbról fenyegetett). Az a kevés, ami talán a javamra írható, annyi, hogy legalább *folyamatosan és őszintén* kerestem az igazságot, persze általában rossz helyen. Ő mégis megmutatta, hogy van innen kiút, kiragadott a

Sátán kezéből, úgy, ahogyan az alábbi himnikus dicséretben énekelhetjük: „I know not why God’s wondrous grace to me He hath made known, nor why, unworthy, Christ in love redeemed me for His own” (Nem tudom, miért ismertette meg Isten velem csodálatos kegyelmét és azt sem, hogy engem, méltatlant miért ítelt Krisztus szeretetben a magáénak). Dicsőség legyen ezért az Ő nevének!

Nem a mi dolgunk megítélni, hogy Ady Endre végül részesült-e a megváltó kegyelemben, arra azonban megtaláltuk a választ, hogy a kétféle életmód semmiképpen nem egyeztethető össze. Lehet Isten törvénye szerint élni vagy lehet anélkül, semmiféle átmeneti megoldás nem létezik. Aki nem találja meg Őt, abban szorongás keletkezik, és ez mindenféle melléktevékenységhez vezet. A Biblia így ír mindazokról, akik ellenszegülnek: „többre nem mennek: mert esztelenségük nyilvánvaló lesz mindenek előtt” (2Tím 3,9), illetve „akik engem tisztelnek, azoknak tisztességet szerzek, a kik azonban engem megutálnak, megutáltatnak (1Sám 2,30). Ady példája jól mutatja, hogy hiába a hírnév, az élet habzsolása, előbb-utóbb mindannyian Teremtőnk irgalmára szorulunk. Adja az Úr, hogy amikor ez az idő eljön, képesek legyünk úgy megszólítani, hogy Ő visszamosolyoghasson ránk, mi pedig ujjongva várhassuk a megígért mennyei ország alászállását – a Sion-hegy alatt.

Ballai László: Az „Ady Endre istenképé”-hez

„Ady Endre bizonyíthatóan rongyosra forgatta Bibliáját, tudjuk, hogy nagy hatással volt rá a *Zsoltárok könyve*, olyannyira, hogy ő maga is írt zsoltárokat – olvassuk Olajos István *Ady Endre istenképe* című írásában. – Feltehetően azonban mindezt nem alázattal, Isten Lelkének segítségével hívásával tette, így aztán nem is érthette meg, amit az Úr számára üzeni szándékozott. Kétségbeesetten próbálja Istent megszólítani:

»Hogy hívnak téged, szép, öreg Úr,
Kihez mondtam sok imát?
Jaj, jaj, jaj, nem emlékezem.«

Itt rögtön rá is tapint a következő súlyos igazságra, fel sem ködlik már az, hogy miként kell imádkozni.”

Mindezek olvastán Mikes Kelemen 206. törökországi levele ötlött eszembe először:

„Egy püspök a tengeren utozván, a hajósok egy sziget mellé a hajót megkötik, a püspök maga mulatságára a szárazra kimegyen. Amint alá s fel járna, egy kis gunyhócskát lát a fák között, gondolá, hogy talám valamely ember laknék ott. Egy kis ablakocskához közelítvén csak csendesen, emberszót halla, és mintha valaki imádkoznék. De mint elcsudálkozék, hogy az, aki

bent volna, eszerént imádkozék: átkozott legyen az Isten. Ezeket a szókat pedig szüntelen mondja vala. A püspök nem állhatván, bémene az emberhez, és mondá néki: atyámfia, ne azt mondjad, hogy átkozott az Isten, hanem áldott az Isten. A remete úgy kezdé mondani. A püspök, hogy erre megtanította volna, visszatérea a hajóhoz, és megindula a hajó. A remete pedig azalatt elfelejté, amit tanult volt, és észrevévén, nagy sebességgel kezdé a püspök után futni. A hajó távul vala már a parttól, de a remete nem vigyázva arra, ha a földön vagy a vízen futott-é, néki csak az imádság volt az esziben. A püspök és akik a hajóban valának, nagy csudálkozással láták, hogy a remete a tengeren futna utánok. Aki is a hajót béérvén, kiáltá a püspöknek, hogy elfelejtette volna az imádságot. A püspök látván a nagy csudát, mondá néki: atyámfia, csak úgy imádkozzál, amint eddig imádkoztál.”

Vajon a különböző vallások által szállított kész istenkép – és az előírászerű imádkozás módszerének – kritikátlan átvétele, vagy az istenkeresés gyötrelme a magasabb erkölcsi minőség? Megítélhető-e Ady Endre istenképe a keresztény szentenciák torzító tükrében? Ki volt Ady Endre?

A zsenik eljövételére, attól fogva, hogy Pallasz Athéné kipattant Zeusz fejéből, századonként lehet számítani. Ady megérkezése odaadó figyelmet követel, megoszt, ítéletre, válaszra kényszerít. Új hitet, értelmet ad a vallásnak is, gyötrődése, kétségei és megvilágosodása által. Egy csapással megújítja a költészetet, de a maga útját egyszersmind követhetlenné téve. Fellépésével egyképpen csóvát vet múltba és jövőbe. Petőfi nyomába lép, nem alkuszik, nem keres, halad előre, félrerugdosva a fáradt konvenciókat, lecsapolva a lápot, megidézve a forradalmat. Mindezt a modernizmus zászlaja alatt gyülekező kortársak tízezres serege is megtette (tette-vette), csakhogy nem gyökeresen új, utánozhatatlanul eredeti és adys módon.

Mert Párizs Ady Párizsa. Magyarország Ady Magyarországa. A vér, az arany Ady vére és aranya. A szerelem Ady szerelme. Aki soha nem volt erejű – Dévénynél intézett – rohammal (de nem gyökerek nélkül valón) tört be a magyar irodalomba. Sőt, éppen gyökerei által végtelenségbe terjedt, alig felfogható mikrokozmoszt alkotott, akár Homérosz, Shakespeare, vagy Petőfi (akihez hasonlóan „nem alkuszik”). Ízig-vérig költő, mint Petőfi, élete minden mozzanata verssé válik az ujjá alatt. Ki merne úgy rákérdezni hazára, vallásra, magyarságra, mindenre, mint ő? És ki merne válaszolni? Ki merne elindulni a mérhetetlenségbe?

„Próféta ő, mert rájött, hogy élete több mint egy esetleges tünemény; hogy életének, szavaiban, titkos nyelvvé kell jegecednie, melyet eleinte csak kevesen és nehezen érthetnek: proféta a meg-nem-értettség és egyedüliség dacos gesztusával” – így Babits Mihály. Adyt ne holmi kávéházi poétának képzeljük el, aki pénzecskéért írogat a szerkesztőségeknek, és közben masamódoknak udvarolgat. Nem, ő komolyan veszi Petőfi programját:

„Ha nem tudsz mást, mint eldalolni
Saját fájdalmad s örömed:
Nincs rád szüksége a világnak,
S azért a szent fát félretedd.

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küldé

Vezérül, a lángoszlopot.
Ujabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.”

(Petőfi Sándor: A XIX. század költői)

Ady istenes verseit egy új genezisként, de legalábbis egy új geneziszről való próféciaként lehet értelmezni, amelyben a Kálvin által egyébként már meghirdetett közvetlen kapcsolat áll fenn az Úr és a hívő között, de a kálvini eszméktől gyökeresen eltérően a teremtett is igényekkel léphet fel teremtőjével szemben: mi végre is alkották meg? „Azért vagyunk-e itt, hogy teremtsünk lelkünkkel valamit a lelkünkől, ami olyan, mint a lelkünk?” – kéri számon már az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című programadó cikkében. Ha volt teremtés – elég csak szétnézni a világban – az bizony tökéletlenre sikerült, és az ember embernek fordítottsága a középkori próféták, a reformátorok működését követően sem változott meg.

Ady istenképe önkép, amint azoké, akik a Bibliát írták egykor, embermegváltoztató szándékkal valami megfellebbezhetetlen tekintély nevében. És mindannyiunk istenképe önkép, azoké is, akik éppen önmaguk elől próbálnak menekülni kanonizált fantáziákra cserélve a jellemükkel való szembenézést. Ezért hát azon zsoltáros embereknek is, akik új értékeket akarnak felfedezni magukban, örökké keresniük kell az Istent. Ady pedig örökké újat akar.

De hát hogy ragadhatjuk meg Ady istenképét, akár csak *A Sion-hegy alatt* című ciklus versei alapján? Alig lehet szívbemarkolóbban ábrázolni az istenélményt, mint e sorokkal:

„Hallom, ahogy lelkemben lépked
S az ő bús »Ádám hol vagy?«-ára
Felelnek hangos szívverések.”

(»Ádám hol vagy?«)

Cáfolhatatlan univerzalitásában:

Az Isten van valamiként:
Minden gondolatnak alján.”

(Az Isten balján)

A végtelen szeretetsóvárgás hangján:

„Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.”

(Az Úr érkezése)

A küzdelmek felől, amelyek őrlik, rombolják az embert:

„Uram, háborúból jövök én,
Mindennek vége, vége:
Békíts ki Magaddal s magammal,
Hiszen Te vagy a Béke.”

(Imádság háború után)

A teljes kétségbeesésből:

„Lámpás volt reszkető kezemben
És rongyolt lelkemben a Hit”

(A Sion-hegy alatt)

Csodálatos hitvallással, mint az megtörténik *A vidám Istenben*:

„Összetévesztitek a Halállal,
Holott Ő a Halálnak is ura
S akkor vagytok a közelében,
Ha kötekedtek a Halállal.

Ha így szóltok: éljen az Élet,
Derít rátok a Halál ura,
Derít rátok s örül az Isten
Ha így szóltok: éljen az Élet.”

A büntudat hangján:

„Uram, bántottál, úztél, megaláztál,
Sokféle ostort suhogtatott kezed:
Te tudad, miért:
Kis szolgád bizton nagyokat vétkezett”

(Uram, ostorozz meg)

A kiismerhetetlenség felől:

„Olyan ő, mint az asszonyok:
Imádtatja nagyszerű lényét,
De elszalad, nehogy megértsék.
Velem van s rossz az éjszakám.”

(Az éjszakai Isten)

Végül az ítélet hangján:

„Mikor az elnyomottak, a senkik,
Jajdulva, fegyverkezve jönnek,
Az Isten jön és millió árnya
Méhébe halt erőnek és örömmek.
Jajdulva, fegyverkezve jönnek.”

(Az Isten harsonája)

Istenélmény, cáfolhatatlan univerzalitás, végtelen szeretetsóvárgás, őrlő, romboló küzdelmek, teljes kétségbeesés, szépséges hitvallás, büntudat, kiismerhetetlenség és ítélet, ezek a legortodoxabb apologetika szempontjából tekintve is a Biblia témái. És Adyt ortodox módon megítélni farizeusság.

Ady műve mérhetetlen és érthetetlen, mint az igazi prófécia, amely nem csak egy részletben finomítja élethelehetőségeinket, mint holmi tudományos felfedezés, vagy műszaki eljárás, hanem kifordítja sarkaiból a világot. Mózes, Mohamed és Luther nem csak a hit gyakorlatát, de a hívők teljes életét átformálta, mindent követelt a túlvilági lét homályos ígéretéért cserébe. A próféták legelőször is önmagukban hisznek. Ady nem holmi szépíró, finomkodó irodalmár, de váteszként vállalja az egyéniségét, önmagát dobja mások elé, mint sorsot. Ki vállalhatja az Ady-sorsot? Ady. Dacára annak, hogy belepusztul.

„Ha voltatok valamikor, most gyertek,
Legendák, örültek, Jézusok
S Jézus-kori, kávé-szín fejedelmek,
Csodálatosak, ajándékosak,
Hajbókolók jászol-bölcső előtt,
Hol születik örök-újból a Gyermekek,
Hol születik s mindig mi születünk,
Okvetetlen, didergő Jézusok
S talán egy a többinél Jézusabb:
Gyertek már, legendák, örületek.

Ma áll a Sors és nyilallnak a gondok
S vén Sors meddig állsz véres gát előtt,
Meddig járathat véled bús-bolondot
Ember-kinunk őstanuja, a Nap
S a bölcs királyok s bölcs örületek
Eltépik a Jézus-legenda-rongyot?
Vagy lehuzzuk Egéről a Napot
S az Ember istenként talpára áll
S szitokkal szól a véres gát előtt:

Átugorlak s jöjjön a többi is.”

(Megállt a Sors)

„Okos, fényező rendem nincs nekem
S olyan irigy, olyan áldástalan
Mindegyik és mindegyik Istenem...”

(Halottan és idegenen)

Ady istenképe szimbólum, játék, önvallomás – azaz kinyilatkoztatás. „Ady az Emberiség nagy vallásának híve, amely annyira egyszerű, igaz és magától értetődő, hogy talán éppen ezért csak a zsenik tudják ma látni és vallani – írja Babits Mihály. – Aki ennek a vallásnak tagadója, az rossz tisztelője Adynak: annak Ady sírjára vitt áldozata rossz illatú.”

Adyt hát ne a kishittérítők szemszögéből lássuk és láttassuk, ne olyan személynek, akinek majd kezét tördelve kell behúzódnia a romos vidéki templom utolsó padjába, hanem bátran kiáltsuk valóját a szélbe, amely maga új hit, vallás, világ katedrálisait széttördelő:

„Ki minket üldöz, szívét vágja ki,
Ki minket nem ért, önmagát gyalázza,
Mert ott vagyunk mi immár mindenütt:
Új a világ nálunk is már, hozsánna.”

(Új tavaszi sereg-szemle)

Ady Endre: Jóslások Magyarországról

[Párizsi munkatársunktól]

Budapestre azt írta innen valaki, hogy Clemenceau utálja Magyarországot. Hogy Bécs és Ausztriát szereti Franciaország leghatalmasabb minisztere. Egy árva szó sem igaz ebből: Clemenceau rá sem ér az ilyesmire. Szent valóság ellenben, hogy Clemenceau-nak *sem* nagyon tetszik a mai Magyarország. Amiképpen nagyon kedvetlenül néz mostanában a Duna felé Európa minden gondolkozója. Óh nem attól fél bárki, hogy szétrobbantjuk a Habsburg-monarchiát. Már

tudják Európa-szerte, hogy Tokajon nektár helyett szentelt víz terem. Hogy Kossuth Lajos nagyon-nagyon meghalt, s a Kossuth-lobogót fekete kalózhajók viselik ma otthon. Bennünk azonban Európa a maga *haladásának egyik jövődől veszedelemét látja*.

Tegnap olvastam például Paul Adamnak egy cikkét. Szeszélyes írás és apró dolog, de kiválóan beszédes. Mi történik, ha Guesde jóslása beválik s húsz év múlva urak lesznek Franciaországban a szocialisták? Paul Adam azt mondja, hogy Európa akkor két táborra oszlik. Oroszország nagyobb része, Franciaország, Belgium, Dél-Németország, Svájc szociális államok lesznek. Tőke, Egyház, Imperializmus, Hűbériség, Nacionalizmus viszont Poroszországba kapaszkodnak. Poroszország körül csoportosulnak majd Európa reakciós országai. Paul Adam szerint legelső sorban Magyarország. Magyarország szállítja majd a zsoldosokat a szabad társadalmak leverésére. Észak-Oroszországgal, a Balkánnal és Lengyelországgal egyetemben. Egy új, óriási birodalom alakul így ismét Keleten. Nyugat ellen, mint egykor a Mohamed birodalma.

Bolondos, de érdekes álmában nem kísérem végig Paul Adamot. Fontosabb az, hogy miért látja ő s miért látják sokan így ma Magyarországot. Mert Magyarország népét megedzett helótanépnak ítélik Nyugaton. Hiába már is ez ellen minden polémia. Egy ország, ahol a huszadik században megtűrik az oligarchiát, veszedeleme a kultúrországoknak. Ezt írják és ezt hallják az idegen szemlélők. Azt mondják: a magyar mágnások nacionalista paprikával bármikor a kultúra ellen tüzelhetik Magyarország népét. Mint valamikor Konstantinápolyból a török Magyarországra, úgy fog csapni most Budapest, Bécs és Berlin felől Nyugatra a barbár áradat a fejlettebb és haladóbb társadalmak ellen. A porosz junkerek, a lengyel slachták, a magyar földesurak, a román bojárok és a többiek valósággal föl fogják hajtani az elbutított embernyájukat Nyugat ellen. Az Egyháznak, Tőkének, Militarizmusnak és Feudalizmusnak tehát Magyarország lesz Európában – a hálósobája.

És így nézi például Magyarországot a *Courrier Européen*, ez előkelő revü egész gárdája. Olyan országnak látják egy Björnson, egy Novikov, egy Ferri is Magyarországot, mely ellensége demokráciának és modern haladásnak. Egy francia tudós nemrégiben ezt írta úti naplójában: „Mi azt hisszük, hogy Európa az európaiaké s hogy végleg biztos az emberi haladás útja. Tekintsenek Keletre, Magyarországra, Oroszországra, a Balkánra. Észreveszik, hogy mai kultúránkból semmi sem biztos s hogy Európa voltaképpen Ázsia felé billen ma is.”

És a fiatal Heine, a fiatal Ibsen valamikor verseket írtak rólunk. Lassalle majdnem Európa reménységének keresztelt el bennünket, Magyarországon Kelet-Franciaországot látta, a magyar népben pedig a forradalom népét. És ma? Magyarország ma a gondolkozók szemében: néhány mágnás, sok zsoldos, fő- és alparazita és sötétségben tartott, szabadság- és kultúra-ellenes ember-milliók. Persze, hogy minden jóslások a szpáhik és tatárok új szerepét osztják ki nekünk. A magyar nemzet géniusza ha végleg el nem bujdosott, köszönje meg Magyarországnak ez új hírnevét s becsületét annak a pár ezer embernek, akié ma Magyarország s annak a rendszernek, mely friss triumfusát most üli.

Délibáb

Ady Endre: A Hortobágy poétája

Kúnfajta, nagyszemű legény volt,
Kínzottja sok-sok méla vágynak,
Csordát őrzött és nekivágott
A híres magyar Hortobágnak.

Alkonyatok és délibábok
Mégfogták százszor is a lelkét,
De ha virág nőtt a szívében,
A csorda-népek lelegelték.

Ezerszer gondolt csodaszépet,
Gondolt halálra, borra, nőre,
Minden más táján a világnak
Szent dalnok lett volna belőle.

De ha a piszkos, gatyás, bamba
Társakra s a csordára nézett,
Eltemette rögtön a nótát:
Káromkodott vagy fütyörészett.

Ady Endre: Az értől az óceánig

Az Ér nagy, álmos, furcsa árok,
Pocsolyás víz, sás, káka lakják.
De Kraszna, Szamos, Tisza, Duna
Oceánig hordják a habját.

S ha rám dől a szittyá magasság,
Ha száz átok fogja a vérem,
Ha gátat túr föl ezer vakond,

Az Oceánt mégis elérem.

Akarom, mert ez bús merészség,
Akarom, mert világ csodája:
Valaki az Értől indul el
S befut a szent, nagy Oceánba.

Babits Mihály: „Ady Bandi szánja”

A szives Ház elmaradt
Szoba melegsége
gazda szava elmaradt
(morzsa dér az út kövén)
Tejes a köd, gyér a fény
csillog a hó gyönyörén
morzsa dér a hó színén
csupa gyémántbánya
hó fölött és hold alatt
mivelünk vígan szaladt
Ady Bandi szánja

Szerte tél a villasort
pántlikázta hóval
fenn az égen olvadt hold
csúszik a szánkóval
Nincsenek most kerekek
Jó ma itt kinn, gyerekek,
Vesszenek a melegek
Emlékszel-e régen?
Emlegettünk multakat
régi szánkás utakat
falusi vidéken

Hej ma ez a széles út
Baranya meg Tolna
Felejtjük a háborút –
mintha nem is volna

(Pedig van ám háború
és a világ szomorú
És az Isten iszonyú
fenn a fagyos égben
Ó jaj hány van akinek
jobb lenne – mert nem lehet
szoba melegségben.)

Ó jaj hány van aki vész
iszonyú az éjben
De a holdfény mintha méz
olvadozna téjben
És az utca nyílt Szezám
Béke-simán száll a szán
Béke van itt igazán
E havas világban
Hó fölött és hold alatt
két poéta így szaladt
Ady Bandi szánján.

Babits Mihály: Kakasviadal

Ady Endrének

Kiáltsa szám, üzenje versem,
amit legjobban fáj üzeni,
hogy mennyire senki és semmi
vagyunk:
kakasviadal, bolhaverseny.

Mert céltalan csak, törpe szolgák,
mi akik ölünk harag nélkül
s halunk haszonnak hite nélkül,
küzdünk
vakon, mint a kakasok s bolhák.

Hol az emberfaj régi gőgje ?

nemesség, élet, érdemesség?
hogy minden a semmiért essék,
s ingyen
vágjunkat az ágyú lebőgje?

S düljanak bár ingyen csapások:
láva ha kitör, föld megindul
veszni mint önnön ujjainktul
fojtva
hullani: e csapások mások.

Vak színész és vacogó néző,
érdemelten és érdemeden
őrült kezünket tehetetlen
nézzük:
de már megállítani késő!

Kiáltanánk: kihez kiáltsunk?
Futnánk: hova fussunk, Úristen?
Rabon, ragadtan és mezítlen,
tompán,
mint a juhok, sírunk és várunk.

Babits Mihály: Óda Adyhoz

Te elindulsz a fényes hómezőkön –
én visszabújtam a klastromba, nézd!
Ó könyves klastrom, s bús bor az oltáron –
s a szerzetes köszönti a vitézt.

A szerzetesek tudnak ám temetni, –
de tégedet magunkba temetünk,
és könyveinkbe, s oltárunk borába,
hogy légy erős és örök bor nekünk.

Neked jogod volt meghalni, ki éltél
s van: élni, ki meghaltál – ó de mi:

te élsz mibennünk, mi haltunk tebenned
s magunkat fognánk elfelejteni,

ha tégedet felednénk. Ó mit ér a
szerzetes, ha nincs könyve s nincs bora?!
De lelked vére a kelyhünkbe csurrant
mielőtt lelke lelkednek tova
surrant volna a fényes hómezőkön
mint holt vitéz fekete paripán –
Oltár elől mi, fölemelt kehellyel,
válthatatlan nézünk a Tünt után!

Mint gyászoljalak, hogyan dicsérjelek
ha kölcsön nem veszem a te szavadat?
Hogyan dicsérheti a napot rét, berek,
erdők, rőt ormok, puszták és tengerek
ha nem avval a sugárral amellyet
a Nap ad nekik, maga a Nap?

Úgy nyugodtál le fényesen mint a Nap
s reád gondoltat minden holdvilág
kialudnánk ha nem adnál sugarat
s ha eltűntél volna a hómezők alatt
s nem égnél titkon mint éjjel a Nap
„ifjú szivekben, s mindig tovább”;
(ó, szavak lelke! adj nekem szavakat)
„még sírni se tudnánk” [fakadni sem]

Sugarak lelke! te adtál sugarat
hogy megmozogtak a sötét ugarak

és fölfénylett a hab a mély tengeren

Babits Mihály: Ady temetésén tartott beszéd

A Nyugat íróinak nevében búcsúzom tőled, Ady Endre! Búcsúzom tőled mindazok nevében, akik hozzád a magyar irodalmi életben legközelebb álltunk: a hadsereg tiszteleg az elesett vezér ravatala előtt! Neveddel indultunk és neveddel vívtuk meg tizenkét esztendő nehéz küzdelmünket: a neved szabadságot és bátorságot jelentett nekünk, új célokat és új horizontokat

jelentett a te neved, az aranytermő ország biztos ígéretét. A te pályád úgy mutatott utat előttünk, mint a biztos, kincses ér a bányász előtt messze idegen tárnákba, s oly bizalommal néztünk az arcodra, mint a Kolumbus hajósai Kolumbus arcára: te merész kapitány! Átadunk most az örök tengernek, addig, amíg mint te jövendölted:

*Megindulunk mi is mind te utánad
Magyar harcokat más csillagon keverni?*

(Az utolsó hídfő)

Ó, megdöbbenve, félve nézzük fenséges színedváltozását, mint a tanítványok hajdan Krisztusét; hogy aki előbb még közöttünk jártál és vezérkedtél, drága barátunk, legnagyobb büszkeségünk, most egyszerre fölkerültél elérhetetlen magasságba valamennyiüinktől, a nagy magyar Olympusra, ahol Petőfi, Csokonai, Vörösmartyd fogad és üdvözöl, és ott fogsz ezentúl járni és ragyogni földi szemeinkbe; a halottak élén! Mert nem úgy van, ahogy te írtad magadról, szerény jós, halálotat érezve és mondva:

*Most az igazi halaványak
Táborában vezérkedem...*

(A halottak élén)

Nem: most az igazi fényesek táborában vezérsz örökre, és nem vagy többé senkinek alázatos, ki voltál itt lenni is

*Kevély, szabad magyar, királyi gőgű,
De fajod, néped és a fényes álmok
Hódoló, harcos, hős alázatossá...*

(Az utolsó hídfő)

Most az igazi fényesek táborában vezérsz, és végképp elhagytad a mi szegény táborunkat! De mi ragaszkodunk nevedhez örökre, és fájdalmas büszkeséggel kiáltjuk a világnak, hogy a magyarság nagy gyászában minekünk külön gyászhoz van jogunk: mert idelelenn mi voltunk méltók rá, hogy köztünk vezérkedj! És hiába, nem hagyhattál el bennünket egészen: mert, ki magad mondtad, hogy „életed millió gyökerű”, végképp meggyökereztél életeddél bennünk.

Vezér! nézz bennünket: a tieid vagyunk, egy részed él bennünk és csírázik, a te halhatatlanságod mibennünk indul el hosszú útjára. Földi maradványaidtól búcsúzunk ma, Mester, de lelkedtől sohasem akarunk elbúcsúzni!

Krúdy Gyula: A költő utolsó karácsonya

„1918. december. Ady Endre haldoklik egy egész magyar nemzedék helyett, amely betegségét a régi Magyarországon szerezte, az új Magyarországgal tehát szükségszerűen el kell pusztulnia” – körülbelül ez a tartalma annak a levélnek, amelyet egy jóbolond fiatalembertől kaptam ez idő tájt, a fiatalember hajdan, mikor még a költők különböző kocsmákban gyülekeztek, volt ajtónálló, kukta, unalmas írónak mulattatója, éjszakai hírnök és kocsirendelő... A költők környezetében a fiatalember tehát megtanulta, hogyan kell levelet írni.

Litániakék délután indulok el a Belváros felé. A zajló Dunán temérdek vadkacsa, sirály, téli madár még a Margit hídon innen is, ameddig pedig a vadmadarak nem szoktak merészkedni; – a Duna fölött varjúcsapatok szállnak, mintha az elnéptelenedett frontokról a városba követték volna a kiszemelt, de megugrott katonákat.

Ady fölemeli a fejét egy nem egészen kifogástalan párnáról és rekedten, de némileg nyerítve, mint mindig, valahányszor meglátott, így szól:

– Te értesz mindenféle babonás dolgokhoz, így az álmofejtéshez is. Mondd meg nekem, mit jelent az, hogy éjjel álmomban veszettül táncoltam, mint soha a nagyváradi bodega óta. Én kálvinista és szabadgondolkodó ember létemre: nem hiszek az álmokban. De ettől az álomtól félek.

Felelem:

– Öregasszonyok magyarázata szerint álomban táncolni semmire se jó.

Ady nem válaszol; kitágult, másvilági szemével egy pókhálót néz a szoba plafonján. A pókhálót lebegtetni valamely levegőáramlat, talán a költő fulladozó lehelete.

Az ágy alatt pintes üveg azzal az étvágyriasztó savanyú borral, amelyet Ady ravaszságból ivott a nehéz borok és a pálinkák helyett. Amikor ezt a keserves vinkót itta: magában azt gondolta, hogy ettől még nem halt meg senki, legalábbis nem annyian, mint a pálinkától.

Miután legutoljára a még talpon álló beteg költővel vendéglőben találkoztam, Ady ott folytatta a beszélgetést, mintha tegnap állottunk volna fel a vacsora-asztaltól, pedig akkor még tavasz volt, Csinszka vezette karján a költőt, más oldalról a hű Révész Béla támogatta...

– Szeretnék még egyszer kocsnába járni: ez az asszony úgyse törődik velem – kezdte fátyolborított hangon, mintha valamely nagy titokról kezdene beszélni. – Tudom én, hogy most is vannak még olyan vendéglők Pesten, amelyeket a vidéki emberek látogatnak, akik hajnalban érkeznek meg a vonattal, ilyenformán már farkaséhesek reggel kilenc óra tájban. Ezek a vidékiek tudják legjobban, hogy hol és mikor kell gábelfrüstököt enni, a mellényzsebükből elővont penicilusok hegyével nézik meg a sertés- vagy borjúpörkölt puhaságát, kanállal eszik a savanyútüdőt, piros lesz a bajszuk a paprikás létől. Ilyen helyen szeretnék még egyszer vendég lenni.

Elgondolkozott és mentetetőzve folytatta:

– Ugyanis jól tudom, hogy már olyan egészséges nem lehetek többé, hogy éjféli vendég legyek a kocsmákban, kávéházakban, amilyen azelőtt voltam. Meg kell elégedni a nyárspolgárok

kocsmajárásának idejével: a délelőttel, a délutánnal. Sokszor elgondolom magamban itt az ágyban, hogy milyen jó lehet délután valamely csendes kocsmazugban ülni, amikor az ebédlő vendégek már kitolták a széket maguk alól, ügyesen kiséperte a szálát valamely mezítlábas parasztlány, a kopasz pincér bóbiskol a lóversenyújság felett, és csak arrafelé ég egy lámpa, amerre a konyhába vagy a pincébe mennek. Ilyenkor meghúzódni egy csendes, meleg sarokban és ott egy jóbaráttal halkan elbeszélgetni: ez ér valamit az életben. Nem menni a kávéházba, mert ott most az asztalt verdesik: lévén mindenki forradalmár, keresztények és zsidók egyformán. Nem lépni ki az utcára, mert ott a legnagyobb gazemberek is a forradalmat éltetik. Főleg ezek a gyanús múltú, srófra járó, görbe észjárású emberek lettek a legnagyobb forradalmárok, akik engem is árulónak mondanak, mert nem táncolok közöttük... Azért, ha még egyszer felkelek: megígérem mindenkinek, akit érdekel, hogy szakítok a lump étellel, soha be nem teszem a lábamat a Hollóba, délután járok valamely előkelő, csendes fogadóba, ahol úri agglégények szívják elgondolkozva a szivarjukat, vagy pedig olyan urak üldögélnek, akiknek a doktoruk megtiltotta a vérmes, délutáni alvást. Ezeknek az embereknek sohasem mocskos a kabátjuk a szivarhamutól és az éjszakázás egyéb tisztátalanságaitól. Sohasem ég a homlokuk, a halántékuk, feszülnek az idegeik, jajgat a szívük az elmúlt éjszaka részegségéért. Jól kialusszák magukat és üdén, frissen, étvágyasan mennek el megint a délutáni korcsmájukba.

A költőtől már máskor is hallottam ilyen áhítatos vágyakozásokat a polgári élet felé – különösen olyankor, ha bortól, betegségtől, álmatlanságtól, lelki gyötrelmekből szenvedett. Mire azonban vissza-visszatéregtetett régi egészsége: felejtve volt a vágy a nyárspolgári élet látszólagos örömei iránt. Akkor betegedett volna meg igazán, ha egészséges korában el nem mehetett volna megszokott tanyáira, megszeretett kocsmasztalaihoz és társaságához, amelyet hol megcsalatozva, kiábrándulva gyűlött, mint valamely női személyiséget, aki rosszul viselte magát – hol meg szeretett, mint az utazó a hozzátartozóit, akiket régen nem látott. Nagyon nehezen volt elképzelhető az elmúlt években, hogy Ady pesti tartózkodási idején éjfél tájban be ne kukkantott volna a Hollóba, legalábbis azt megnézni, hogy mit csinál a púpos Löffelmann, a sörmérő. És ha már itt ült a megszokott légkörben: nem mozdulhatott el addig, amíg vad cigányszaggal, olcsó parfümmel, hagymák, heringek, pörköltök, régi hordók avas szagával tele ne szívta volna magát, akár mint hívogatta is az ágy, kergette volna a tagjaiban este jelentkező láz... De most mégis komolyan beszélt arról, hogy életét megváltoztatja, amint ismét egészséges lesz.

– Már csak azért is a polgári életmódra fogom adni magamat, mert nagyot változtam belülről is – folytatta suttogó hangon. Mintha attól félt volna, hogy szavait a szomszéd szobában meghallják. – Én csak addig voltam forradalmár, amíg a tíz ujjunkon megszámlálhattuk, hogy hányán vannak a városban forradalmárok. Ismertük egymást személy szerint, de név szerint is minden bizonnyal. Akkor is egyet gondoltunk, amikor hetekig nem láttuk egymást. A nézeteink, a felfogásaink találkoztak, akár milyen messzire voltunk egymástól. Mária-Grünben, Csucsán, vagy akár merre a világon jártam: nem volt titok egy percre sem előttem, hogy mit gondolnak, mit beszélnek, min tanakodnak Pesten forradalmár barátaim. Pedig néha nem is leveleztünk, mégse csalatkozhattunk egymásban. Te nagyon jól tudod, hogy kik voltak Pesten a régi forradalmi gyerekek!

Az üveg kotyogott, a költő belső fájdalommal felkiáltott:

– Ma minden suszter forradalmár, miránk többé nincs szükség. Október végén ugyanis

kiderült egész Magyarországról, hogy itt mindenki régi pacifista, kezdettől fogva mindenki ellene volt a háborúnak, a lánckereskedők és a bankárok is. A sajtósok és a hadiszállítók, a bakancsosok és az aranyművesek, a legöregebb tolvajok és a legrégebb hamispénzverők egyszerre ráeszméltek, hogy ők mindig ellenségei voltak a háborúnak; a békéért, a szabadságért, a nemzeti eszmékért és a szabad gondolatért rajongtak. Nagyobb forradalmár lett itt egy nap alatt mindenki, mint mi valaha voltunk, nyolcan-tizen Pesten. Sietett mindenki a Nemzeti Tanács védelme alatt elhelyezkedem, tudtommal egyetlen hang sem szólalt föl a forradalom ellen. Hát majd most felszólalok én!

Ebben az időben már nemigen volt valami jelentősebb emberi formája Ady Endrének.

A betegség csúnyán elbánt vele, összeroskaszította a testét: leginkább valamely rokkant bakához hasonlított, akit most hoztak az Isonzó mellől. Én úgy néztem, hogy már nincs lába, nincs térde, nincs dereka a „matrác-sírban”. A feje még élt a takaró fölött - de ez az élet már csak olyan volt, mint a poklokra jutottak kínszenvedése. Ismeretlen, földöntúli fájdalmak torzították el a nemrégiben még csinosnak, tetszetősnek mondott férfiarcot. A szederjes ajka akkor is mozogott, ami-kor nem beszélt, mint azoké az öreg balerináké, akik valamely taktust dúdolnak magukban hátul a színpadon, amíg a tánclépés reájuk került. Az álla leesett volt, mintha már nagyon keresné azt a támasztékot, amelyet majd a felkötött zsebkeendő fog nyújtani. Vagy talán a földet kereste, amelyen majd megingathatatlanul elhelyezkedik ahhoz a nagy kiáltáshoz, amely halálakor hangzik fel, hogy évekig visszhangozzék Magyarországon. A homloka elbújt a gazos, dudvás, ápolatlan hajzat alatt, mintha leghamarabb halt volna meg testéből: elrejtőzött a gizgazban koszorú és csók előtt, a halál dermedt érintését várta, mint a mozdulatlan falevél. Az orra, amely alakjánál fogva nem volt nevezetesebbnek mondható soha, sem szenvedélyességéről, sem ravaszságáról, sem erőszakosságáról: most is közömbös orr volt. Vidéki-fi alázatos orra, amely mosolygott hölgyekre és urakra és kis dicsőségekre, amelyek az emberek kegyességei folytán útjába akadtak. Ez az orr sohasem látszott tudni, hogy neki milyen önérzetesnek kell lenni a gazdája révén. Megmaradott olyannak, mint Debrecenben, mikor a Darabos utcában a címék kenyérsütésére felfigyelt, vagy Péter Pál kocsmája körül a zsírjában sístergő, fokhagymás kolbászra ügyelt. Még csak a nagyváradi cukrászda édesded vaníliás szagaihoz és az itteni nők parfümös púdereihez sem alakult át ennek a kuruc legénynek az orra; arról tán nem is beszélve, hogy nem tanulta meg Párizsnak sem kanálisszagait, sem nagyvilági odőrjeit...

– Most majd én szólalok fel a forradalom ellen, mert a suszterek előbb-utóbb elrontják azt – ismételte a költő, és olyan suttogva beszélt, mintha összeesküvést szőne, amelyet a szomszéd szobában tartózkodó feleségének nem szabad meghallani. – Az a baj, hogy ezek a mi forradalmi vezéreink olyan naivak, mintha tegnap szöktek volna meg a Sacré Coeurből. Mindenkinek hisznek, mert jólesik nekik hinni, mint a bakfisoknak. Kézpénznek veszik a birtokosok és a haszonbérzők udvarlásait, akik olyan hangosan helyeselnek a földbirtok-reformra, hogy a gazdaminiszter alig győzi őket visszatartani attól, hogy földjeiket nyomban föl ne osszák a nincstelenek között. Pedig az ilyen dolog már Dózsa György idejében se ment simán... Tárt karokkal fogadnak keresztényt és zsidót, pedig kellene valami olyan állami hivatalnak is lenni, ahol megnéznék, hogy kinek mi van a füle mögött. A forradalomnak elsősorban egy nagy mérleget kellett volna felállítani, amilyen a vidéki cédulaházak környékén látható, ahová a vásárra vitt barmokat viszik. Meg kellene mérni minden embert, mielőtt telemérenék a kupáját a

forradalom vívmányaival. Mert nincsen olyan bolond, aki most nem szaladna a kútra, amikor ingyen mérnek mindent. Hát még a papok!... Hock Jánosnak tudnia kellene, hogy a papok általában nem szerették őt világ-életében. Nem szerették a szónoklataiért, azt mondták, hogy ezek a szónoklatok, valamint a Hock-féle imakönyvek azoknak a pesti zsidó asszonyoknak készülnek, akik kacérkodnak a keresztény vallással... Károlyi Mihálynak is lehetne annyi esze, hogy pontosan tudja, miszerint a Nemzeti Kaszinóban nem szeretik őt. Sok irigye volt mindig a gazdagsága miatt – nem lehet büntetlenül valakinek akkora földbirtoka –, most még több irigye van a népszerűség miatt. Egy grófnak nem szabad népszerűnek lenni, mert abból csak baj lesz, pláne, ha nem is tud szónokolni. Meglátod, hogy Magyarországon előbb-utóbb elsikkasztják a forradalmat, mert igen nagy zsákkal jön mindenki. A papír-forradalmárokat háttérbe nyomják a forradalom praktikusai. Tudni kellene azt, mint valami mesterséget, amelyet éveken át tanult a legény. Nem lehet minden hajdú harangöntő.

– Szoktál írni? – kérdeztem.

A költő a benuzó, kaszáló, másvilág felé integető karjával a párnája alá mutatott. Valóban volt ott egy kis darab ceruza, amilyenekkel a nők szokták fölírni a mosásba adott ruhát – vagy talán amilyen kis, rongyos ceruzavégeket a kisvárosi szabók használnak a mértékvételnél. Volt ott valami papiros is, rajta mindenféle ákombákomok, amelyek korántsem hasonlítottak a költőnek ama régi, szép, folyamatos, reszketés nélküli írásához, amelyről föltehető, hogy a betűk leírója valaha maga is gyönyörködött azok formájában, bajszában, farkában, üstökében. Ezt az írást majd valahol a másvilágon olvassa el egy szárnyas betűszedő.

...Miután *ez az írás nem szép költői hazugság akart lenni* már kezdettől fogva sem Ady Endre mennybemeneteléről: meg kell még említeni, hogy a beteg szobájában meglehetősen rendetlenség volt, a székek számából sem lehetett megállapítani, hogy itt a vendégek egymásnak adták a kilincset, a költő fekvőhelye se volt olyan állapotban, hogy abban örömet lelne a finnyásabb látogató. Valóban a véget jelentette ez az élettelen környezet is a beteg költő körül, aki életében meglehetősen ügyesen intézte mindig, hogy kisebb betegségeiben is tiszta szanatóriumokban, kellemes ápolás alatt, jó doktorok felügyelete alatt pihenje ki magából a jajokat. Holott a költő barátai ez idő tájt nagyhatalmú urak voltak, könnyen segítségére lehettek volna, ha új olajat akar önteni az élete pislákoló mécsesébe. Nekem ezen a helyen, egy szomorú és rossz szagú, vidéki szoba jutott eszembe, ahol hajdanában egy nyugalmazott színészt láttam haldokolni, akihez a szomszédok már csak azért nézegettek be néhanapján, vajon nem vitte még el az ördög? Úgy látszik, a kivénült színészek és a nemzet ünnepelt költői egyformák lesznek, amikor a végső stáció felé közelednek. Sohasem felejttem a penzionált komédiás kék csíkos dunyháját, amely alól akaratoskodva kidugta halál-lábát, amidőn mézespálinkát követelt abból a sommácskából, amelyet a szomszédasszonyra bízott. „Reggelig úgyis meghalok. Mért sajnálják tőlem?” – érvelt a maga igaza mellett Dálnoki Gaál Gyula, az egykori színigazgató.

A nemzet ünnepelt költője csaknem ilyen szavakat mondott, amikor kifogyóban levő fiaskója megtöltését követelte.

Úgy emlékszem, megtöltötték.

Az ablakhoz álltam, ahonnan a pesti utcát nézegettem, amíg a költő a maga pókhálójával

bíbelődött.

...Akkoriban már nem voltak „giltek” azok a szent esküvések, amelyeket a magyar urak részben I. Ferenc József, részben IV. Károly király kezébe elhelyeztek: – Hock János főtisztelendő úr előtt lerakott fogadalmak számítottak valamit ebben a rongyos életben. (Ki gondolta volna, hogy mennyi mindenféle fogadalmat kell majd még kellő helyen elhelyezni a magyar uraknak, amint az idők változnak?) Nos, és miután fogadalmaikat letétbe helyezték a mind hallgatagabbá váltott, mind kevesebbet beszélő és szónokló egyházatyánál (mintha az ő lelkiismeretét nyomta volna az a sok hiábavaló eskü!) – megnyugodtak a magyar urak, mint akik legdrágább kincsüket, becsületüket a legmegbízhatóbb páncélszekrényben tudják.

1918. december. Pest kezdi élvezni a jól sikerült vér nélküli forradalom örömeit: vadonatúj kékbankók kerülnek forgalomba, amelyeket valahol, valamerre bizonyára a háború továbbfolytatásához őriztek. Azt lehetne mondani, hogy a karácsony szent ünnepe évek óta nem ismert derűvel közelgett az októberi Pest felé: – itthon volt jóformán mindenki, aki idáig a lövészárkokban töltötte a Jézuska estéjét.

A Belváros, ahol a költő lakott: déltájban már békebeli külsejét öltötte magára e decemberben.

A költő javában haldoklott – mint mondják: igen csúnya és többé gyógyíthatatlan sebekkel volt telve a teste, mint ama bibliai belpoklosé –, az ablakhoz csak ritkán mehetett, hogy szemügyre vegye az úgynevezett pesti utcát, amelynek nagy jelentőséget volt szokás tulajdonítani az elmúlt forradalmi napokban. – Nos, a pesti utca a Belvárosban nagyon is kitett magáért. – A huszártiszti uniformisok még divatban vannak, de a tiszt urak kitalálnak amolyan hófehér gallért, amellyel rangjelzésüket eltakarják. Igen, vászondarab alá rejtették a gyönyörű főhadnagyi páros csillagokat, a kapitányi sarzsíkat, sőt az aranygallérokat is. Nem kell izgatni a közvéleményt, mondták, és kardot sem kötöttek, amikor a Váci utcába mentek sétálni.

Más katonatisztek, akik lelkiismeretüknél és gondolkodásuknál fogva kevésbé érezték magukat felelősnek a háború kitalálásában (különösen a tartalékosok között akadt ilyen), a zavaros időkben inkább előléptették magukat: mindenféle csillagokat varrattak fel a szabóval, a főhadnagyként lehetőleg századosok lettek, hogy emígy is tekintélyt szerezzenek pesti hölgyismerőseiknél. De ezek mégis kevesebben voltak: – a legtöbb katonatiszt lenyírott, levágott csillagokkal szállott fel a villamosvasútra, amit azelőtt csak várfogság esetén vállaltak volna.

És a nők?

Decemberben már nem volt divat a kokárda a szív fölött – már rég visszaadták szolgálóiknak, házmesternéiknek azokat a kopottas ruhákat az úrhölgyek, amelyekbe a forradalom első napjaiban elrejtőztek, különösen azoknak az exponált uraknak nejei, amely uraknak még nem volt idejük letehetni az esküt. Párizs járta már a maga nemzetközi divatjával, selymek, parfümök, kalapok jelennek meg, amelyek valamely csodálatos úton jutnak hirtelen a nők birtokába. Ködmönt, rövid bundácskát csak azok a nők viselnek Pesten, akik a Felvidék vagy Erdély felől menekültek; a vérbeli pesti nő már olyan pontosan tudja a párizsi divatot, mintha nem is lett volna világháború. Az urak szájában egyiptomi cigaretta.

A költő abbahagyja révedezését, felül az ágyban, titokteljesen magához int, mintha valami nagy titkot akarna a lelkemre kötni és a fülembe súgja:

– Mondd meg a barátaimnak – tudod, hogy kiknek –, karácsony este ne hagyjanak itt egyedül.

Hozzanak bort magukkal.

A diadalmas forradalom, amelynek egyik előidézője a költő is volt: ennyivel jutalmazta meg 1918 karácsony estéjén elárvult gyermekét. Az újesztendő harmadik hetében a legnagyobb szívbéli és hivatalos ünnepélyességgel eltemették a Nemzeti Múzeum előcsarnokából.

Ballai László: Háromszáz méter magasan

Háromszáz méter magasan. Nem százötvenen, mint a Gellért-hegyen. Ráadásul onnan nem is érződik a magasság, egy tömör dombról sohasem. De egy végtelenbe lőtt nyíl hegyéről igencsak, melyről már-már az égbe döfődik az ember is, ahonnan gombostűfejeknek látszanak az alatt nyüzsgő emberek. Alant, nem a hegy kiszorította kellő lanyhulású szögből tekintve, de függőlegesen alattunk. A fémszerkezet rácsozata semmilyen tériszonytól nem védi meg a tekintetet, és ami lenről háromszáz méter magasnak, az föntről hatszáz méter mélységnek tűnik. Belegondolni is borzongató, hogy valakik e nyaktörő magasságba nem, mint turisták látogattak fel, hanem a munkájukat végezték, s itt fent, a már összeszegecselt fémgerendákon üldögélve ebédeltek meg nyugodtan, a semmibe lógatva a lábukat, holott, ha csak ösztönszerűen egy lehulló kenyérdarab után kapnak, egyensúlyukból kibillenve szörnyű halál torka várja őket.

Vagy az Eiffel-torony nem nyíl, hanem diadalkapun álló obeliszk? Hódolat a megnyert csaták után elveszett hitnek? Idefentről lenézve fémszerkezetek, egymásba hajló acél bordaívek. Ívbordák? Cromwell katonáit hívták vasbordájúaknak, akik parancsra, leszegett fejjel nekimentek akárkinek is, anélkül, hogy végiggondolták volna a harcukat. Olyanok voltak, mint mi, magyarok, tartottak valami rettenetes, soha nem volt hitet. Ezek az acélbordák az eget tartják. De az ég felől szörnyű mélység látszik, rettenetes vonzó, ölébe imbolygató mélység. Az első, az igaz obeliszkeket szfinxek őrizték. Budapesten az Operaházat vigyázza e hölgyek legméltóságosabbika. Hát amint nézte az Andrássy úti éjbe pislogó tekintettel a kőarcot, egyszer csak földbe gyökerezett a lába. Adél asszony! A Dalszínház utca felőli kőoroszlán nem más, mint Adél asszony. „Gyere már, Agyibagyi, mert még bezárják a kocsmát” – így az aggódó, hű barát. Adél asszony, suttogta az ajka, és már fel is futott a hozzá vezető lépcsőn: „Várj! Még csak egy szót mondok neki.” Már fel is pattant a szobor hátára, de amint a füléhez hajolt, hogy felejthetetlen szavakat susogjon belé, le is csúszott róla és nagy csattanással elterült a kövezeten. „Már csak ez hiányzott!” – hallotta, miközben felnyalábolták. Aggodalmasan megkérdezte: „A kalapomat is hozod?” „Minek hord ilyen drága, nyúlászór holmit az, aki csak elhagyja?” Mekkora lenne a csattanás, ha háromszáz méter magasból zuhanna alá?

Hol is vette azt a kalapot? A kifogástalan öltözködés nagyon fontos. Itt Párizsban klakknál nem is adja alább. Még megszólná ez a sok klakőr. Frakk, keményített ingmell, pikémellény a haute saisonban. „Micsoda világfi, oldalán egy szép, mondén hölgygel” – mondanák a pesti kalapkeresők. Holott egy úgynevezett szalon ajtaját át nem lépte volna, irodalmi, vagy művészeti

„kitűnőséggel” alig beszélt. Csupán mint újságíró tett kötelességszerű látogatást néhány politikusnál. Neki Charles Baudelaire-el Paul Verlaine-nel, meg azzal a csodakölyökkel, Arthur Rimbaud-val (aki tizenkilenc éves koráig papírra veti a világ másfélszáz legfelkavaróbb írását, majd eltűnik Afrika dzsungelében) és persze Émile Zolával lett volna találkozása, de hát ők halottak. A boulevard-ok fényei mindenkit elkápráztatnak és elnyelnek (az Andrásy út a Champs-Élysées-hez képest mellékutca csupán), ott úgy, mint a színházakban mindenki kész arra, hogy „közönség” legyen, a nagy kicsivé, a kicsi naggyá válhasson és végtére a szemetes is „monsieur”. Egyik ámultból a másikba eshet a törpe magyar szellem, holott itt ugyanúgy végig lehet szórakozni vagy szomorkodni az éjszakát, mint Váradon vagy Budapesten. Mi hát akkor Párizs?

A világ fővárosa, mely, ha síkságon fekszik, épített egy háromszáz méter magas tornyot, hogy arról csodáltassa önmagát. Vasbordák, vasszegek, bíborszín tapéták, pazar csillárok, falikarok, vér és arany, minden ebből lesz, és ezzé változik. Vér. Az orvos szánakozó – vagy undorodó? – tekintete. Követségi orvos. Több mint doktor, hivatal. Kezet nyújtott, majd kezet mosott. Csokornyakkendő. Vizenyős mosolyú tekintet. Vajon milyen szer rabja a doktor úr? Kedélyes modor. A kezét s teste egyéb részeit borító, makacs, fájdalmas kiütéseket alig is akarta megtekinteni. „Uram, ön komoly beteg. Gyógyítására nem is vállalkozhatom. Specialistára van szüksége. Szívesen adok ajánló sorokat egy megbízható szakorvoshoz.” Megint kezet mosott. Kész Pilátus. Megírta és leragasztotta ajánló levelét. „Erre a címre fáradjon el” – nyújtotta át a levelet, ezúttal olyan ügyességgel, hogy ne kelljen újra kezet mosnia. Az utcán felszakította a borítékot. A doktor specialista barátja figyelmébe ajánlott egy magyar író, akinél a „Syph. Sec.” tüneteit konstataálta. Megtántorodott. Sejtette, tudta, biztos volt benne. De leírva látni az igazságot, ráadásul rövidítve, hét betűben...

Nap ragyogtatta tavaszi délelőtt a Boulevard Courcelles-en. Megtántorodott kezében a papírral (lelettel? lehet ilyen egy „lelet”?) A betegség minden eddigi kínja, viszketegség, idegláz, álmatlanság ártatlan náthának tűnt e végső pillanatban. Érezte, amint eltorzul az arca, toroka elszorul, szemébe könnyek tolnak. Eddig bármilyen betegségre lehetett gondolni, de most szörnyű ítélet nehezedik a nyakára. Párizsból el kell tűnnie. A világból is. Méreg? A Szajna? Vagy vasútjegyet vált a másvilágra, s a Gare de l’Estről kirobogó vonat elé veti magát! Nem is csak a halálról van szó. A vérpadra lépni valamely eszme vagy nemzet mártírjaként. De ez a fertőzés, undor, a test eleven börtönébe zártság. Mit mond a szfinxnek? Mit suttog márványfülébe? „Syph. Sec.?” Fogadja-e beteg csókjait? Lehet-e, kell-e, szabad-e csókolnia még őt? „Nem szabad” – ezt ő nem ismeri.

Vasbordák, vasívek, vasjelek, mélybe mutatók. Most azt várja tőle a világ, hogy vesse le magát. Hiszen vége mindennek, a szerelemnek, az irodalomnak, Párizsnak. De Párizsnak nem. A Szajna közönyösen görgeti tovább a hajkait. A korszón továbbra is kicsinosított hölgyekben és ideges léptű lovakban gyönyörködnek a kivasalt ruhájú aranyifjúk. Feljebb, a képviselőházban a politika komor, zsakettes urai tovább szövögetik a gyarmati népek és a dolgozó osztályok elnyomásának körmönfont módozatait. Még távolabb, a Sacre Coeur táján barettes, nagyhajú festőkkel készíttetnek magukról vázlatot rövid köpönyeges leányok. Szőkén, gesztenyebarnán kacag a boldogság. A Mouline Rouge-ból és a többi, mulatóvá avanszált malomból már az esti revühöz felszolgáló nyúlpecsenye illata szállong. Még távolabb, valahol az Ille de France párába burkolózó síkságán túl messze, ott a Duna. A Szajna partján él a Másik, az is én vagyok, két életet él két alakban egy halott. A Duna partján a Démonok űznek csúfot velem, a Szajna partján álmokba von be százféle, szűz szerelem. Micsoda gondolatok. Vagy nem csak

gondolatok? Ez a valóság? Mi a valóság, ha nem költészet?

Forog a mélység, forogat, éjszaka láza. Forgóajtó. Odaröpít az ismerős kávéházi asztalhoz. A pincér már ráilleszti a fehér asztalkendőt a bordói palackra. Először könnyű borok szükségesek, munkához valók. Ó, az ostobák azt hiszik, italozva nem lehet dolgozni. Persze, cipősarkot szegelni nem lehet, de a fantáziák világában a könnyű mámor a lélekvezető, a szesz pedig ébren tart. Mindig csak egy-két korty, persze. Vigyázni kell, nehogy átbillenjen az ember a részegségbe. És e két világ szélén billegés oly megvilágító. Mind élesebben látszik, Magyarország, amint az alispánok és szolgabírók a feudalizmus lovai közé cserdítenek. A színpadfényes Budapest, mely csak Kossuth-rongyoknak és Bocskai-mellényeknek tud hozsannázni és csak az avas nemzetiségtől büzlő szalonna megy le a gyomrán. Budapest a cinikus, ízlésben felszínes, őszintétlen és bátortalan város, irodalmában jól élnek az élősdik magyarkodók – akik valósággal intézményesítik magukat – vagy a fáradt dekadensek, a hazug pózolók s a magukat Európa tükrében nézdegélők. A nemzeti küzdelem pedig fel-fellobbantja az álhazafiságot, mely a nemzeti eszmét kisajátítva azt arrogálja magáról, hogy az övé az igazi hazaszeretet. Holott az új, emberséges, világos világot nyomja, hajtja fölfelé az örök kauzalitás, az egyetlen igazság: a természettudományi. Csak a gyöngék roskadnak térdre. A kemények többen vannak s máris, e csodás műhely izzó, háborgó. A jövődőt formálják ott. A jobb jövődőt. Mindnyájunk jövődőjét. Nekünk előlről kell kezdeni a dolgot az első rendnél, aztán a másodiknál s a harmadiknál végre. Rangokkal, kiváltságokkal, ösdurvaságokkal, arisztokráciával és klérussal s a kiszipolyozó tőkével egyszerre kell végezni. Hogy? Tekintsünk Franciaországra. Míg Magyarországon arisztokraták és földesurak a politikai vezetők, idekint a feudális rendet, a régi duc-öket, marquis-kat, vicomte-okat, grófokat és bárókat a forradalmak régen leszorították az aktivitástól, és politikai befolyásukat teljesen elragadták. Egy félszázad óta száz miniszterből ha egy féltucatnyi került ki a hajdani történelmi osztályokból, a bourgeoisie tart kezében minden hatalmat. Itt tisztelik a bátorságot. Írók, politikusok, publicisták, még a royalisták is, bátorságuknak köszönhetik népszerűségüket, mellyel kimondják a kritikát, a hitt igazságot. Sohasem hazudni! Nincsen felségesebb, istenítőbb, mint a megmondás vagy a megírás boldogsága. A cikk készen, újabb palack üres. Már tovább forogat az éjszaka láza, jöhet a pezsgőpukkanás, jöhet az orfeum, a zenés színház. De nappal van, sehol egy gázlámpa gömbbúrája, csak ez az átkozott szédülés.

A gyűlölet mérhetetlen hulláma önti el. Tanuljatok gyűlölni Zola Emiltől! Gyűöljétek mindent, ami a haladó világkerékre ráfekszik: sötétséget, bigottságot, impotenciát. Nem a szeretet fogja megváltani a világot, hanem ez a nagy gyűlölet, mert gyűlölet: világosság! Nem imádott még senki úgy, mint Zola Emil, aki magában egy fényes küllő a haladó világkerékben. Sokan hallják a föld dübörgését s hirdetik, hogy jön az új világ, a világosság világa. Bizony mondom: ha jó, az új küllő sietteti. Az új küllő... Micsoda szégyen. Hogyan lesz ő most már férfi? Hogy állhat az asszony elé? Mint lesz most már szenvedélyes ölekezésük, forró szerelmes lázuk? Hogyan tárhatja fel előtte sebes testét, melyet oly szenvedéllyel simogattak csókoltak? Lehet-e sebeket csókolni? Csak azokat lehet, kell. Adél asszony megértése, szerelme most derül ki majd igazán. Bármily fertelmes, ez is csak egy betegség, ráadásul itt Párizsban nem éppen ritkaságszámba menő. Itt vannak a legjobb „specialisták”. Sohasem hazudni. Miért nem védekeznek ellene? Például Magyarországon erről a nyavalyáról miért csak az orvosok mernek diskurálni és azok is nagyon diszkréten? Miért nem tárgyalja ezt a nagy kérdést a tisztelt publikum? Hiszen nem az orvosok között pusztít ez talán, hanem a tisztelt publikumban! Franciaországban nemsokára a

tizenhat éven felüli iskolás fiúknak és leányoknak külön előadást fognak tartani erről a pestisről, a vér rettenetes pestiséről, e valóságos vörös pestisről. Megmagyarázzák, hogy lehet védekezni ellene, elkerülni és elűzni. Franciaországban annyit már mégis beoltottak a köztudatba, hogy ez a betegség nem gyalázóbb, mint bármelyik is. Gyógyítani kell, s gyógyítani lehet könnyen...

Meggyógyul tehát, és beleveti magát az ő Párizsába, az ő Budapestjébe. Ezt a Párizst, ezt a Budapestet, az általa meglátott jövőt kell megértenie mindenkinek, különben felfaljuk egymást. Hiába a polgárságé itt a bank, a börze, az ipari és kereskedelmi vállalkozások, a közhivatalok, a parlament, az egész politikai élet, a sajtó, a művészetek, az irodalom, hiába a szociális intézkedések, a pénznek túlhatalma van. Az aranyak. Mindenki az aranyak csörgésére figyel, mely drága ruhasuhogássá, parfümillattá, pezsgőfüstté változik. Hiába a szabadság, a szellem, a könnyedség, az ízlés, ha abroncsban vergődik. Amint a német szocialista teuton marad, akként él titokban a gloire mámoros vágya a leglefejezhetőbb francia szocialistában is. Ma már némelyik francia szocialista nemcsak azt vitatja, hogy ő „honibb” francia bárkinél, de szidja azokat az elvtársakat, akik a hadsereget gyöngíteni akarják. A nacionalista írók nemsokára eljárhatnak iskolába a szocialista írástudókhoz. Az oroszok abroncsokon ugrálnak, a vörös lobogókra már rászótták a német sas s a gall kakas képét. A szocialisták évtizedeket csúsznak visszafelé s vezetőjük alighanem látta magát párszor álmában hermelines császári palástban. Arany és vér. És az arany, nemzeti gőzőkkel felolvasztva vért akar.

Párizs is még csak lehetőség, ha nem is oly távoli, mint az új Magyarország, ahol a szociális harcok és nemzeti rebellió kiabálása mögött újra meg újra nem valósul meg semmi. Párizs épített egy háromszáz méter magas tornyot, hogy csodálja a világ. A Gellért-hegy mindig is volt, új hitek hírnökeinek letaszítására való. Az Eiffel-torony új, égbe mutató hit. A hit mindig csak a kezdet, és mindig azoké, akiké a jövő, akik építeni tudnak. Munkások, amint pihenőt tartva kicsomagolják az asztalkendőket, melybe monogramot hímezett az imádott kéz, mert az elemózsia becsomagolásán túl is a van szerelem. Lehet éppen pompásabb étkeket, fogolypecsenyét, nyúlástétomot vagy strasbourgi libamájat rendelni a Bois de Boulogne kisvendéglőjében, a Quartier Latin füstarabeszkés mulatójában, vagy a Champs-Élysées tükörfényes szállodai éttermében. Ám a munkások az acélgerendán, háromszáz méter magasan falatoznak. Az az ebéd az ebéd, amit itt költenek el. A halál szemébe kacagva elfalatozott szalonna, kolbász, vagy szalámi, melynek minden, hüvelykujj felé néző zsebkéssel levágott szeletével többé válik az élet. Az élet, melynek győznie kell, amint győzött is Ady Endre felett 1904. május 11-én.

Krúdy Gyula: Váci utcai hölgytisztelet

A Váci utca és a Kishíd utca sarkán állott egy ezüst fűzfa, egymagában füttyörészett a szélben,

tavasszal kihajtott, ősszel hervadozott, de általában mindig valamely szerelmi érzelmet fejezett ki magatartásával, mint a fűzfa általában.

Ezüst leveleit néha megsimogatták a Váci utcai hölgyek kezükkel, mint egykor Liszt Ferenc híres zenész fűrtjeit, mikor Pesten koncertezett, és kardot kötött az oldalára, amely kardot ajándékba kapta tisztelőitől.

Ezüstfűzfának, mert így nevezték a Váci utca örökös leskelődőjét, ugyancsak volt kardja a díszmagyarjához, amikor koronázás vagy hasonló ünnepély volt a városban, és a nőket karddal kellett meghódítani. Más ünnepély hiányában Ezüsthűzfa a mindenkor Szent István-napokon is felkötötte piros bársonytokos kardját, hogy növelje az áhítatot a Váci utcában, mert innen messzire esett a vérmezei ökörsütés.

Ezüstcsengésű hangon (amelyet rossznyelvek a kecske mekegéséhez hasonlítottak) saját költeményeit szavalta a Váci utcai hölgyeknek, akik egy pillanatra megállottak kesztyű- és kalapvásárlás közben, hogy Ezüsthűzfa verseit meghallgassák.

De ezenkívül jóban kellett lenni Ezüsthűzfával az uraknak és hölgyeknek, mert ha nem verset mondott, azzal töltötte idejét állomáshelyén, a Váci utca és Kishíd utca sarkán, hogy mindenkire rosszat mondjon, aki előtte a korzón elhaladt.

Hosszadalmas ácsorgása alatt ugyanis rájött mindenféle titkokra, amelyek a Váci utcai hölgyek lépteit követték, mint valamely láthatatlan macskák.

Minden úrnak és nőnek volt valamely be nem vallott titka, amely miatt a Váci utcát látogatta. Nők és férfiak ismeretségei fejlődtek itt olyan meleg barátsággá, hogy már el sem tudtak lenni egymás látása nélkül. Nemcsak a kocsmárosnék, vendéglősnék várják, hogy lovagjaik mindennap felkeressék őket, hogy főztjükből egyenek, italukból igyanak, de a Váci utcai hölgyek is elvárják lovagjaiktól, hogy mindennapi látogatásukat a korzón elvégezzék, és tiszteletüket tegyék.

Nem lehet olyan öregember a városban, aki fel volna mentve a hölgytisztelet (a Frauendienst) alól, még ha életkora vetekedne is Apponyi Albertével.

A közelebbi korosztályok, akik az 1885-i országos kiállítások voltak fiatal emberek, pláne kötelesek a hölgyek szolgálatára lenni... Nos, éppen a hölgytisztelet körül előforduló titkokból tudott meg sok mindent az idők folyamán az állomáshelyén állongó, Váci utcai Ezüsthűzfa.

– Ha ő egyszer kinyitná a száját (azaz beszélni kezdene), aligha volna asszonyság a fővárosban, aki végig merne sétálni az utcán.

– Ez volt az általános vélemény a szakállt növelő Ezüsthűzfáról, mert abban az időben az urak szakállt hordtak, csak az inasok borotválták az arcukat.

Némelyeket lelökhetett gróf Keglevich a gyalogjáróról a tekintetével vagy a könyökével, mondván: hogy „ezt a fickót többé ne lássam itt alkalmatlankodni”. Leüthette a kalapját (és meghengergethette a porban) Ráth Karcsi, a polgármester fia : bárkinek, akinek fizimiskáját megunt a korzón. De Ezüsthűzfához egyetlen „terrorista” se nyúlt, aki szétvetett könyökkel és még szélesebb léptekkel, szegletes vállakkal és gallérba nyomott tokával ment végig a Váci utcán. Ezüsthűzfát kikerülte az istennyila, amely a divattal felbukkanva belecsapdosott a Váci utcába, hogy minden kutyakorbácsot eladtak a boltosok a városban. Egyetlen cipő se tapodott szándékosan Ezüsthűzfa lábára.

– Nem a gólya költött, belvárosi gyerek vagyok magam is! – mond merevre vasalt arckifejezéssel Ezüsthűzfa, amely kifejezést éppen a Kishíd utcai borbély tükrében tanulták az akkori gavallérok. Fagyott arca volt ...

... Kikericsy kisasszony, akiről tudjuk, hogy a Váci utcai korzó koszorújához tartozott, amíg szinte tízlépésnyi távolságból küldte mosolygó, felragyogó tekintetét Ezüsthűzfa felé, magában megkérdezte:

– Vajon mit tud rólam a gazember, hogy mindig olyan szemtelenül vigyorog?

Ám a Váci utcai nők, köztük Kikericsy: elszántan állották Ezüsthűzfa (és társai) gyanúsító mosolyát, ugyanezért ez a mosoly eltűnt, hogy helyet adjon annak a másik arckifejezésnek és testi magatartásnak, amelyet „hölgytisztelet” néven ismertek, amely kijárt minden olyan hölgynek, aki nem jött zavarba a Váci utca Scillái és Carybdisei között. (Aki kiállotta a szemtelen tekintetek tűzpróbáját.)

A „hölgytisztelet” pedig abból a ceremóniából állott, hogy a lovag kiegyenesítette derekát, bal lábát lassan jobb lábához húzta eddigi terpeszkedő állásából, és mikor a lábak összeértek, a lovag alig észrevehetőig összehúzódtatta bokáját, mint akár egy udvari tiszt, amikor fejedelmi vérből származott női sarjadékot üdvözöl.

Ugyanekkor mereven felemelte jobb kezét kalapja karimájáig, és a kalapot, mintha az valami középkori barett vagy tollas föveg volna: karimájánál fogva fejéről leemelte egészen a derekáig. Ugyanekkor bal kezét a derekára helyezte, körülbelül arra a helyre, ahol a kardmarkolatnak kellett volna lenni.

Így állott levett kalappal a lovag, és szemét abba az irányba szegezte, ahol a megtisztelt hölgy lábbelije érintette a földet. Ha szél borzolta fel a hölgy lengő, hullámzó szoknyáját és a Váci utcát: látszott is a lábbeli, mint valamely kirakatban, de többnyire csak a helyét lehetett sejteni.

Ez volt a „hölgytisztelet”, amely azt mondta a maga néma nyelvén:

– Rendelkezzék életem felett, szenyóra ... Könyörgöm, hogy vegye igénybe szolgálatomat, grófné. Parancsolja meg, hogy kit tegyek el láb alól a városban, vagy kinek zászlájához csatlakozzam, hercegnő. Esedezem, hogy ajándékozzon meg egyetlen szavával, fejedelmi hölgy.

Abban az időben, mikor még volt legyezőnyelv, virágnyelv és kotillionnyelv, a Hölgytisztelet-nyelv ezeket a mondanivalókat fejezte ki. Olyan tiszteletreméltó volt ez a nyelv, hogy még az esetlegesen sértő szerelmi vágyakozásnak se volt benne kifejezése. A hagyomány szerint Pórfi, a kalapos tanította meg e köszöntésre az urakat, miután kalapjait eladta.

Ilyen köszönéssel tette jóvá hibáját Ezüsthűzfa, amely hibát vakmerő tekingetésével esetleg elkövetett volna. Lehajtott fővel kért bocsánatot...

*

És ezt jó l is tette, mert a Váci utcai korzó még tele volt a régi világbeli gavallérokkal, akik úgy voltak nevelve, hogy ismeretlenül is egy hölgy segítségére legyenek, ha a hölgynek erre szüksége volna. Itt jártak még a 19. századbeli gavallérok, akik tele voltak magukba fojtott bátorsággal, mert Ferenc József uralkodásának nagy részében nem volt háború... És ha el is pukkant néhány puska Boszniaiban, vagy a burkusok lőttek Königsgrätznél, a Váci utcai gavallérok ezt csak messziről hallhatták, mert a háborítás ügye a hivatásos katonákra volt bízva.

A Váci utcai gavallérok a 19. században hiába áhítoznak háború után, hogy a katonai pályán érvényesülhessenek; a maguk civil életében kellett tehát megmutatni, hogy ki a legény a gáton. Ferenc Jó zsef látszólag örökké békekességben fog kormányozni országai felett, s ezért még a legkényesebb gavallérok is szívesen verekedtek utcán, bálteremben, még vendéglőben is, hogy bátorságukat bizonyítsák. Hogyne verekedtek volna a Váci utcában, ha egy odavaló dámát kellett megvédelmezni?

Kikericsynek, mint mondani szokás: csak Rittyenteni kellett volna egyet, hogy egytucatnyi gavallér, akár a régi, akár a korabeli évjáratból felelősségre vonja Ezüsthűzfát szemtelen mosolyáért, ha az viselkedését a nyomon következő „hölgytisztelettel” mindjárt nem reperálta volna ...

Itt voltak az összes valamirevaló lovagok a városból. A turf lovagjai, akik a közeli Turf-negyedből (az Országos Kaszinó körüli utcákból, a Turf-Szalomból, a Lovaregyletből) eljöttek déli sétájukra a Váci utcába, hogy hosszadalmasabban szemügyre vehessék azokat a hölgyeket, akiket odakint a zöld gyepen elfoglaltságuk miatt nem udvarolhatnak körül olyanformán, mint azok megérdemelnék. Itteni hölgyek toalettszíneiből válogatták össze versenyszíneiket az új istállótulajdonosok, akik még nem kötötték le magukat bizonyos színhez, hogy ahhoz életük végéig hűségesek maradjanak. De ugyancsak itt sétáltak azokba az ismert színekbe öltözött hölgyek, amely színeknek a győzelmét odakint a Városligetben ezrek és ezrek fogadták. Meszlényi Adrienné, a Nemzeti Színház tagja versenynapokon arany és ezüsttel kombinált színű ruhákban mutatkozott a Váci utcában, éppen titkos kérője, Szemere Miklós úr kedvéért. És a pesti bankigazgatónék, akiknek férjei a bécsi Rotschilddal voltak üzleti barátságban, gyakran jelentek meg sárgában és kékben, ha valamely nevezetesebb lóverseny volt tervbe véve délutánra, amikor Kotschild is futtatja lovait.

A Váci utcán jártak végig az ország politikusai, akik a parlamenti viharokból szívesen menekültek e rózsáskertbe, ahol eleven rózsák illatosították az utcát.

És a közeli Mágnáskaszinóból a déli lunch előtt ugyancsak nagy sétákat tettek a Váci utcában azok az urak, akik a klubjukba jártak étkezni. Az ősz hajú Alapi Salamon levett kalappal, mintha a hölgyvilág iránt való tiszteletből tenné, mendegélt végig a Váci utcán. Pazonyi Elek Gusztáv szolgálaton kívüli ezredes ugyancsak megmutatta magát abból a szempontból, hogy a párbajszabályokra még mindig vigyáz. Az ő elnöklete alatt működő fegyverbírószág a hölgyek megsértéséért még mindig a pisztolypárbajt ajánlja a legcélravezetőbbnek.

Kikericsy kisasszony tehát nem állott volna védelem nélkül, ha Ezüsthűzfát viselkedéséért felelősségre vonja... Mint éppen az a bizonyos Váci utcai asszonyosság tette, aki férjével hangos utcai csetepatét kezdett, a védelmére előrohanó lovagokkal férjét jó l helybenhagyatta. így tett három férjével egymás után, miután négy szemközt férjei bizonyultak erősebbeknek. Kicsalta őket az utcára verekedni.

2

Ámde jött egy nap, egy nap a sok között, amikor a grófok és a bárók, a céllövők és a testi mozgásért rajongó gavallérok nem tartották meg szokásos déli sétájukat a Váci utcában, behúzódtak a Nemzeti Kaszinóba, mint valami lovagvárba, ahol esetleg védekezésre kerül a sor. Kun Béla kihirdette a kommunizmust Budapesten.

A grófok, bárók, stb.-iek nemigen tudták, hogy mi az a kommunizmus, erről a tudományról

is, mint annyi másról a nagy olvasottságú Üchtritz Zsigmond bárónak volt valamely fogalma, aki lóversenyidőn kívüli minden szabad idejét amúgy is a Kaszinó könyvtárában tölti, olyan könyvek olvasgatásával, amelyeknek hasznát az életben amúgy se veszi.

Csak Ezüsfűzfa, a történetben már említett Váci utcai gavallér tudta nyomban a kommunizmus mibenlétét, amint annak diadalmas napja felvirradt.

– Bucharin? Biliárdoztam vele a Sztanoj kávéházban. Csicserin? Sakkoztam vele a Sakk Körben. Csellingérián? Szakállt növesztettünk együtt az Otthon kávéházban!

Nem volt olyan nevezetes kommunista, akit Ezüsfűzfa ne ismert volna, és ismeretségei révén nyomban termelőbiztos, körzetvezető, bizalmi férfi, vagy isten tudja, hogy mi is lett tulajdonképpen... Állt a Váci utca sarkán, mint a Tanácskormány megbízottja, és ördögien mosolygott, anélkül hogy a „Hölgytiszteletet” megadta volna ...

A Váci utca termelőbiztosa – mondták Ezüsfűzfára, akik értettek valamit a dolgokhoz.

...Kikericsy kisasszony, aki mindig a divat áramlatával, „Svungjával” szeretett úszni, hálát adott magában, hogy a nagy kommunistával megőrizte a jó viszonyt, a kellő tisztelettel (az apostoloknak, szenteknek és nagy reformátoroknak kijáró tisztelettel) hallgatta Ezüsfűzfát a Váci utcában.

– Mester, nem is tudom, hogy nevezem önt, Savanarolának vagy Zwingli Jánosnak? Ön megtérített, hívebb híve nincs a kommunizmusnak a mai naptól kezdve, mint én – mondta lelkesen Kikericsy kisasszony, amikor a Váci utca sarkán a falról (sétabotjával kísérte a sorokat) Ezüsfűzfa, nagy csoporttól körülvéve, hangosan felolvasta a hirdetményt, amelyet a boldogult Tanácskormány minden házfalra kiragasztott.

Mintha csak az említett gavallér egyedül tudott volna olvasni a Váci utca sétálóí közül...

A járókelők megállottak, a hölgyek a pihegő keblükre szorították a kezüket, a boltosok ott hagyták boltjaikat, Podmaniczky Frigyes megállott (pedig sohasem állott meg, mert álltából nem tudott továbbmenni külső segítség nélkül az elaggott óramű), a még divatban lévő komfortáblisokról leszállottak az ügynöki teendőik után kocsizó urak, a sohasem látott Váci utcai házmesterek, a „házbizalmiak” kibújtak irodáikból, hogy Ezüsfűzfát meghallgassák, midőn harmadszor vagy negyedszer olvasta fel a házfalra ragasztott nyomtatott hirdetményt. Olyan hangsúlyozással, hogy a hölgyeknek libabőrös lett a hátuk (mint a hideg fürdőben, ahová a gőzfürdőben véletlenül belépnek), vagy megszerelmesedtek az előadóba, mint nemrégén Friedrich Istvánba a lánchídi csata idején, a konflisokba visszazállottak a pasasérok, azzal a gondolattal, hogy most már mindent tudnak, a kereskedők egyhangúlag kívánták, hogy bárcsak Ezüsfűzfát neveznék ki komisszáriusnak (vagy hasonlónak) a Váci utca területére, mert ezzel a férfúval érdemes volna együtt dolgozni, Podmaniczky Frigyes megnyugodva tipegett tovább Hoffmann meséiből való lépteivel:

– Nem lehet olyan nagy a veszedelem, mint akkor, mikor Tisza Kálmán kiválóit a balközépből, és a kormányban miniszterséget vállalt – selypítette a nagy időket látott öregúr.

Csak a házmesterek dobták levegőbe a sapkáikat, amikor Ezüsfűzfa a hirdetményből azt olvasta ki a Váci utca sarkán, hogy a házmesterek feljebbvalói lettek a háziuraknak.

– Minek nevezzelek, Mózesem, aki a Vörös-tengeren vezetted át a lakosságot? – lelkendezett

Kikericsy kisasszony, amikor negyedszer is végighallgatta Ezüstfűzfa előadását.

– Nevezz testvérednek - felelt Ezüstfűzfa, aki annyit tudott az orosz nyelvből, hogy mindenkit tegeznek benne. – Nevezz testvérednek, és gondold meg, hogy a szabad szerelem törvényei lettek kötelezők a város területén.

– Mindig erre vágyakoztam – mond a hölgy, aki (Vörös) Katonáné név alatt folytatta működését e naptól kezdve Budapesten.

*

A „szabad szerelemnek” valóban több híve lett a Váci utcában, mint azt hinni lehetett, miután a kommunizmust bevezették, és különböző irodák nyíltak a városban, ahol nagy hajú, sápadt arcú fiatal emberek naponta órák hosszáig magyarázták, hogy mit is kell tenni egy igazi kommunistának.

Irodája lett Ezüstfűzfának is, nem messzire attól a helytől, ahol régen állomásozott. Most íróasztalnál ült a Régiposta utcában, aláírt mindenféle iratokat, amelyeket a környék házmesterei kötegszámra cipeltek irodájába. Ezekben az iratokban a Váci utcai lakosok nevei voltak felsorolva. Ezüstfűzfa néha kikapott egy nevet az iratokból.

– Monaszterly? Monaszterly? Úgy tudom, hogy az egy szindikalista? – kiáltott fel gyanakodva, és vörös plajbásszal megpipázta a nevet. Mire Monaszterly úr (a régi selyemkereskedő családból) a házmester kíséretében megjelent az irodában, és bebizonyította, hogy mindig „zimmerwaldista” volt egész életében. A házmester, akinek tanúskodni kellett Monaszterly úr mellett, ímmel-ámmal válaszolt Ezüstfűzfa vizsgálóbírói kérdéseire.

– Az elvtárs bölcs belátására bízunk a dolgot, vajon szindikalista vagy zimmerwaldista Monaszterly.

Ezüstfűzfa órákig el tudott disputáim az ilyen és hasonló kérdéseken, és Katonáné rajongó tekintettel, átszellemült'arccal, a hű tanítvány bámulatával tett-vett az irodában, főtt tengericsutkát, ribizlit és tökfőzeléket evett, miután ez volt a vérbeli kommunista igazi táplálkozása.

Talán elunta volna magát Katonáné e mindennapi foglalkozásban, ha nem akad egy vén irodaszolga, aki a szesztilalom mellett is mindennap sikeresen leitta magát, és részeg fejjel burzsujnak vallotta magát.

– Én ötven esztendeje vagyok kommunista, én megszolgáltam a magamét, most, az új világban éppen eljött az ideje, hogy burzsuj legyek - vallotta az irodaszolga, mikor felöntött a garatra.

Hiábavaló volt minden rábeszélés, Szvetenai, aki régebben a hullaszállító irodában dolgozott, és maga is részt vett a hullaszállítók munkálkodásában, hallani sem akart arról, hogy tovább is proletár maradjon, mikor az „eszmék” győzedelmeskedtek. A hölgyek, akik Ezüstfűzfa „népbiztos” körül működtek, hiába tartották Szvetenait szónoklatokkal, rendületlenül látogatta a ferencvárosi kiskocsmákat, ahol titokban bort mértek azoknak, akik nem akartak beletörődni az új világrendbe, és mindenáron a burzsoáziához kívántak tartozni.

– Burzsuj vagyok! Elég volt a hullaszállításból! – ordított Szvetenai, mikor irodaszolga lett a Váci utcában.

Ez a Szvetenai hozta hírül, hogy a ferencvárosi kiskocsmában, ahol a hullaintézet körül

titokban bort mértek, valamelyik napon razziát tartottak a vöröskatonák, és a „többi grófokkal és úriemberekkel” együtt, akik a Tanácskormány ellen „összeesküvést” szőttek, azaz bort ittak, letartóztatták Kompolti urat is, aki olyan gorombán viselkedett a vöröskatonákkal szemben, mint akárcsak a régi időkben a konstáblerral szoktak az úriemberek gorombáskodni.

– Majd én leszedem magáról ezt a ruhát! – fenyegetőzött a multságában megzavart úriember.

– Igen, ez csak Kompolti lehet! – vélekedett a szíven talált Katonáné, mert még mindig pislogott a parázs a hamu alatt szívében, a régi szerelem Kompolti iránt, bármily nagy változások történtek életében az új politikai atmoszféra bevonulásával.

Katonáné rövid ideig gondolkozott a teendő felett, mert megszokta a gyors cselekvést. Írógépehez lépett, elfogatósi parancsot írt Kompolti ellen, és a népbiztosság pecsétjét, amellyel mint Ezüsthűzfa bizalmasa szabadon rendelkezett, rányomta az „Elfogatósi parancsra”; sőt nagyobb nyomaték kedvéért Ezüsthűzfa nevét is alákanyarította az írásnak. Ezután Szvetenainak néhány litert helyezett kilátásba abból a bormennyiségből, amelyet a népbiztosság a központból kapott, és Szvetenai nyomban felöltözött vöröskatonának. Katonáné egy revolvertököt kötött derekára, és így indult expedíciójára.

*

Pest akkor is (később is) kisváros volt, mindenki tudta, hogy a halálbüntetésre kiszemeltek, így a szesztilalom ellen vétőket is az Országház pincéjébe szállították, mint valami várba, ahol azok föld alatti fás- és szeneskamrákban töltötték napjaikat.

Igaz, hogy nem a legkényelmesebb lakás volt ez, de úgynevezett „kékpénzért”, azaz az osztrák-magyar bank bankóiért itt mindent éppen úgy lehetett kapni, mint a város kellős közepén, a jó ágyneműtől kezdve a francia pezsgőig.

Ezenkívül a parancsnok, bizonyos „Cserni Jóska” nevű, veszedelmes ember hírében állott, akivel nem mert senki kikötni. Gépfegyverei, kézi bombái és páncélos gépkocsijai voltak neki és legényeinek. Ha végigvonult a városon gépeivel, tűzoltókürtjeinek visító hangja elől egyformán elbújtak népbiztosok és burzsujok.

Aki Cserni Jóska felügyelete alá került: nyugodtan ülhetett az Országház föld alatti termeiben. Nagyobb baj nem történhetett vele annál, hogy a vezér agyonlövötte. Ámde ezt sokkal ritkábban tette, mint a híre. (A vezér belülről igen szentimentális, érzelgős természetű ember volt, női hímzéshez hasonló póklábbetűivel szerelmes verseket írt. Hivatalos akták hátára – a „felzetükre”).

Itt ült az „összeesküvőben” tettes Kompolti is, akit a ferencvárosi kiskocsmából hozták be, ahol a söntésben bort ivott más társaival együtt.

– Ó-á ! - kiáltotta a vezér, amikor az elfogatósi parancsot meglátta.

– Mit akartok azzal az ártatlan emberrel csinálni?

– Forradalmi Törvényszék elé állítani, elvtárs – felelt komolyan Katonáné, aki már tudta, hogyan kell abban az időben beszélni.

– Kiadom, hogyne adnám ki, csak egy kis írást szerkesztek róla – felelt a vezér, és félelmetes világoszöld szemével tetőtől talpig végigmérte Katonánét. – Írást kell adni a fogolynak, hogy hol töltötte idejét. Nem ereszthetem el üres kézzel ebben a nagyvárosban.

A vezér leült, és ökölvívó vörös öklében hímzéshez hasonló, hosszú, nőies betűkből összerakta következő mondanivalóját:

„Mindenféle Forradalmi Törvényszékhez. Kompolti úr védelmem alatt áll. Nevezettnek haja szála se görbüljön. Aki ellene vét, velem gyűlik meg a baja. Cserny József.”

– Ezt adom a fogoly kezébe, és most már mehet! – mond a vezér, és felhozatta Kompoltit a pincéből.

*

Katonáné átvette az ájuldozó foglyot, és automobilján sietve vitte a Váci utcába. Szvetenai, a vöröskatona szuronyos puskájával a sofőr mellett ült, hogy a kíséretet jelentse. Odalent az automobil belsejében Katonáné lassan átvedlett Kikericsy kisasszonnyá:

– Nem tehetek róla. Megmozdult a szívem, amikor ügyedről hallottam. Rájöttem, hogy jobban szeretlek elveimnél.

– Még Ezüsthűzfánál is ? - kérdezte a régi vőlegény.

– Még magánál Csicserinél is jobban szeretlek - ismételte régimódiasan, szívére szorított kézzel a Váci utcai népbiztosság főbizalmija.

A régi vőlegény a meghatottságtól darab ideig szólni sem tudott. Valóban nem tudta azelőtt elképzelni, hogy a világmegváltó eszméken győzedelmeskedjék a polgári értelemben vett szerelem, amely a régi Váci utcában nyílt és virágzott, néha hervadt, máskor illatozott, mint ez már a virágok életében előfordulni szokott.

– Pedig már kezdtem azt hinni, hogy Bucharin többet ér nálamnál.

– Ő csak egy eszme volt, de te vagy az eszmény – felelt Kikericsy kisasszony, amely szavaknak értelmét a régi vőlegény nem tudta megérteni, de annál jobban megismerte azok értékét, amikor Kikericsy kisasszony régimódi, nyelves, kiadós, „burzsoáziádnál használt édesded és szinte a másvilágig érő csókot nyomott a szájára. Polgári értelemben vett puszi volt ez, ahogy menyasszony és vőlegény csókolózni szoktak, amikor csók formájában mondják el mindazokat az érzelmeket, amelyek testükben és lelkükben élnek. Dóczy Lajos báró írt ilyen csókról a Csók című könyvében, amelyet díszkiadásban szoktak a belvárosi könyvkereskedésben karácsonyi ajándékkul megvenni vőlegények a menyasszonyuknak, mert az illendőség miatt kisbabakelengyét még nem vehetnek.

Csókolózva értek a Váci utcába, ahol az automobil útjára bocsátották. Szvetenai letette szuronyos puskáját, és visszatért a hullaház körüli kisvendéglőkbe, amelyek közül különösen a „Régi arabs szürké”-hez címzettet ajánlotta a jegyesek figyelmébe. Ámde az egymásra talált szerelmesek a vendéglátogatás helyett a Váci utcai sétát választották, amelyet karonfogózva tettek, mintha eljegyzési hírük megjelent volna már az újságokban, és az ismerősök szerencsekívánatait várnák most Váci utcai sétájuk alkalmából.

A kirakatok zárva voltak, de a bolti redőnyökön át képzeletükben látták a kisbabaruhácskákat a Váci utcai gyermekruha-készítő kirakatában, amelyet a fiatal párok szemügyre vesznek.

– Ezüsthűzfa és az eszme rabszolgája voltam, de szerencsésen megszöktem rabságomból – mond Kikericsy kisasszony, amikor szerelmét megtalálta.

Ballai László: Magyar odüsszeia

–részlet a regényből–

XVIII. fejezet

– Megint, megint a politika, a hatalmas nagy szavak a forradalomról, a testvériségről, az egyenlőségről és az igazságról – mérgelődött Ilona.

– Az igazságért mindig érdemes síkra szállni – szögezte le Nagypapa.

– Az igazság csupán annyi, hogy újfent oda vannak a fronton a férfiak.

– Valakinek meg kell vívnia azt a harcot is.

– Hát ki fog egyszer országot építeni itt, ha őket állandóan azokra a mezőkre vezényelik, amelyeken nem ekékkel, hanem bombákkal szántanak? Hát nem volt még elég a halottak millióiból? Ez a szegény Szigeti Béla is a vörös hadsereg románok elleni felhívására azonnal beállt katonának, vélt hazafias kötelességének eleget téve.

– Ha húszéves lennék, én is így tettem volna.

– De ő nem a szabadságért küzd, csupán azokért az elhújasodott szívű politikusokért, akik nagyobb és erősebb országokról szövik hagymázos álmaikat, de maguk egyébként a leggyávább alakok, akik attól is halálra ijednek, ha egy gyermek mellettük pukkantja szét a cukrász papírzacskóját.

– Édes lányom, ellenség áll az ország területén. Ilyenkor nem lehet mást tenni, mint harcba szállni vele.

– Szegény fiú, és odaadta nekem azt az írást, amelyet a szíven melengetett, és még csak félig készült vele el. Milyen kedves volt mindig, és előbb-utóbb mekkora zavarba esett, ha beszélgetni kezdtünk – ez emlékeztetett serdülő bajszú első udvarlómra.

– Elolvashatnám én is azt a művet?

– Őszintén szólva, zavarban vagyok, Édesapa, hiszen Szigeti Béla rám bízta a legföltettebb kincsét. Ugyanakkor a művét mindenkinek meg kellene ismernie, mert a háború kapcsán olyan kérdést feszeget, amelyet korábban talán még senki sem.

– Milyen kérdést?

– Az asszonysorsát. Mert a háború nem csupán győztes és vesztes csaták vagy nemzetemelő férfítettek sorozata, hanem az asszonyok is a megélik benne a maguk sorsát, amely talán még nehezebb, mint a frontokon küzdőké.

– Minden férfi sorsa is asszonyokhoz kötődik. Nem lehet ezt szétbogozni.

– Pedig Szigeti Bélának sikerült a *Pénélopeiában*.

– *Pénélopeia*?

– Igen, Odüsszeusz feleségéről szól a dráma, aki, férjével ellentétben ki sem mozdult Ithakáról, mégis hasonló megpróbáltatások szántották keresztül az életét, ha nem nagyobbak, mint a messze bolyongó hősnek.

– A háború miatt? Ithakán nem dúlt háború.

– Épp ez az, hogy ott is dúlt, mindenhol dúl, ahonnan távoli porondokra szólítják a férfiakat.

– A háború titeket, asszonyokat is sújt vaskezeivel, sorsotok megváltozik a fegyverzaj közepette, még ha az nem hallik is el házatok ablakáig, sem a téres mezőikig, ahol markot szedtek nyár delén.

– S kaszálunk is, ha kell.

– De ez mindig így volt.

– Igen, csak idővel, ha megfogyatkozva is, visszatértek a hadra keltek. Ám a nagy háborúban milliók gyilkoltak le milliókat feldühödve. S a győztesek csakúgy lemészároltatták a piros arcú jövőre termett fiaikat, mint a vesztesek. Miért?

– Nem tudom. Mi annak idején halhatatlan célokért, a szabadságért, a nemzeti és a polgári jogok szabadságáért szálltunk síkra. A csatározások vérgőze felett az önálló, demokratikus Magyarország képe lebegett. Elbuktunk, de, gondoltuk, vérünket nem hullattuk hiába, mert harcunk nyomán eljő még az a kor, amelyben a bilincset hordó kéz úgy megerősödik, hogy hetykén lepattintja magáról őrző vasát. Hanem arra, ami történt, a legbordalozóbb álmainkat követő ébredésben sem gondoltunk volna, hogy a nevünkben és helyettünk valakik kiegyezzenek a zsarnokkal! Hogy megcsókolják az aradi hóhér kezét, ahelyett, hogy levágnák azt. Hogy a mi szárnyaló eszméink beteljesedését hirdessék fenn, amikor a zsarnokság gúzsba köttetésünket csupán járósíjra változtatta át.

– Édesapa mindig a szabadságharcról beszél, én pedig erről az ostoba világháborúról, amely megfosztotta az országot és engem is a lélegzetvételtől.

– Egyről beszélünk, édes lányom. Ha a német forradalmakat nem tiporják el a porosz csapatok, az olasz felkelés leveréséhez mi, magyarok nem nyújtunk segédkezet a Habsburgoknak, a mi szabadságharcunkat pedig nem fojtja vérbe – orosz segítséggel Ferenc József, az aradi hóhér – és Európában a népek tavaszát, végtelen cinizmussal a népek egymás ellen fordításával nem tiporja el a reakció, akkor ez a szörnyű háború sem következhett volna be.

– Vajthóy elvtárs, háború van, magának is, nekünk is tudnunk kell, hogy hol tartunk, de főleg magának – harsogta a fekete bőrkabátos alak, akinek a simléderes sapkáján jókora vörös csillag díszelgett.

- Valamilyen bejelentés történt, elvtárs?
- Százados elvtárs.
- Bocsánat, nem ismertem fel a rangjelzését.
- Nincs rangjelzésem, engem kell felismernie.
- Igenis. De mégis, milyen illetékesség alapján folyik a vizsgálat? Láthatnám a megbízólevelét?

Vajthóy Béla ekkor kapta életében az első pofont. De az akkora volt, hogy lebukfencezett a malom lépcsőjén. Verőembere fokról fokra haladt vele lefelé, végül sevróbőr csizmája a feje mellett állapotott meg.

– További ajánlásokra is igényt tart, vagy kezdhethük a vizsgálatot? – a csizma hegyes orra éppen a jegyző halántéka mellett állt meg.

– Kérem, mi itt Cigány Dezső elvtárssal mindig a legnagyobb egyetértésben működtünk, a községi szovjet határozatai alapján.

– De hiszen a Malom Termelőszövetkezet elnökeként nem tartozik elszámolással a községi szovjetnek.

– Természetesen nem tartozom, de azért a tanácsi szervekkel való együttműködés elengedhetetlen a szocialista demokráciában.

– Cigány Dezsőt is letartóztatjuk. Összejátszott vele?

– Ugyan, kérem, hogy én? Felállhatok, elvtárs?

– Nem elég kényelmes a helyzete?

– Hát, ami azt illeti...

– Nem maga volt itt véletlenül a jegyző?

– Jelentem, nagyon is kényelmes.

Azzal Vajthóynak Jegor arca jelent meg. A megalázott Jegoré, amint a csendőr alezredes karmaiból kiszabadult, majd a diadalmas Jegoré, akivel koccintani, kezelni kellett a „kaszinóban”. Azután Cigány Dezső képe is felmerült, akit oly diadalmasan legyőzött, majd, mintha éppenséggel ő emelte volna piedesztálra, körmönfontan behálózott, de most őtöle sem várhat segítséget, őrála is kiderült, hogy... Mi is derült ki?

– Miért tartóztatták le Cigány Dezsőt? Annak idején ő volt az, aki a lehangosabban követelte a forradalmat és a tulajdon társadalmasítását.

– A néphatalom ellen tört.

A néphatalom ellen? De hát mi az a néphatalom? Hogy királyi hatalom, az világos vagy még a polgári is. Hanem hát a népet ki választotta meg? Miből ered a szuverenitása? A szeme sarkánál tipródó sevrócsizma orrából, vagy a feje fölött bőrtokban himbálózó pisztolyéból? Vagy a vörös őrség tisztjének péklapátszerű kezéből? Vajthóynak felforrt a vére. Pontosan felmérte, hogy a százados két lába között hová irányozza a rúgást. Ám ekkor puskalövés hallatszott, és a bőrkabátos alak eldőlt, mint egy zsák, a jegyző rúgáshoz készülődő jobb lábát is maga alá temetve. Vajthóy nagy nehezen félrehengerítette magáról a súlyos alakot, és kicsit sántikálva

elindult a malomlépcsőn felfelé, azaz hogy csak elindult volna, de Király Miklós állta az útját, aki egy karikás ostort tartott a kezében.

– Karikás ostor – hüledezett a jegyző. – Ilyesmivel a Rákóczi-szabadságharcban harcoltak utoljára.

– Az 1848-49-es szabadságharcban Rózsa Sándor szabadcsapata is mindenek előtt e fegyverrel szerelkezett fel, amellyel még a félelmetes kürasszírokat, a császári vérteseket is könnyedén lerántották a nyeregből.

– Akárhogy volt is, miért segített rajtam?

– Tudnod kell, Béla, hogy te egy utolsó gazember vagy, akinek lógnia kellene. De ezt, amit itt ellened, hogy úgy mondjam, lefolytattak, a legkevésbé sem nevezhetem törvényes eljárásnak.

– Akárhogy is, bátyám, köszönöm, hogy segített. De hát mit csinálunk most már ezzel a vörös tiszttel?

– Te mit javasolsz, Béla?

– Dobjuk a Tápióba, majd azt mondjuk, hogy berúgott, és beleesett.

– Alávaló gyilkos, neked, miután a faluból és környékéről száz szám küldted a pokolba az embereket, még egy áldozat mit sem számít.

– Hiszen ez csak egy kommunista.

– Igen, a Cigány Dezső meg csak egy ágról szakadt cseléd volt, a fiam pedig csak egy liberális polgár, akinek mellesleg a tulajdonára is megfájdult a fogad.

– Jaj, minek is felhánytorgatni a régi dolgokat, Miklós bácsi?

– Nincsenek régi és új dolgok, Béla, csak az utánunk születetteknek. Te is most lettél feledékeny hirtelen, amikor kutyaszorítóba kerültél, de ez mit sem változtat az átkozott farkastermeszeteden, amellyel majd holnap is nekem ugrasz.

– Nem tagadom, Miklós bácsi, bár téged sosem tudtalak megtörni.

– Te kutya, legalább egyszer az életben őszintén szóltál.

– De mit csináljunk ezzel a vörös ördöggel, Miklós bátyám? Mindjárt felébred, és akkor jaj nekünk.

– Ha felébred, akkor jaj neki. Mindenek előtt a lépcső alján találsz erős kötelet, amellyel a zsákok száját szorítjuk össze. Azzal kösd hátra a kezét.

– A vörös őrség tisztjének?

– Hát. Haboznál, ha az enyémet kellene hátrakötnöd?

– Nem én – azzal Vajthóy jó erősen megkötözte a vörös tisztet.

– Így – nyugtázta Király Miklós.

– És most?

– Mit csinálnál, gazember, ha én lennék a foglyod?

– Felvenném a jegyzőkönyvet.

– Akkor mire vársz? Felvesszük a jegyzőkönyvet a történekről, hadd készítsék ki őkelmét a saját elvtársai.

Ekkor a vörös őrség tisztje felocsúdott kábulatából.

– Azonnal oldozzanak el, megtámadtak – parancsolt a jegyzőre.

– Mi támadtuk meg – felelte az öreg, majd a százados szeme alá nyomta ostora nyelét. – Hol van a megbízóleveled?

– Nekem nem kell megbízólevél.

– Nem? Merthogy te lennél a belügyi népbiztos?

– Nem, de ő is csak a jelentésekre kíváncsi.

– Írod, Béla?

– Írom – felelte a jegyző.

– Tehát nálatok, vörösöknél nincs szükség megbízólevélre ahhoz, hogy eljáratok.

– Nincs.

– És mire van szükség?

– Szóbeli eligazításra, a pártgyűlésen.

– Jegyzőkönyv van róla?

– Általában nincs.

Az ostor nyele beljebb nyomódott.

– Általában?

– Sosincs.

A további intézkedésig a malom egyik kamrájába zárták a hatáskörét túllépő századost. A jegyzőkönyv, amit kénytelen-kelletlen aláírt, bement a hivatalos helyre, majd csakhamar egy egész osztag bőrkabátos különítményes szállta meg a Malom Termelőszövetkezetet. Parancsnokuk minden teketóriázás nélkül kivégeztette a századost.

– További utasítás, Cserny elvtárs? – kérdezte tőle egy altiszt.

– Hozzák ide Cigány Dezsőt! – majd amikor az altiszt két emberrel elsietett, ráparancsolt egy másik segédjére: – Sorakoztassák a téesz dolgozóit az udvaron!

– Cserny elvtárs, hát beszéljük meg a vizsgálat további lépéseit az irodában – szólalt meg Vajthóy. – Kérem, fáradjon utánam.

– Nincs mit megbeszélni irodák félhomályában. A forradalomban minden nyilvánosan zajlik, és a nép ítél.

– Már megbocsásson, de itt ön ítél, nem a nép.

– Állítsák a falhoz!

Vajthóyt ketten megfogták, és a holttest mellé lökdösték.

– Még egy szó, és lelövetem!

A parancsnok felállt a malom rámpájára, ahonnan néhány nappal ezelőtt a százados – aki most az udvar porában hevert holtan – lelökte Vajthóyt. Ugyanolyan bőrkabátot, bőrnadrágot és lábszárvédőt viselt, mint a különítményesei, fegyverzete, hátán átdobott karabélyá, övéről lógó Steyer pisztolya, szuronya és tojáskézigránátjai is megegyeztek az övékével, ám a sapkája a többiek tányérsapkájával ellentétben valóságos barétként magasodott a fején.

– Ez az a cipészsegéd? – kérdezte egy munkás.

– Pofa be, nem beszélünk a sorban – förmedt rá egy altiszt.

– Milyen sorban? Mi nem katonák vagyunk, hanem munkások.

Válasz helyett a szerencsétlent jól oldalba taszították egy puskatussal.

– Megvárom, amíg mindenki rám figyel – kezdte szelíden a szónok.

A bántalmazott munkás felköhögött.

– Mindenki rám figyel! – bődült el Cserny. – Meg vagyok értve? Elvtársak! A párt azt a feladatot bízta ránk, hogy minden eszköz árán is megtisztítsuk társadalmunkat a kommunistaellenes elemektől. És mi minden eszközzel meg is fogjuk tisztítani. Minden város, minden falu tele van osztályellenséggel. Népünk tagjainak, nektek, el kell tipornotok őket, különben ők tiporják el a hatalmatokat. Az ellenség most, hogy a munkásosztály uralomra jutott és a szovjetek kezébe adta az ország irányítását, elbújt, de nem szűnt meg. Szerveződik ellenünk, rémhíreket terjeszt és csak az alkalmat várja, hogy a torkunknak essen. Elvtársak, ne engedjétek ezt, ne engedjétek, hogy a régi rendszer hívei fenyegetsenek és terrorizáljanak titeket. Mi segítünk nektek a harcokban. Mindnyájatokat ki fogunk hallgatni, hogy megnevezhessétek nekünk az osztályellenségeket, és beszámolhassatok az ellenforradalmi cselekményekről és összeesküvésekről, amelyekről tudomást szereztetek. Hozzászólás van? Köszönöm, rendben. Mindenki a dolgára, emberek ide, balra, ha valakinek nem jut eszébe elegendő név, végighúzzunk a téeszelnökön. Először a szurony nyelével, majd, ha kell, az élével. Maguk hárman átnézik a malmot.

Tamás hátán verejtékpatakok csordogáltak végig. És nem csupán azért, mert a nyár forró leheletét ontották feléje a malom tetőgerendái, miközben kibámult az udvarra a lőrészerű ablaknyíláson. Nagyapa kifejezett tiltása ellenére osont be a malomba, mert amikor rátört az a szörnyű rettegés, amely édesapja távozása óta rendszeresen kínozza, csak itt, a malom padlásán tudott megnyugodni, ahol utoljára beszélt négyszemközt Király Henrikkel, aki a térdén egy szétterített hivatalos irattal üldögélt a keresztgerendán, és tekintetét komoran a hajópallóra szegezte. Arcán Tamás beléptekor csak átsuhant az öröm, nem ömlött el rajta, mint máskor. A fiú életében először érezte, hogy bajban van az apja, aki a számára a mindenségnél is hatalmasabbnak tűnt. Mi lehet az a baj, miközben a falu ünnepelt, az emberek – többnyire részegen – egymást ölelgették az utcán és a királyt éltették, meg a hazát, rezesbandák játszottak vidám, ütemes indulókat, a hangjuk még a malom tetőzete alatt is hallatszott. „Ha az apa elmegy, a fiú férfivá válik, Tamás – szólalt meg hosszú hallgatás után Király Henrik. – Ez a papír itt a behívóm a hadsereghez. Ez Ferenc József legostobább döntését követően a legagyafúrtabb intrika, amit a bőrömre áhítózó Vajthóy jegyző kitalálhatott ellenem. A jegyző, akiből ez a háború mérhetetlenül nagyurat csinál, miközben emberek millióit és talán az országot is elpusztítja. De te

maradj édesanyád támasza – noha ezt soha nem fogja kérni tőled.” A fiú éppen ezen elmélkedett öt évvel az apjával való utolsó beszélgetése után, amikor a bőrruhás kommunista különítményesek ellepték a malmot. Most, hogy átkutatják az épületet, őt is megtalálhatják, akár még meg is verhetik, de semmitől nem félt annyira, mint Nagyapa metsző pillantásától, amit majd az egyezségük megszegéséért vet rá.

Ekkor éles csattanás hallatszott, amely ijesztően visszhangzott az üzem épületei között. Cserny fejről lerepült a barét. Hatalmas zűrzavar támadt. A bőrkabátosok egy része hanyatt-homlok menekülni kezdett a falu felé. Más részük fegyvert rántott.

– Gyorsan, bezárni a nagykaput, a munkásőrjárat a helyére! – rendelkezett Vajthóy. A kapuszárnyak nagy dörrenéssel bezáródtak, a fegyveresekkel a túlerőben lévő munkások dulakodni kezdtek. Egy fegyver eldőrdült.

– Megálljatok – kiáltott fel Király Miklós a rámpáról.

A parancsnok csodálkozva fordult hátra.

– Hát maga meg ki?

– Király Miklós honvédőrnagy vagyok, a te feljebbvalód.

Cserny önkéntelenül összezárta a bokáját.

– Hallod, milyen parancsnok vagy te, hogy az embereid egy ostorcsapásra szétszaladnak?

– Ennek majd meglesz a fegyelmi következménye.

– És most kérem a házkutatásra feljogosító végzést!

– Miféle végzést? Mi vagyunk a forradalmi hatóság.

– A forradalmi hatóságnak fokozottan be kell tartania a törvényességet, hogy ezáltal igazolja erkölcsi fölényét az elsöprött régi rendszer velejükig romlott kiszolgálói és bérencei fölött.

– Nincs végzés. Ne akadályozzon a munkámban.

– Te a gyilkosságot munkának nevezed? Még a hóhér is csak parancsra gyilkol. Franz Bott brünni hóhér minden aradi tábornok felakasztásához megkapta a szabályszerű utasítást Ferenc József katonáitól, hogy utána felvehesse a szabályszerű munkadíját. Tudtad, hogy az áldozatok ruhája is őt illette meg? Te is levetkőzteted majd a századost?

– Miket beszél itt? Nem 1849-ben vagyunk.

– De, pontosan ott vagyunk. Onnan folytatjuk ezt az egész magyar odüsszeiát. De az egykori hősök helyébe egyre hitványabb alakok lépnek. Cigány Dezső vagy Vajhtóy Béla elnökök hozzád képest valóságos félistenek.

– Mégis milyen minőségben tart fel itt engem?

– Hát még arra is lusta voltál, hogy utánanézzél a mocskos aktáitokban, amelyet pedig mindenkiről vezettek? Hát én vagyok itt a revizor, a törvényesség őre. És mindarról, amit te itt műveltél, jelentést küldök a hadügyminiszternek.

– A szovjetrendszerben nincs hadügyminiszter, csak népbiztos.

– De az a „csak” népbiztos a te feletted.

– Úgyis nálam köt ki a jelentése, ne álljon az utamba.

– Hát majd úgy intézem, hogy ne nálad kössön ki. Feljelentelek gyilkosságért, a törvényes eljárás megsértéséért, garázdaságért, betörési és lopási kísérletért, végül pedig a szolgálati fegyvered elvesztéséért.

– A szolgálati fegyverem elvesztéséért?

Azzal az öreg Király villámgyorsan előhúzta a kését és egyetlen mozdulattal elmetszette a parancsnok szíjazatát, megkaparintva azt karabélyostul, pisztolyostul, szuronyostul, tojásgránátostul.

– Most már érted, hogy itt nem lesz vizsgálat, csak ellened?

Cserny teljesen összezavarodott.

– Ellenem? Elvtársak, ti ezt tűritek? – fordult hátra az udvaron tanácstalanul csámborgó megmaradt embereihez.

– Ez nem parancs. Ez ijedt kérdés. A tanácstalan parancsnoknak nincs többé tekintélye – különösen nem egy „tanácsrendszerben”.

Ekkor dörömböltek a kapun, majd többször a levegőbe lőttek. Egy altiszt rohant a parancsnokhoz.

– Meghozták Cigány Dezsőt.

– Akkor vigyék is vissza! – rendelkezett Király Miklós. – Neki hamarosan a faluban lesz dolga.

– Igenis – tisztelgett az altiszt, és a kapuhoz futott, hogy továbbítsa a parancsot.

– Hallatlan! – hápogott – Cserny. – Maga itt egyszerűen átvette az irányítást.

– Nem – szögezte le az öreg Király. – Te nem tudtad átvenni az irányítást. Kotródj innen az embereiddel együtt. Egyesével engedjétek ki őket a kapun, vigyázva, nehogy kintről benyomuljon bárki is!

– Úgy lesz – kiáltotta vissza élénken Vajthóy. – A mi őrségünk is felfegyverkezett.

Tamás a padlásról csodálkozva figyelte, hogyan oldalognak el egyesével a malmot az imént még oly mérhetetlen göggel megszálló bőrkabátos alakok. A falakon kívül persze azután újra csapatba verődtek, és izgatott tanácskozásba kezdtek, amelybe érdekes módon a parancsnokuk nem kapcsolódott be.

– Micsoda eljárás, elvtársak.

– Ostromoljuk meg a téeszt!

– Kevesen vagyunk.

– Ugyan már, három vadászpuskájuk van összesen.

– Valamint a parancsnok teljes fegyverzete.

– Mondom, hogy kevesen vagyunk.

– Te csak ezt tudod hajtogatni.

– Mert én voltam katona. A malomkerítés közelében sehol nincs fedett állás, még vadászpuskákkal is könnyen lepuffogtathatnak bennünket, mint a nyulakat.

– A forradalom élcsapatára kent szégyenfoltot mégiscsak le kell mosni.

– És ki látja azt a foltot, ha te nem mutogatod?

– Hát majd elbeszélik a téeszbeliek a falusiaknak.

– Na és, majd azt mondjuk, hogy csupán a sötétben bujkáló ellenforradalmárok terjesztik a rémhíreket. Elvtárs, mire való a propaganda?

Ekkor megkondult a templom harangja, hogy a híveknek tudtára adja az esti mise közeledtét. Cserny, mint az öreg cirkuszi ló, ha meghallja a porondzenét, apátiája jászlából hirtelen felütötte a fejét.

– A templomhoz! – parancsolta.

– Szétkergetjük az ájtatos gyülekezetet.

– Kollektivizáljuk a nőket.

– Mozit csinálunk a templomból.

Tamás látta, amint a különítményesek felpattannak a teherautóra, és elrobognak a templom irányába, ahonnan hamarosan kézigránatok robbanása és rémült sikoltozás hallatszott. Időközben az irodában Nagyapa és Vajthóy beszédbe elegyedtek egymással. A fiú alkalmasnak vélte az idő arra, hogy elpárologjon a malomból.

– Nem szívesen akadtam volna össze a fronton önnel, aki szemmel láthatólag nem csupán a hátszögi söntések biztos fedezékéből védte a hazát pintes korsóval a kezében, mint megannyi veterán – szögezte le Vajthóy.

– Címeres gazember vagy, Béla, de meg kell hagyni, hogy dolgozni azt tudsz – szólott erre Király Miklós.

– Ön is, pedig az ember nem is gondolná egy katonáról.

– Civilekre nem jellemzően jó a stratégiai helyzetfelismerő és együttműködő képességed.

– A béke is háború, csak más fegyverekkel vívják.

– Ha nem volnánk ellenségek, még egy közös vállalatot is szépen eligazgatnánk.

– Ha nem volnánk ellenségek, csak társak, nem tartanánk így sakkban egymást, és előbb-utóbb valamelyikünk teret nyerne a másik hátrányára.

Csak a királynak, nagy papoknak,
Csak nagy nemeseknek
Küldötte el őket ellenük
A többi, a többi.
S nem fog még egyszer, többször jönni,
Mert a varok elsebesednek
S a sebek hivatalból titkolják:
Dózsa György, Dózsa György.
Csak Dózsa Györgynek
Vörös, póri szekerét tolják
Ma minden vallott nagy motólák,
Vallások, ritusok, hitek.

Az volt a szép, hogy senkinek
Nem adtak akkorin kegyelmet.
Tán a gyermek
Volt egy kicsit jó kíméltre.
Jó istenünk, ma már mi lenne,
Ha a gyermek sem kapott volna
Századok gyermekeire kegyelmet
És ahol az apja, most ott volna.
Csak egyszer
Jönne Dózsa György, Dózsa György
Koronával, később-előbb kereszttel
S nem fog még egyszer, többször jönni.

Ady Endre: Halottan és idegenen

Át nem léphető, gyorsan vert hidon
Túlról hozott és túlos az életem,
Olvadt csillag, zuhogó fényű,
De megfagyasztom, hogyha tetszik
S egy dölyfös éjen elhajítom,
Ha rátok ömlő fényessége untat.

Harcok, unom fáradt diadalunkat,

A mindig-fénylés s vallás terheit,
Mi még mindig talán magyarul
Legtöbb, legbúsabb erre itt
És mégis-mégis olyan elhagyott:
Életemet, ez olvadt csillagot.

Okos, fényező rendem nincs nekem
S olyan irigy, olyan áldástalan
Mindegyik és mindegyik Istenem
S olyan nehéz és kedvetlen a mámor
Lábamnak és fejemnek és szívemnek
S úgy nem tudnak engem méltón szeretni.

Túlról hozott és túlos drága semmi,
Életem, már beléd-káprázni
Úgysem tud, mint régen, a szemem
S én, rokona egész világnak,
Szeretője, vágyója, buzdítója, Futok halottan és idegenen.

Ady Endre: Valaki útravált belőlünk

Unatkozók s halálra-untak,
Bolondosan furcsák vagyunk,
Fájdalmasak és búcsuzók
S milyen furcsán nézzük magunkat
S milyen furcsán néznek most minket.
Csalódás-kő ránk nem zuhant
S mégis sujtódottan, szédülten,
Sustorgó ázott-fák a tűzben,
Panasszal égünk, lángtalan.

Mint elárvult pipere-asztal,
Mint falnak fordított tükör,
Olyan a lelkünk, kér, marasztal
Valakit, ki már nincs velünk,
Ki után ájult búval nézünk.
Egy régi, kényes, édes dámát,

Kegyetlen szépet siratunk,
Bennünk sarjadtat: asszony-részünk.
Valakit, kiért hiúk voltunk,
Apródok s cifra dalnokok
S kit udvarunkban udvaroltunk.

Ingunk s mint rossz tornyok, bedőlünk,
Nagy termeink üresen kongnak,
Kölykösen úszók szemeink:
Valaki útravált belőlünk
S nem veszi észre senki más,
Milyen magános férfi-porta
Lett a szemünk, lett a szivünk,
Szemünknek és szivünknek sorsa,
Mert asszony-részünk elhagyott.

Nem tudjuk szeretni magunkat
És nem hisszük el, hogy szeretnek,
Ákombákómos szépeket
Idegen, váró embereknek
A régi tussal nem irunk,
Mert mi csak magunknak bókoltunk,
Asszony-énünkért, szertelen,
Érte voltunk jók, ha jók voltunk
És kacérok és hűtlenek
És most sírva megözvegyedtünk.

Ezer óh, jaj, baj, ejnye, nyűg
Siránkozik pityergő szánkon
S omladozó, árva szivünk
Ezer fájást talál, hogy fájjon
S ezeregy fájás fáj nekünk.
Kopott az arcunk, kopott minden,
Kopott a világ s a szivünk
S minden világ a szemeinkben:
Mi hírért, sikerért szalasszon,
Ösztönzőnk, igazi valónk,
Kiszakadt belőlünk, az asszony.

Ady Endre: Hunn, új legenda

Minek a tanács, jóslat, aggodalmak?:
Gesztusaim élnek, míg meg nem halnak
S életemnek csak nézői a maiak.

Messziről és messzire megy ez élet
S csak: élet ez, summája ezrekének,
Örök, magyar határ-pör, meg nem szakadott.

S életük ez a mérsékelt csodáknak,
Mikben mégis ős állandóság vágat,
Hunn, új legenda, mely zsarnokin életik.

Másolja ám el életét a gyöngye,
Fúrja magát eléltén a göröngybe,
Voltom, se végem nem lehet enyhe szabály.

Ha ki király, Sorsának a királya,
Mit bánom én, hogy Goethe hogy csinálja,
Hogy tempóz Arany s Petőfi hogy istenül.

Nekem beszédes költő-példák némák,
Sem a betelt s kikerített poémák,
Sem a mutatványos fátum nem kenyerem.

Bennem a szándék sok százados szándék,
Magyar bevárás, Úr-verte ajándék
S lelkem: példázat, dac-fajok úri daca.

Zsinatokat doboltam, hogyha tetszett
S parancsoltam élükre seregeknek
Hangos Dózsát s szapora Jacques Bonhomme-ot.

Százféle bajnok mássá sohse váltan,
Ütő legény, aki az ütést álltam:
Így állva, várva vagyok egészen magyar.

Vagyok egy ágban szabadulás, béklyó,
Protestáló hit s küldetéses vétó:
Eb ura fakó, Ugocsa non coronat.

Ki voltam öreg grammás-diák korban,

Égnek lendülten s százszor megbotoltan,
Külön jussom: vénen is diák lehetek.

Kalapom, szűröm, szívem fürgetegben,
Nézik a vihart, hogy ki bírja szebben
S visszapattog róluk jég, vád és szidalom.

Külön alkuja lehet a Halállal,
Akit, amikor milliókat vállal,
Nem bámitott az Élet sok, új kapuja.

A tolakodó Gráciát ellöktem,
Én nem bűvészek, de mindennek jöttem,
A Minden kellett s megillet a Semmisem.

Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga,
Hulltommal hullni: ez a szolga dolga,
Ha a Nagyúr sírja szolgálakat követel.

Ady Endre: Góg és Magóg

Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat
S mégis megkérdem tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?

Verecke híres útján jöttem én,
Fülembe még ősmagyar dal rivall,
Szabad-e Dévénynél betörnöm
Új időknek új dalaival?

Fülembe forró ólmot öntsetek
Legyek az új, az énekes Vazul,
Ne halljam az élet új dalait,
Tiporjatok reám durván, gazul.

De addig sírva, kínban, mit se várva

Mégiscsak száll új szárnyakon a dal
S ha elátkozza százszor Pusztaszer,
Mégis győztes, mégis új és magyar.

Húrok

Csáth Géza: Bartók Béla és Kodály Zoltán

Sajátságos játéka a sorsnak, vagy a véletlennek, hogy a nagy művészi tehetségeket gyakran párosával adja. Gondoljunk csak Goethére és Schillerre, Arany Jánosra, és Petőfire, Adyra és Babitsra. A kettős naprendszerekhez hasonló berendezés ez. Valami kölcsönhatás, valami hasonlóság, valami egymást kiegészítés észlelhető a két egyéniség természetében. Valami gravitáció, centripetális és centrifugális erőhatások, a művészeti energiák interferenciája.

Így vannak Bartók Béla és Kodály Zoltán is. Majdnem egykorúak, Koesslernél tanultak, együtt gyűjtöttek székely és tót népdalokat, valószínűleg együtt álmodoztak a magyar szimfonikus zenéről.

Bartók volt a merészebb, aktívabb géniusz (tökéletes művésze a zongorának), nekivágott az útnak. Az ő Kossuth-szimfóniája dacos, erőszakos kísérlet, de új csapás, életrevaló, helyes, nemes kezdés. Egészen más irány, mint ahogy Liszt, Erkel, Mosonyi próbálkoztak. Bartók nem magyar „motívumokkal” és nemzetiszínű ritmikával „dolgozik”, hanem a hangulatai, az érzései, a gondolkozásmódja magyar. Nem a külsőségek, hanem a lényeg. Zenéjének fajisága nem nacionalista jelszó, hanem a kultúrembernek önmaga előtt is titkolt állati és szent ösztöne, vonzalma a föld, a hely iránt, ahol született, ahol járni tanult, ahová az emlékei kötik.

Bartók következő munkájában, az első suite-jében már teljesen kiformálta a stílusát. Ez a szimfonikus stílus, meggyőzően zenekarra szabott gondolkozás és előkelő, felsőbb kifejezőmód egy nemzetközileg is érthető zenei formanyelv. Innen kezdve Bartók fejlődése gyors, biztos volt. 24 zongoradarabja, amelyet körülbelül egy esztendő előtt adott ki, gyermekdarabjai, második suite-je, hegedűversenye, vonósnégyese egy bámulatosan eredeti muzsikális elme, egy rendkívül érzékeny költő-kedély életjelenségei.

Kodály Zoltán fejlődését nem ismerjük. Egyszerre mint kész, kiforrott művész jelent meg a pódiumon cselló-zongora-szonátájával, vonósnégyesével és zongoradarabjaival. Nem annyira forradalmi szellem, mint Bartók, a formái nem olyan meglepőek, szeszélyesek és fantasztikusak, mint Bartóké, de hogy úgy mondjam, szilárdabb szerkezetek. Kodály nyilván sokkal kontemplatívabb és kevésbé közlékeny természet, mint Bartók, aki utóbbinak, virtuóz lévén, kenyerere a közlékenység. Kodály a harmonizálásban sem annyira radikális. Ellenben a füle, a meghallásai, a mód, ahogyan a magyar faji ízt elkeveri a muzsikájában, óvakodva minden

közönségességtől, a zenéjének előkelő, fölényes és komoly stílusa: közös a Bartókéval.

Ez a felsőbb jóízűség, ami sajnós, hiányzik annyi, annyi magyar komponista munkáiból – ez adja meg Bartók és Kodály muzsikájának a nyugati karakterét. Finom, érzékeny fülüknek, termékeny fantáziájuknak, meleg poéta lelküknek pedig azt köszönhetjük, hogy új igazságokat mondanak nekünk az Alföldről, a végtelen búzaföldekről, a tótágasokról, a székely fonókról, mindarról, amit láttak és éreztek, az életükről.

Kodály G-dúr csellószonátája meglep az egyszerűségével, a szerkezetek szilárdságával, a hangulatok szuggesztív erejével. C-moll vonósnégyese hangzásban friss, fölépítésben kerek, tökéletes, tematikájában érdekes és változatos. Invenció, invenció, invenció!

Annak a két hangversenynek napját, március 17- és 19-ét, amelyen ez a két fiatal ember kézenfogva – mint bajtársak, sőt fegyvertársak – a pódiumra lépett, jegyezzük fel.

Ballai László: Galántai táncok

Kodály Zoltán Galántán töltötte gyermekkorának legszebb hét esztendejét. A híres galántai banda akkoriban Mihók primás vonójára figyelve játszott a talpalávalót. A galántai cigányoknak régi a hagyományuk, hírük már 1800 táján eljutott Bécsbe is, ahol akkoriban több füzetnyi magyar tánc kottája látott napvilágot, s az egyiknek a címe a dallamok forrásául a galántai cigányokat jelölte meg.

Kodályt cseperedő korabeli benyomásai ösztönözték később arra, hogy gyűjteni kezdje a XIX. századelejei, korai verbunkos emlékeit. Ezekből a motívumokból kerekedett a *Galántai táncok* színes, ragyogóan hangszerelt muzsikája.

A népi verbunkos sajátos jellegzetességei: a pontozott ritmus, a bokázó záradék, a melódia hajlékony, rögtönzésszerű variálása, pompázó feldíszítése, mind feltalálható Kodálynak ebben a népszerű művében, amelyet a szerző a Budapesti Filharmóniai Társaság alakulásának 80. évfordulójára írt. A Filharmóniai Társaság a *Galántai táncokat* 1933 októberében jubiléus hangversenyén mutatta be.

A kompozíció a csellókon megszólaló, visszafojtott tűző melódiával indul, amelynek kitartott hangjait a hegedű lágyan zizzenő futamai fonják körül. A témát a fafúvók veszik át, majd a hegedű, a klarinét pedig pompás kadenciát rögtönöz. Utána indul a büszke, keményvágású második téma (Andante maestoso). A témát először a klarinét mutatja be, azután szenvedélyes erővel teljesítik ki a vonósok, végül a variánsát a fuvola szólaltatja meg a vonóskar pizzicatóinak kíséretében (Allegretto moderato). Ez az enyelgő, játékos változat szellemes átalakítással jelenik meg a fafúvókon, a vonósokon, majd ismét a fafúvókon. Utána az előbbi téma tér vissza a teljes zenekar színpompájában. Kedvesen incselkedő új téma bukkan fel az oboa szólójában (Allegro con moto, grazioso), a témát Kodály ezernyi ötlettel dolgozza fel. Majd ismét visszatérnek az

előbbi témák variált formában. Izgalmas verbunkostéma indul el a fuvola és klarinét oktáv-uniszónójában, mind tüzezebb áradással fejlődik tovább, amelyet csak duhaj szinkópás ritmusok szakítanak meg egy időre, utána a dallam annál lendületesebben és szilajabbul bontakozik ki. Koronás szünet után ismét a klarinét kadenciális futamait halljuk, hogy utána annál nagyobb erővel harsanjon fel a teljes zenekar fényében a rövid, de iramos kóda.

Rajongok Bartókért, de Kodály – a zseniális zenepedagógus – muzsikáját nem szeretem. Valamiképp megrekedtnek, iskolaszagúnak érzem, a *Páva-fantázia* gurgulázásai egyenesen idegesítenek. De a *Galántai táncok* igazi remekmű. Távoll álljon tőlem, hogy Ady Endre költői egyéniségének zeneszerző alteregóját próbáljam keresni. Mégis azért írok Kodály darabjáról, mert annak a dallamai szólalnak meg a fejemben hajnali merengéseim során, amikor Ady Endre költészetével foglalkozom. Nem is megszólalnak, a szívembe markolnak. Mert a *Galántai táncok*, amint Ady költészete is, szívbemarkolóan magyar.

Mi itt, a szellem emberei mind messiásoknak gondoljuk magunkat, a többért, a magasabbért, népünk megerősítéséért, nem holmi l'art pour l'art szépségeszményekért küzdőknek, és mire jutunk? Ki fogalmazta meg fájdalmunkat szívbemarkolóbban, mint Ady Endre *A magyar messiások* című versében?

„Sósabbak
itt a könnyek
S a fájdalma is mások.
Ezerszer Messiások,
A magyar Messiások.

Ezerszer
is meghalnak
S üdve nincs a keresztnek,
Mert semmit se tehettek,
Óh, semmit se tehettek.”

Bizony ezeket a sós könnyeket pergeti el Kodály a maga és a hallgatói szemhéján, és mi, a késői utódok, a Kárpát-medence közepén terjengő mocsárvilágban fájdalmas szívünkkel, szent hittel újból és újból a nemzetünk megjavításán – vagy megteremtésén – munkálkodunk.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu

www.marciustizenotodike.hu - © 2010-2019 Marcius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!